

ПУТІВНИК

ЛЬВІВ

місто наших героїв

ЛЬВІВ

місто наших героїв

ВЗДОВЖ ФРОНТУ
ЛИСТОПАДОВИХ БОЇВ 1918 р. **1**

ПІДПІЛЬНЕ МІСТО:
ШЛЯХАМИ ГЕРОЇВ УВО-ОУН **2**

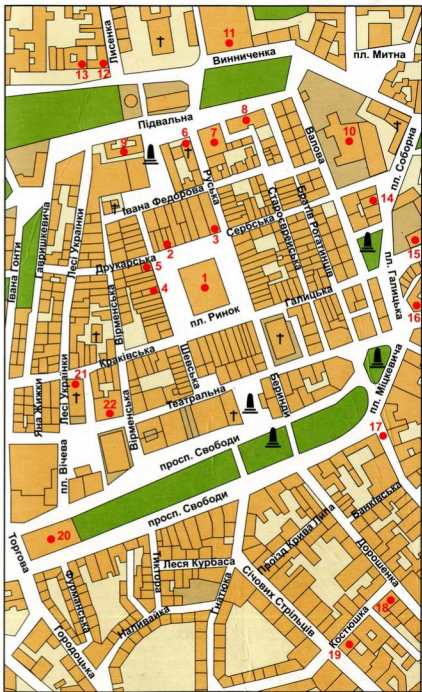
ЦЕНТР **3**

ПІВДЕНЬ **4**

ПІВНІЧ **5**

НЕКРОПОЛЬ

1. Ратуша (пл. Ринок, 1)
2. Відділ визвольних змагьн України Львівського історичного музею (пл. Ринок, 4)
3. Будинок товариства "Просвіта" (пл. Ринок, 10)
4. Музей-галерея українського історичного однострою (пл. Ринок, 40)
5. Будинок колишнього "Промбанку" (пл. Ринок, 45)
6. Успенська церква (вул. Руська, 7)
7. Будинок товариства "Дністер" (вул. Руська, 20)
8. Миський арсенал (вул. Підвальна, 5)
9. Королівський арсенал (вул. Підвальна, 13)
10. Колишній монастир бернардинців (пл. Соборна, 3а)
11. Будинок колишнього Галицького намісництва (вул. В. Винниченка, 18)
12. Колишній будинок НТШ (вул. В. Винниченка, 24)
13. Будинок, у якому жив Є. Коновалець (вул. В. Винниченка, 26)
14. Будинок, у якому працював ресторан Ю. Тютюнника та Ю. Отмарштайна (пл. Соборна, 2)
15. Будинок "Палацу справедливості" (вул. Князя Романа, 1/3)
16. Будинок колишнього Галицького іпотечного банку (пл. Галицька, 15)
17. Місце, де відбувся замах на президента Польщі С. Войцеховського (вул. М. Коперника)
18. "Народна гостиниця" (вул. М. Коперника, 1)
19. Будинок колишнього "Центробанку" (вул. Т. Костюшка, 5)
20. Театр опери та балету (просп. Свободи)
21. Преображенська церква (вул. Краківська, 21)
22. "Народний Дім" (вул. Театральна, 22)

ПУТІВНИК

ЛЬВІВ

МІСТО
НАШИХ
ГЕРОЇВ

Маршрут 1.
**ВЗДОВЖ ФРОНТУ
ЛИСТОПАДОВИХ
БОЇВ 1918 р.**

4

42

Маршрут 2.
**ПІДПІЛЬНЕ МІСТО:
ШЛЯХАМИ ГЕРОЇВ
УВО–ОУН**

Маршрут 3.
ЦЕНТР

120

162

Маршрут 4.
ПІВДЕНЬ

Маршрут 5.
ПІВНІЧ

210

239

НЕКРОПОЛЬ

УДК 94(477.83) „18”(036)
ББК 63.3(4УКР-4ЛьВ-2)я23
М 65

Дедик О., Козицький А., Мороз В., Муравський В. Львів. Місто наших героїв / Путівник за ред. А. Козицького. – Львів: Літопис, 2009. – 248 с.

Путівник присвячений місцям, пов'язаним з українським національно-визвольним рухом першої половини ХХ ст. у Львові. У маршрутах висвітлено найважливіші події початкового етапу українсько-польської війни 1918–1919 рр. та підпільної боротьби УВО–ОУН, подано цікаві факти з життя очільників українського націоналістичного руху. Уперше в краєзнавчій літературі історію визвольного руху у Львові розглянуто на тлі багатого ілюстративного матеріалу, зокрема ретельно відтворених історичних реконструкцій.

Завдяки доступному і цікавому викладові історичних фактів, уперше надрукованим архівним матеріалам, путівник зацікавить не тільки науковців, але й усіх шанувальників української минувшини та історії Львова.

Керівник проекту – *Михайло Комарницький*

Науковий редактор – *Андрій Козицький*

Літературний редактор – *Мирослава Товкало*

Світлини – *Юрій Бірюльов, Олег Заячківський, Михайло Москаль, Андрій Кісь, Андрій Козицький, Роман Шишак*

Макет – *Андрій Василів, Михайло Москаль*

Реконструкції, колажі та схеми – *Михайло Москаль, Анна Ладик*

Верстка – *Андрій Василів*

Проект обкладинки – *Анна Ладик*

Редакція висловлює вдячність директорові Музею-галереї українського історичного однострою Богуславу Любіву, членам товариства “Пам'ять” (керівник Любомир Горбач) та, зокрема, Миколі Балабанові за активну допомогу в підготовці видання.

© Літопис, 2009

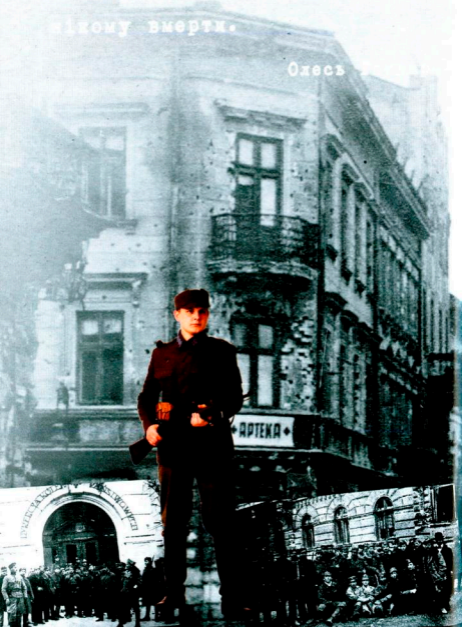
© Анна Ладик, проект обкладинки, 2009

ISBN 978-966-7007-79-9

Всё, что осталось от
города, осталось от
вмирового, и никому
никому смерти.

Охесъ

Маршрут **1.**

ВЗДОВЖ ФРОНТУ ЛИСТОПАДОВИХ БОЇВ 1918 р.

вул. Театральна –
вул. Городоцька –
вул. Ярослава Мудрого –
вул. М. Гоголя –
вул. Листопадового Чину –
вул. Університетська –
вул. П. Дорошенка –
вул. Ю. Словацького –
вул. П. Грабовського –

Handwritten signature

Попри холодну, імлисту та дощову погоду, листопад 1918 р. назавжди залишився в історії Львова як “гарячий” місяць. У перший його день українці захопили владу в місті, проголосивши згодом Західно-Українську Народну Республіку із столицею у Львові. З цим не хотіли погодитися місцеві поляки, які розпочали збройну боротьбу проти української влади. Триденні вуличні бої і подальша піврічна облога міста залишили чимало слідів на мурах міста Лева. Ще й сьогодні про ті часи нагадують назви вулиць і меморіальні таблиці, військові поховання на Личаківському та Янівському цвинтарях, пощерблені мурі Цитаделі, артилерійські стрільна, вмуровані у стіни римокатолицької катедрі і Преображенської церкви.

► Подорож у минуле вздовж фронту листопадових боїв 1918 р. у Львові розпочнімо від будівлі “Народного Дому” (вул. Театральна, 22).

“НАРОДНИЙ ДІМ”: ОСІДОК НАЧАЛЬНОЇ КОМАНДИ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА

Дмитро Вітовський (1887–1919)

Народився у селянській родині в с. Медуха під Галичем. Як провідник студентської молоді брав участь у боротьбі за створення українського університету у Львові. Організував втечу з в'язниці Мирослава Січинського, який на знак протесту проти антиукраїнської політики влади у квітні 1908 р. застрелив намісника Галичини графа Анджеея Потоцького. Від 1914 р. Д. Вітовський був ідеологічним провідником Українських Січових Стрільців, командував сотнею, а згодом куренем. 1918 р. очолив Листопадовий Чин. Полковник, перший Державний секретар військових справ уряду ЗУНР.

Загинув в авіакатастрофі, повертаючись із Паризької мирної конференції. Перепохований у Львові на Личаківському цвинтарі.

“Народний Дім”

(вул. Театральна, 22)

У листопаді 1848 р. під час заворушень у Львові згорів старий будинок Львівського університету. Упродовж 1851–1862 рр. на його місці за проектом Вільгельма Шмідта і Сильвестра Гавришкевича збудовано “Народний Дім”. Будівництво вели коштом та зусиллями галицьких українців. “Народний Дім” став осідком низки українських культурно-просвітніх установ, а також Академічної гімназії. Довгий час аттик будівлі прикрашав український герб Галицької Русі – лев, що спирається на скелю. У листопаді 1918 р. “Народний Дім” став осідком Української Генеральної Команди українського війська. На честь цих подій у стіну будинку від вул. Театральної вмуровано меморіальну таблицю.

Будівлі “Народного Дому” на вул. Театральній, 22, судилося стати символом двох різних епох у житті галицьких українців. Наріжний камінь цієї споруди, що його власноруч заклав 18 жовтня 1851 р. найясніший цесар Франц-Йосиф I, мав символізувати непорушність австрійської присутності в Галичині та водночас відданість галицьких українців престолові Габсбургів. Минуло півстоліття, і 31 жовтня 1918 р. у цьому ж будинку розташувалася Українська Генеральна Команда на чолі з сотником Українських Січових Стрільців (УСС) Дмитром Вітовським. Під її керівництвом українці покладали край пануванню цієї династії в Галичині.

Сотник Д. Вітовський прибув до Львова 30 жовтня 1918 р., щоб очолити Центральний Військовий Комітет – нелегальну організацію українців-старшин австрійської армії, які готувалися перебрати владу в Галичині. Тоді осідком Центрального

Відзнака
Українських Січових
Стрільців
зразка 1914 р.

На вшанування
Д. Вітовського
в стіну колиш-
ньої "Народної
гостиниці"
(тепер
вул. Костюшка, 1)
вмуровано
бронзову
меморіальну
таблицю
(скульптор
Л. Яремчук)

Військового Комітету була "Народна гостиниця" (вул. Т. Костюшка, 1). Новопризначеному командантові довелося одночасно входити у курс справи й реагувати на ситуацію, яка змінювалася достоту щогодини. Не лише українці, а й поляки готувалися встановити у Львові свою владу. В останній день жовтня на засіданні Української Національної Ради сотник Д. Вітовський зробив історичну заяву: "Як цієї ночі ми не візьмемо Львова, то завтра візьмуть його напевно поляки".

Ще з "Народної гостиниці" Центральний Військовий Комітет розіслав до повітових осередків накази перебрати владу в українські руки. Посланцями стали переважно львівські студенти та гімназисти. Тим часом сотник Д. Вітовський та ще кільканадцять старшин 31 жовтня в одній із кімнат

на першому поверсі будинку "Просвіти" (пл. Ринок, 10) уклали план захоплення влади у Львові. Закінчивши працю, Комітет, уже перейменованний на Українську Генеральну Команду, перейшов до "Народного Дому".

Архітектурною особливістю "Народного Дому" є наявність виходів на три різні вулиці (вул. Корнякта, вул. Театральну та вул. Вірменську). Немає такого місця, з якого б одна людина могла спостерігати за всіма виходами водночас. У міжвоєнний період цим вдало користувалися українські підпільники, щоб позбутися поліцейних нишпорок. Можна припустити, що саме специфічне розташування виходів із будинку зумовило вибір "Народного Дому" на осідок штабу сотника Д. Вітовського.

"Народний Дім" на площі Каstrум
(тепер вул. Театральна, 22).
Фото 1870-х рр.

Близько 20-ї години 31 жовтня 1918 р. на третьому поверсі "Народного Дому" розпочалася загальна воєнна рада українських військовиків, на яку зібралися 35 старшин. Нарада відбувалась у великій кімнаті, що виходила вікнами на вул. Корнякта й раніше належала Академічній гімназії. Для конспірації вікна кімнати завісили шкільними мапами. План, що його виклав сотник Д. Ві-

товський, не викликав ентузіазму серед присутніх. Холодний розум відмовлявся сприймати неймовірну, недосяжну, здавалося б, мету – з менш ніж півтори тисячею вояків нейтралізувати щонайменше втричі більше військовослужбовців інших національностей і перебрати владу в двохсоттисячному місті з переважно польським населенням. Українці тоді становили лише близько 15% мешканців Львова. Командант рішуче поклав край сумнівам, різко заявивши: “Наша честь вимагає, щоби ми перші взяли владу в краю, хоч би навіть прийшлося зараз її втратити”. Усім присутнім роздали завдання й наказали поспати принаймні кілька годин перед початком виступу, який призначили на четверту годину ранку.

Нарада закінчилася, і в спорожній кімнаті разом із сотником Д. Вітовським залишилися шестеро старшин – перший штаб українського війська (сотник Сень Горук, поручники Петро Бубела, Ілля Цьокан і Богдан Гнатевич, підхорунжий Дмитро Паліїв та четар Олекса Іванчук). Година за годиною повільно спливали в тривожному очікуванні. Час від часу його переривали звітками українські гімназисти, які, виконуючи роль розвідників, усю ніч стежили за військовими об’єктами і місцями, де збиралися польські вояки й політики.

О пів на четверту над ранком трапився тривожний інцидент. Проходячи вулицею, австрійський поліціант зазирнув до брами “Народного Дому”. Там його роззброїли українські вартові з наміром затримати непроханого гостя до початку повстання. Свідком цього став інший поліціант, який спробував утекти. Побоюючись, що правоохоронець підніме в місті тривогу, українські вартові змушені були стріляти. Поліціанта поранили в ногу. Шум привабив ще кількох поліціантів, які забрали свого товариша до шпиталю.

На мить здалося, що все йде шкереберть. До початку призначеної на четверту годину ранку 1 листопада 1918 р. акції залишалося

На стіні “Народного Дому” 1990 р. встановлено меморіальну таблицю (скульптор Г. Черненко). Вміщений на таблиці напис повідомляє, що 1 листопада 1918 р. тут було проголошено Західно-Українську Народну Республіку. Насправді це сталося 13 листопада в будинку Галицького намісництва (тепер вул. В. Винниченка, 18)

Першим начальником штабу українських військових у “Народному Домі” став Сень Горук. Його портрет 1917 р. намалював Осип Курилас

Уночі 1 листопада 1918 р. останнього австрійського намісника Галичини Карла Гуїна інтернували українські військовики в будинку Галицького намісництва (тепер вул. В. Винниченка, 18).
Фото поч. XX ст.

Григорій Трух. Уранці 1 листопада 1918 р. він інтернував австрійського військового командувача у Львові.
Фото 1915 р.

ще добрих півгодини, а стривожена інцидентом поліція могла будь-якої миті вдертися до "Народного Дому", де перебувало всього сім старшин і кілька вартових із 15-го полку піхоти. З'явилася ідея перенести осідок штабу в інше місце. Однак така зміна неминуче внесла б в українські плани неприпустиме сум'яття. Адже старшини, які увечері попереднього дня одержали накази починати захоплення влади, були переконані, що український штаб діятиме в "Народному Домі", саме туди слід скеровувати донесення й там одержувати нові накази. Після короткої наради старшини Української Генеральної Команди вирішили залишатися на місці.

Як і було заплановано, після четвертої години ранку до "Народного Дому" прибув перший відділ українських вояків – 50 стрільців із двома скорострілами з 19-го полку польових стрільців. Далі одне за одним надійшли повідомлення про обсадження українськими силами намісництва (вул. В. Винниченка, 18), ратуші (пл. Ринок, 1), штабу військового корпусу (пл. Соборна, 6), Австро-угорського банку (вул. Листопадового Чину, 8), інших важливих об'єктів міської інфраструктури. Австрійського намісника Галичини графа Карла Гуїна і військового команданта міста Рудольфа Пфєффера було інтерновано. О 7-й годині ранку 1 листопада 1918 р. Львів опинився в українських руках. Уся операція відбулася без жодного пострілу, гарнізон вдалося роззброїти, не проливши жодної краплі крові.

Відтоді "Народний Дім" став осідком Начальної Команди майбутньої Галицької Армії. Начальна Команда залишалася тут упродовж трьох тижнів листопадових боїв 1918 р.

► Від "Народного Дому" повз Львівський театр опери та балету виходимо на найдовшу у Львові вулицю Городоцьку.

КАСАРНІ ПОЛІЦІЇ: ПРИМАРНИЙ ШАНС ІМПЕРІЇ

Людомир Огоновський (1891–1955)

Народився в с. Нижнів (тепер Товмацького району Івано-Франківської області). Закінчив гімназію у Львові та юридичний факультет Львівського університету. Мобілізований до австрійського війська 1914 р., воював на різних фронтах. Через поранення був визнаний не здатним до фронтової служби й призначений на службу до жандармерії у Львові. Був серед засновників Центрального Військового Комітету. В Українській Галицькій Армії командував польовою жандармерією при Третьому корпусі УГА. У міжвоєнний період працював у товаристві "Сокіл-Батько" та "Народна торгівля", був членом Української Військової Організації. Під час німецької окупації Львова служив у поліції, був поліцейним комендантом міста. Від 1944 р. – у дивізії "Галичина", із якою дістався на Захід. Помер на еміграції.

Касарні поліції

(вул. Городоцька, 26)

Комплекс касарень поліції та прилеглого з боку вул. Академіка Кучера, 7, слідчого арешту збудовано 1903–1904 рр. за проектом архітектора Артура Шлеєна. У міжвоєнний час разом із в'язницею "Бригідки" (вул. Городоцька, 18–20) ці будівлі творили

своєрідний репресивний комплекс, через який пройшло чимало борців за волю України. У листопаді 1918 р. касарні поліції були одним із важливих пунктів, контроль над якими встановили українські військові. Тепер у будинку працює Львівський державний університет внутрішніх справ.

У разі можливих заворушень у Львові імперська влада розраховувала спертися на супровідний батальйон 41-го полку піхоти, штурмовий батальйон угорців та поліцію. Першим вдалося нейтралізувати супровідний батальйон 41-го полку піхоти, розташований в касарнях на тогочасній вул. М. Зиблікевича, 33 (сучасна вул. І. Франка, 61, будівлі не збереглися). Під керівництвом поручника Теодора Мартинця українці цього підрозділу роззброїли вояків інших національностей і взяли активну участь у Листопадовому Чині.

Для перемовин з угорцями, які розташувалися в будинку школи ім. Ш. Конарського (тепер загальноосвітня середня школа №55, вул. С. Бандери, 91), вирушив поручник Ілля Цюкан. Спеціально для цієї місії проти ночі 1 листопада 1918 р.

Будинок колишньої школи ім. Ш. Конарського (тепер СШ № 55, вул. С. Бандери, 91) восени 1918 р. використовували як казарми солдати угорського штурмового батальйону. Сучасне фото.

віддрукували відозви до угорських солдатів, складені їхньою рідною мовою. Незабаром на приміщенні школи, де розташовувався батальйон, з'явився напис, що підрозділ дотримується нейтралітету й очікує відправлення на батьківщину. Отож останній намісник Галичини генерал граф К. Гуйн теоретично міг розраховувати лише на поліційні підрозділи, які були розташовані в комплексі касарень на вул. Городоцькій, 26.

Рівно о 4-й годині ранку 1 листопада 1918 р. один із перших членів Центрального Військового Комітету четар поліції Людомир Огоновський у супроводі поручника Мар'яна Кречківського прибув до канцелярії касарень поліції, де заявив присутнім старшинам, що владу в місті перебирає Українська Національна Рада. Цю звістку старшини поліції сприйняли спокійно, а командант-чех навіть привітав встановлення у Львові Української державності.

Тим часом на сигнал збірки рядові охоронці порядку вишикувалися на подвір'ї касарні. Тоді в касарні перебувало близько 200 поліціантів, половина з яких були українцями. На наказ втаємниченого фельдфебеля-українця поліціанти інших національностей повинні були вийти вперед і скласти зброю. Наказ викликав деякі підозри, почулися голоси невдоволення. На ко-

ротку мить здалося, що може початися сутичка з непередбачуваним результатом. З огляду на те, що лише кілька українських поліціантів знали про плани Центрального Військового Комітету перейняти владу, а інші українці-поліцейські, не розуміючи ситуації, радше залишилися б осторонь, становище було більш ніж загрозливе. Однак саме тоді до касарень поліції підійшов із відділом вояків-українців четар УСС Василь Клим. Він повторив наказ, додавши, що його стрільці готові силою придушити найменшу непокору. Охочих проливати кров за імперію не виявилось. Відібрану в поліції зброю навантажили на вози й під охороною відправили до "Народного Дому".

У наступні дні касарні поліції слугували осідком групи четаря Марака і базою для зв'язку з українською залогою касарні Фердинанда на вул. Городоцькій, 40. Українці міцно утримували цю позицію аж до наказаного відступу з міста проти ночі 22 листопада 1918 р.

► Від касарень поліції помандруймо далі вулицею Городоцькою до будівлі Ч. 40, яка тоді називалася касарнею Фердинанда.

КАСАРНЯ ФЕРДИНАНДА: ТВЕРДИНЯ СИНА КАМЕНЯРА

Петро Франко (1890–1941)

Народився у Львові. Син Івана Франка. Хімік і педагог, автор підручника пластових ігор і руханки. 1914 р. вступив до Легіону Українських Січових Стрільців, під час Першої світової війни закінчив авіашколу, служив в австрійському військовому летунстві. Від 16 до 21 листопада 1918 р. керував обороною касарні Фердинанда. Згодом П. Франко став організатором і першим референтом летунства при Державному секретаріаті військових справ ЗУНР. У 1930-ті рр. виїхав до Радянської України. Був депутатом Верховної Ради УРСР, працював у Харкові. Повернувся до Львова 1939 р., очолив меморіальний музей свого батька. Загинув за нез'ясованих обставин під час відступу радянських військ зі Львова.

Четар УСС
Василь Клим

Касарня Фердинанда (вул. Городоцька, 40)

У 1839 р. австрійська влада розпочала будівництво комплексу для 30-го полку піхоти, названого на честь цісаря Фердинанда (1835–1848). Роботи закінчили 1841 р. Відтоді будівлю використовували за прямим призначенням (ліворуч фото касарні 1880-х рр.). У касарні

почергово розташовувались австрійські, польські, німецькі, радянські військові. Тепер комплекс належить Збройним силам України.

Напевно, найзапекліші бої в листопаді 1918 р. у Львові точилися саме навколо касарні Фердинанда. Розташований між вул. Городоцькою та вул. Т. Шевченка (тогочасною вул. Янівською), комплекс військових будівель творив найбільш висунутий на захід виступ українського фронту. Українські сили в

Український вояк
австрійського війська.
Реконструкція 2009 р.

касарні Фердинанда безпосередньо загрожували одній з основних баз польських повстанців – Головному двірцю (пл. Двірцева, 1). Стратегічне значення касарні розуміли обидві сторони, бої за неї мали винятково запеклий характер. Українські оборонці билися з надзвичайним завзяттям. Не менш затятим противником на цій ділянці фронту були “бемаки” – так називали бійців польського підрозділу, штаб якого розташовувався на тогочасній вул. Ю. Бема (сучасна вул. Ярослава Мудрого).

У листопаді 1918 р. касарню Фердинанда займав запасний підрозділ 30-го батальйону польових стрільців австрійського війська. Результатом територіальної системи комплектування армії Габсбургів стала перевага українців в особовому складі полків, що рекрутувалися зі Східної Галичини і Буковини. Однак практично всі

боездатні частини цих полків восени 1918 р. перебували на фронтах Першої світової війни далеко від галицьких земель. У запасних підрозділах, що стояли в краю, досвідчених ветеранів можна було перелічити на пальцях, натомість переважали новобранці, солдати, які видужували після поранення чи хвороби, та старші за віком вояки. Саме цим українським військовикам судилося винести основний тягар боїв за касарню Фердинанда.

Уже третього листопада їм довелося відбивати перший натиск ворога. Вранці 4 листопада сповнені запалу "бемаки" різними закомарками дісталися аж до костелу св. Анни, що на розі теперішніх вул. Городоцької і вул. Т. Шевченка. Завдяки цьому поляки змогли атакувати касарню звідусіль. Бої точилися увесь день. Надвечір українцям уже бракувало набоїв, не було що їсти, а коли хтось зненацька вигукнув, що поляки вдерлися до будинку, вибухла справжня паніка. Їй не піддалися лише троє старшин на чолі з четарем Зінюком, які з револьверами в руках зуміли повернути підлеглих до порядку.

На щастя, незабаром на допомогу до касарні Фердинанда пробився невеликий відділ Українських Січових Стрільців. Після цього моральний дух захисників касарні не похитнувся більше ні на мить. Українцям не раз доводилося битися в цілковитому оточенні, їм бракувало води, їжі й набоїв. Старшини не мали змоги змінити на позиціях виснажених бійців, тому змучені українські вояки нерідко засинали стоячи. У будинок з близької віддалі стріляла ворожа артилерія, а повітря отруював їдкий дим пожеж у підпалених поляками сусідніх будинках. Проте щоразу завзяття "бемаків" пасувало перед стійкістю українських стрільців.

Невдача багатьох спроб здобути касарню штурмом наштовкнула поляків на думку висадити її у повітря з-під землі. Для цього вирішили використати каналізаційні колектори. В отруйному смороді міської каналізації польські сапери з мурашиним завзяттям зносили вибухівку до

Касарня Фердинанда після листопадних боїв 1918 р.
Фото кін. 1918 р.

місця, над яким, за їхніми розрахунками, стояла касарня. Захоплені приготуваннями поляки не зважали навіть на те, що з шостим ударом годинника на ратушевій вежі 18 листопада 1918 р. вступило в силу чергове перемир'я.

О пів на сьому вранці 18 листопада потужний вибух струснув мурами касарні Фердинанда. З брязкотом посипалось на брук віконне скло сусідніх будинків. Кинувшись на штурм, "бемаки" з подивом виявили, що будівля стоїть непорушно. Міна вибухнула за якихось півметра перед муром лівого крила касарні, не завдавши їй серйозної шкоди. "Вогонь і дим закрили перед нами вигляд, лише з третього поверху ми бачили, як поляки підбігали одинцем від одного будинку до другого... Як тільки хто з них показався, сипались на нього густі стріли... Не допомогли ні міни, ні підпал бараку" – згадував оборонець касарні.

Українська залога касарні Фердинанда з честю витримала іспит вогнем і залишила свою позицію лише з наказу Начальної Команди проти ночі 22 листопада 1918 р.

► Пройшовши ще кількадесят кроків Городоцькою і повернувши праворуч, потрапляємо на вулицю Ярослава Мудрого.

Схема боїв у районі касарні Фердинанда

Нагрудний знак
Української бойової управи
на синьо-жовтій кокарді

УКРАЇНСЬКИЙ ВОЯК АВСТРІЙСЬКОЇ ЦІСАРЬСЬКО- КОРОЛІВСЬКОЇ АРМІЇ

Вояк одягнений в австрійський вовняний польовий однострій сіро-блакитного кольору зразка 1908 р., що складався із блузи та бриджів. Взуття – військові черевики зі спеціальними обмотками. Головний убір – кепі (кашкет). На шкіряному паску зі спеціальними розвантажувальними лямками, які перекинуті через плечі, закріплено підсумки для набоїв. Упоперек грудей перекинута лямка полотняної хлібної сумки. Як ознаки належності до українських військових формувань восени 1918 р. українські військовики колишньої царсько-королівської армії використовували різноманітні значки із національною символікою, а також самостійно виготовлені зі стрічок синього та жовтого кольору кокарди. На грудях стрільця – знак Української бойової управи з гаслом "Не ридать, а добувать". Вояк озброєний австрійською гвинтівкою системи "Манліхер" М.95.

ВУЛИЦЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО. БУДИНОК Ч. 8:

“У КАМЕНИЦІ ЦЬЙ ПОЕТ ЗАМІСТЬ ПЕРА СТИСКАВ БАГНЕТ...”

Роман Купчинський (1894–1976)

Талановитий український поет, прозаїк, журналіст, композитор, громадський діяч і старшина українського війська. Походив із священничої родини. Дитинство минуло в с. Кадлубиська Бродівського повіту на Львівщині. Чемпіон Галичини з легкої атлетики. Навчався у Львівському університеті та Греко-католицькій духовній семінарії. Автор слів і мелодій 84 пісень — патріотичних, ліричних, жартівливих, маршових (“Ой там при долині”, “Заквітчали дівчатовька”, “Як з Бережан до кадри”, “Пиймо, друзі”, “Ірчик” та ін.). Автор роману-трилогії зі стрілецького жит-

тя “Заметіль” (1928–1933). Співзасновник видавничої кооперативи “Червона Калина”, голова Товариства письменників і журналістів ім. І. Франка у Львові. Помер на еміграції у США.

На початку ХХ ст. поляки становили переважну більшість мешканців Львова. Годі дивуватися, що їхні загони впевнено оперували серед знайомих з дитинства мурів столиці Галичини. Натомість, абсолютна більшість галицьких українців проживала у селах, рідко або й узагалі не відвідуючи столиці краю. Опинившись серед незвичної забудови великого міста з його лабіринтами горищ, пивниць та внутрішньобудинкових дворів, український вояк, який ще зовсім недавно мешкав у селі, почувався непевно. У перші години боїв не допомагали ні військовий вишкіл, ні фронтовий досвід, оскільки під час Першої світової війни вуличних боїв у великих містах австрійському війську вести не доводилося й вояків до них не готували.

Знадобилося декілька днів, щоб українське стрілецтво призвичаїлося до нових умов боротьби. Спершу вояки навчилися перетворювати доручений об'єкт на неприступну позицію. Оскільки товсті мури будівлі слугували надійним захистом, насамперед звертали увагу на підступи до будинку, які перегороджували

барикадами. Часто барикади споруджували в брамах будинків. Сполучення налагоджували горищами, пробиваючи діри у стінах сусідніх будинків. Успішна оборона касарні Фердинанда та багатьох інших об'єктів, до яких розбилася перша хвиля польського наступу, засвідчила, що українське стрільцтво швидко навчилося воювати в незвичних для себе умовах.

Тепер українцям слід було опанувати мистецтво наступу в місті. Ввечері 7 листопада до касарні Фердинанда прибула сотня УСС чисельністю 56 багнетів під командою четаря Романа Купчинського. Саме його підрозділові випала честь довести, що українці вміють не тільки оборонятися, але й успішно атакувати. Ретельно готуючись до бою, увесь наступний день стрільці провели, уважно вивчаючи позиції ворога. Удосвіта 9 листопада сотня непомітно вислизнула з вікон касарні, скерувавши свій удар на вул. Ю. Бема (тепер вул. Ярослава Мудрого). 36 вояків під командою четаря Р. Купчинського атакували будинок Ч. 8, а 20 стрільців на чолі з хорунжим Білинським – наріжний будинок під Ч. 2.

Через діри в паркані українці дісталися на подвір'я будинків. В одну мить стрільці сокирами вивалили замкнені брами й увірвалися досередини. Все сталося так швидко, що заспані "бемаки" встигли зробити лише декілька неприцільних пострілів і змушені були рятуватися втечею.

Однак такого противника годі було легко позбутися. Уже за кілька хвилин обидва будинки опинилися під градом куль. Крізь розбиті вікна до середини летіли ручні гранати й змочене гасом палаюче ганчір'я, від яких там і тут спалахували пожежі. Кинувшись гасити одну з них, четар Р. Купчинський згодом згадував:

Дивлюся: двері горять уже добре. Води під рукою нема, але, на щастя, стоїть на столі борщ у вогонь раз. Я гулькнув борщ на вогонь раз, другий, і він став згасати... Та поляки... видумали мені таку штуку, що я і сам не знаю, чому ще живу на

Гвинтівка системи "Манліхер" М.95. Ними були озброєні українські стрільці під час листопадових боїв 1918 р. у Львові

Вулиця Ярослава Мудрого, на якій 9 листопада 1918 р. оборонялися стрільці четаря Р. Купчинського та хорунжого Білинського. Сучасне фото

Будинок на вул. Ярослава Мудрого, 8, у якому 9 листопада 1918 р.
оборонялися стрільці четаря Романа Кутинського
(згорі - армією, ангажу - суцільне фото)

світі... Якийсь смільчак підложив у вогонь ручну гранату. Мене нечайно обсіпало жаром, попелом та склом та кинуло о стіну. В першій хвилині я зовсім нічого не думав, опісля думав, що я вже не живий, але вкінці переконався, що мені нічогосінько не бракує.

Під прикриттям диму і вогню "бемаки" насакували то з боку вул. Ярослава Мудрого, то з подвір'я, раз за разом повторюючи спроби підпалу. У перші дні боїв така активна тактика, як правило, приносила їм успіх. Для багатьох вихованих у сільських традиціях українських військовиків пожежа видавалася страшеним стихійним лихом. У сільській місцевості, де чи не всі хати були вкриті соломною, вогонь міг за короткий час пустити з димом усе село. Січовики не одразу зорієнтувалися, що міські будинки горять зовсім не так, як сільські хати. "То не бойківська хижа, то львовська каменіца, пірша кляса мур!" – весело львівською говіркою підбадьорював своїх товаришів стрілець-львів'янин Роман Кумошек. Коли "бемаки" вдерлися до пивниці будинку, він прихопив декілька гранат, одинцем спустився вниз і швидко очистив її від ворога.

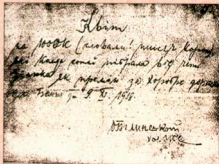
Надвечір в українців почали вичерпуватися набої. Пекучий брак сил не дозволив Начальній Команді спрямувати резерви на допомогу четареві Р. Купчинському. За таких обставин подальша боротьба втрачала сенс, і командир сотні вирішив повернутися до казарни Фердинанда. Щойно стемніло, обидві групи відступили в повному порядку.

Того ж вечора новопризначений начальний командант українських військ полковник Гнат Стефанів видав наказ, у якому високо оцінив мужність вояків четаря Р. Купчинського і призначив для них нагороду 1000 корон. З виплатою не зволікали, про що свідчить розписка хорунжого Білинського.

Австрійська ручна граната

Розписка хорунжого Білинського про отримання 1000 корон нагороди за відагу та мужність, виявлені в боях на вул. Ю. Бема (тепер вул. Ярослава Мудрого) 9 листопада 1918 р.

▶ З вулиці Ярослава Мудрого повертаємося назад непарним боком Городоцької на вулицю Гоголя (1918 р. мала назву Зигмунтовської).

Будинок колишнього "Католицького Дому" (вул. Городоцька, 36), у якому в листопаді 1918 р. оборонялися українські стрільці. Сучасне фото

Австрійська ручна граната

Про драматичний характер листопадових боїв 1918 р. між українцями та поляками свідчить випадок, який трапився на вул. Зигмунтовській (тепер вул. М. Гоголя). Патрулюючи вулицю, відділ хорунжого Черського був обстріляний з вікна горішнього поверху одного з будинків. Командир українського підрозділу власноруч закинув у небезпечне вікно гранату. Від вибуху загинув не лише ворожий стрілець, але й наречена хорунжого Черського, полька за національністю, яка випадково опинилася в тому ж помешканні.

Четар Роман Купчинський виносить з-під обстрілу пораненого стрільця своєї сотні. Малюнок Е. Козака 1929 р.

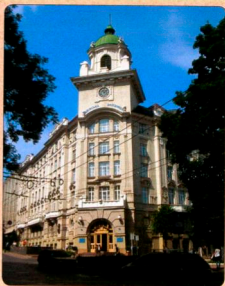

► Вулицю Гоголя прямуємо в бік парку ім. Івана Франка.

ПАЛАЦ ГОЛУХОВСЬКИХ: ПОЛЮВАННЯ НА “ЗАЛІЗНОГО ЗВІРА”

Дирекція залізниці
(вул. Гоголя, 1–3)

Монументальну чотириповерхову споруду у стилі модернізованого класицизму збудували 1912–1913 рр. за проектом архітектора Збігнева Брочвича Левинського. Призначена для залізничної адміністрації частина будівлі була об'єднана в єдиний комплекс із житловими будинками для залізничників. Для реалізації проекту взяли позику 8 мільйонів корон. Це було наймасштабніше будівництво у Львові напередодні Першої світової війни. Сьогодні в будівлі осідок управління Львівської залізниці.

Палац Голуховських
(вул. Листопадового Чину, 16)

Збудований 1865 р. у стилі неоренесансу за проектом архітектора Карла Омана, палац слугував резиденцією цісарсько-королівського намісника Галичини графа Агенора Голуховського. Тепер у палаці діє Діагностичний центр клінічної лікарні Львівської залізниці.

У листопаді 1918 р. дві будівлі, які стоять навпроти одна одної на початку вул. М. Гоголя, стали позиціями оборони для українців та поляків. У палаці Голуховських закріпилася Гущульська сотня УСС, а в будинку Дирекції

"Гуцульський Хрест"
Легіону УСС.
1918 р.

залізниці – польський підрозділ із назвою "підвідтинок "Дирекція колійова". Здавалося б, тактична перевага була на боці останнього – велична споруда управління Львівської залізниці виразно домінує над значно нижчим і компактнішим палацом Голуховських. Однак перебігом між залагами цих будівель виявився прикрою несподіванкою для польської сторони.

Тривалий час, не шкодуючи набоїв, супротивники тримали один одного у постійній напрузі. Нерідко стрільщина не вщухала навіть уночі. Серед рясної зливи запалювальних куль, гранат, мін і саморобних бомб то одній, то іншій стороні доводилося гасити пожежі. Попри важке становище, стрільці Гуцульської сотні УСС під командуванням хорунжого Миколи Коника, які займали палац, не мали наміру поступатися.

Хоч як незручно було гуцулам обстрілювати горішні поверхи Дирекції залізниці, звідки поливав їх свинцевим дощем польський скоростріл, ворог не залишався безкарним. Незважаючи на часту зміну позиції, польському кулеметникові доводилося непереливки. Одного разу його притиснуло виваленими вибухом масивними дверима, іншого – просто на голову впав чималий шмат тиньку, збитий зі стелі гуцульськими кулями. Доведений черговим ударом до нервового зриву вояк покинув стріляти, розтрощив велике крісло і під гомеричний регіт своїх товаришів заходився з добірною лайкою жбурляти уламки в бік палацу Голуховських.

Панцерник "Юзеф Пілсудський"
під час свого єдиного бою
9 листопада 1918 р. не виправдав надій,
які покладали на його броню та
скоростріли поляки.
Фото 1918 р.

Зоряна година гуцульських стрільців вибила вранці 9 листопада, коли Єзуїтським садом (сучасний парк ім. І. Франка) на штурм будинку Галицького Крайового Сейму (вул. Університетська, 1, тепер головний корпус Львівського національного університету імені Івана Франка) вирушила густа польська розстрільна, підтримувана з боку вул. А. Міцкевича (сучасна вул. Листопадового Чину) панцерним авт. Гуцули холоднокровно вичекали, доки ворог по-

Українці (праворуч), поляки (ліворуч) під час перемир'я, укладеного під час боїв за будинок Дирекції залізниці (тепер вул. М. Гоголя, 1-3).
Фото листопада 1918 р.

Головний вхід до будинку колишньої Дирекції залізниці
(тепер вул. М. Гоголя, 1-3).
Сучасне фото

Будинок

Австро-угорського банку
(тепер
вул. Листопадового Чину, 8)
у листопаді 1918 р. був одним
із опорних пунктів
української лінії фронту.
Фото поч. XX ст.

рівняється з палацом, і щойно тоді відкрили згубний фланговий вогонь. За свідченням очевидця-поляка, упродовж якихось 30 секунд половину учасників атаки убили або поранили.

Полякам на допомогу поспішило панцерне авто, з якого у вікна палацу вдарили два кулемети. "Вполювати" сталевого монстра взявся хорунжий Осип Сіцінський. Трьома влучними пострілами він вивів з ладу обидва кулемети. Панцерник спробував вийти з-під обстрілу, рвонувши уперед, але там, на розі з вул. Браєривською (тепер вул. Б. Лепкого), броньовану машину привітали вогнем українці, що засіли в будівлі Австро-угорського банку (тепер вул. Листопадового Чину, 8). Польському панцерникові довелося рятуватися втечею, рачкуючи назад догори вул. А. Міцкевича.

Діставшись до польських позицій, він вдарився до дерева і заглох. "Залізного звіра" довелося витягати вантажівкою, після чого на полі бою він більше не з'являвся.

► Від палацу Голуховських доріжками парку ім. Івана Франка переходимо до величної будівлі, де давніше засідав галицький парламент. Тепер у будинку розташований головний корпус Львівського національного університету імені Івана Франка.

ГАЛИЦЬКИЙ КРАЙОВИЙ СЕЙМ: АТАКА КАШОВАРІВ

Ілля Цьокан (1887–1940)

Родом із с. Сторонибаби Золочівського повіту (тепер Буського району Львівської області). Закінчив правничий факультет Львівського університету. Харчевий старшина Легіону Українських Січових Стрільців, згодом начальний інтендант Української Галицької Армії. У міжвоєнний період переїхав на радянську Україну, де був репресований. Помер на засланні у Семипалатинську в Казахстані.

Будівля Галицького Крайового Сейму (вул. Університетська, 1)

Осідок крайового парламенту збудовано упродовж 1877–1881 рр. за проектом Юліуша Гохбергера в стилі віденського неоренесансу. Вгорі центральну частину фасаду прикрашають алегоричні скульптури “Галичини”, “Вісли” (ліворуч) та “Дністра” (праворуч), а біля входу – “Освіти” (ліворуч) і “Праці” (праворуч). На верхній частині ризаліту встановлено зображення жіночих фігур, які символізують “Любов”, “Віру”, “Правду” та “Справедливість”. Тепер це головний корпус Львівського національного університету імені Івана Франка. На фасаді будинку вміщено латинський девіз навчального закладу: “Освічені громадяни є окрасою держави”.

За легендою, перемогу шотландцям у битві на Беннокберні 1314 р. принесла атака залишених у таборі кашоварів. Третього листопада 1918 р. їхні українські колеги під командою поручника-інтенданта І. Цьокана також відзначилися на полі бою.

Того дня в розпорядженні українського командування залишалося лише 648 вояків – найменша кількість за увесь час боїв у Львові. Тим часом звідусіль надходили прохання про допомогу, а поляки переможно здобували одну позицію за іншою. Надвечір польські загони вийшли вул. Ягайлонською (тепер вул. В. Гнатюка) до вул. Карла Людвіга (тепер просп. Свободи) й почали прострілювати центральну магістраль міста. У “Народному Домі” запанувала тривога, дехто навіть радив через загрозу польської атаки перенести осідок штабу в інше місце.

Тоді поручник І. Цьокан, який в історичну ніч 1 листопада виявив свій дипломатичний хист, схиливши до нейтралітету батальйон угорців, не менш успішно виконував свої прямі обов’язки – організовував харчування. З допомогою львівського жіноцтва в українській бурсі на вул. Вірменській, 2, було відкрито їдальню. Водночас налагоджено приготування їжі в окремих українських частинах. Голод, який дошкуляв стрілецтву в перші дні боїв за Львів, відступив.

Австрійський 8-мм кулемет системи Шварцлозе М.07, який був на озброєнні скорострільної сотні Українських Січових Стрільців

Коли виникла загроза українському штабові в "Народному Домі", ініціативний інтендант не гаяв жодної миті. Нашвидкуруч зібравши 18 добровольців з числа своїх кашоварів і тих, хто опинився поблизу, поручник І. Цьокан особисто повів їх до бою. Рішучість наступу, поєднана з вечірніми сутінками, збільшила в очах ворога чисельність стрільців. Поляки завагались і втратили початок вул. Ягайлонської. Звідси поручник І. Цьокан вислав частину вояків через пасаж Гаусмана (тепер про-

їзд Крива Липа) до наступу вздовж теперішньої вул. Січових Стрільців, а з решотою рушив уперед вул. В. Гнатюка.

Обидві групи з'єдналися на вул. Т. Костюшка. Увійшовши до будівлі Крайового банку (вул. Т. Костюшка, 11, тепер Львівський державний університет фізичної культури), стрільці вікнами дісталися до приміщень Галицького Крайового Сейму. Швидко зорієнтувавшись у будинку, І. Цьокан вивів своїх людей на балкон центрального фасаду, звідки українці відкрили вогонь по противникові. Активні дії українців змусили поляків відступити в горішню частину Єзуїтського саду (тепер парк ім. Івана Франка).

Енергійно взявшись за облаштування здобутої позиції, поручник І. Цьокан стягнув на допомогу додаткові сили, завдя-

Будинок колишнього Галицького Крайового Сейму (тепер вул. Університетська, 1) після листопадових боїв 1918 р. у Львові.
Фото кін. 1918 р.

ки чому зміг обсадити декілька сусідніх будинків. На лівому крилі його групи героїчно захищалася українська залога Головної пошти, а праворуч непохитно стояла касарня Фердинанда. Отож атака кашоварів надійно перекрила противникові шлях до центру міста.

Розраховуючи ще раз прорватися до середмістя, польське

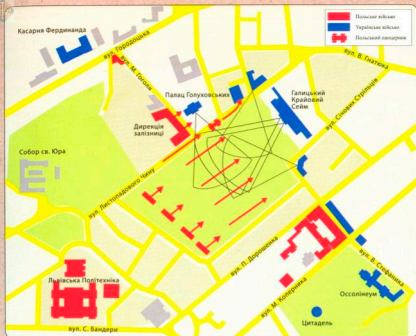

Схема бою 9 листопада 1918 р. за будинок Галицького Крайового Сейму

командування вранці 9 листопада розпочало генеральний наступ на будівлю Галицького Крайового Сейму. Під час бою гучули з палацу Голуховських викосили фланговим вогнем ліве крило нападників. Праве крило зупинили оборонці сеймового будинку. Особливо полякам дався взнаки нищівний вогонь встановлених на балконі центрального фасаду міномета та кулемета. Згодом виявилось, що польські втрати в тому бою сягнули понад 40% з числа його учасників.

Будівля Галицького Крайового Сейму до кінця боїв у місті залишалася надійною опорою українського фронту. Проти ночі 22 листопада, одержавши наказ на відступ, українці підпалили розташований у будинку склад військового майна. Оскільки поляки до ранку так і не відважилися наблизитися до Сейму, пожежа знищила все ліве крило будівлі.

► Вулицею Словацького переходимо від колишнього Галицького Крайового Сейму на вулицю Дорошенка і, повернувши праворуч, піднімаємося до будинків ЧЧ. 40 і 42.

бухи яких повисаджували всі шибки в будинках. На суміжних стінах, які відокремлювали ворожі сторони, вояки певним способом надщерблювали тиньк, за станом якого ретельно стежили. Якби противник намагався закласти міну або пробити мур, від вібрації надщерблена штукатурка осипалася б, попереджаючи про небезпеку. Добре знаючи розташування кімнат, у яких могли влаштувати свої позиції вороги, вояки вправлялися у влучності, намагаючись із горища

закинути гранату в потрібне вікно протилежного будинку. Після таких вправ від комфорту в помешканнях не залишилося й сліду.

На балконі другого поверху будинку на вул. П. Дорошенка, 42, поляки влаштували вогневу позицію, виклавши захисну стінку з двох кулеметних щитів, цегли та матраців. Згори для захисту від гранат поклали ліжко з панцирною сіткою. Зручно лежачи на отоманці, захищений і від куль, і від негоди, польський стрілець тримав під прицілом усю нижню частину вулиці аж до "Віденської кав'ярні".

У відповідь українці спрямували в тил ворога власного снайпера. Ховаючись на горищах і щоразу змінюючи позицію, він ліквідував зв'язківців та поодиноких вояків. Крім того, українські стрільці посадили свого противника на примусову дієту. Польська залога одержувала їжу з кухні, розташованої в будинку навпроти (вул. П. Дорошенка, 41).

Не маючи змоги перейти вулицю під вогнем українців, поляки налагодили доставку провіанту за допомогою натягнутої між будинками лінви, якою пересувалася амуніційна скриня, наповнена казанками з гарячими стравами. Українці влаштовували справжнє полювання на скриню, немилосердно дірявлячи її кулями. Українці перестали стріляти по скрині тільки тоді, коли поляки прив'язали до неї бюст Т. Шевченка, знайде-

Українські та польські вояки на вул. І. Крашевського (тепер вул. С. Крушельницької) під час перемир'я. Фото листопада 1918 р.

Вигляд на вул. Сикстуську після українсько-польських боїв. Фото листопада 1918 р.

ний у Греко-католицькій духовній семінарії. Навіть через багато років, коли пристрасті вгамувались і колишні противники вже без ненависті дивилися один одному в вічі, вояки залоги будинку Ч. 42 не могли забути вилити на брук обіди.

► Вулицею Дорошенка повернімо до перетину з вулицею Словацького, де розташована будівля Головної пошти.

ГОЛОВНА ПОШТА: КОЛИ ЗАСОБИ НЕ ВИПРАВДУЮТЬ МЕТИ

Павло Лиськевич (1891–1918)

Родом із м. Ярослава (тепер на території Польщі). Студент Львівської Політехніки. Під час Першої світової війни – старшина артилерії австрійської армії. У вересні 1918 р. прибув до Львова, щоб здати дипломні іспити. Одним із перших зголосився до служби в українському війську, призначений командантом Головної пошти. Загинув під час спроби відбити у ворога згарища цієї будівлі. Похований на Личаківському цвинтарі.

**Головна пошта
(вул. Ю. Словацького, 3)**

Первісна споруда, збудована 1887–1889 рр., згоріла під час листопадових боїв 1918 р. У 1923 р. її відновлено за проектом архітектора Євгена Червінського у стилі модернізованої класики.

Пошта, телефон і телеграф традиційно перебувають у переліку пріоритетних об'єктів, якими повсталі повинні заволодіти для захоплення влади. У Львові в листопаді

1918 р. усі ці об'єкти були розташовані в одній будівлі Головної пошти (вул. Ю. Словацького, 3). Згідно з планом сотника Д. Вітовського, цей стратегічний комунікаційний вузол мали опанувати два десятки вояків-українців.

У перші дні Головна пошта перебувала здала від бойових дій. Фронт докотився сюди 4 листопада, коли польські відділи вдерлися з півдня до прилеглих будівель комплексу Греко-католицької

семінарії (зберігся частково, тепер географічний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, вул. П. Дорошенка, 41). Тоді на допомогу потомленим беззмінною службою немолодим воякам, які охороняли пошту, прибув невеликий відділ Українських Січових Стрільців із кулеметами. Завдяки цій підмозі перші атаки ворога вдалося відбити. Спроба поляків в'язанками гранат висадити двері на подвір'я пошти з боку вул. Сикстуської (тепер вул. П. Дорошенка) не вдалася, оскільки їх надійно забарикадували великими поштовими возами.

Між українською залогою Головної пошти і польським відділом у Греко-католицькій семінарії розпочалася позиційна війна. Обсипані пилом і тиньком, із неголеними обличчями,

Четар Павло Ліськевич відкидає ворожу гранату в бою за Головну пошту. Малюнок Е. Козака 1929 р.

Будинок на вул. П. Дорошенка, 41.
Сучасне фото

Позиція українського скоростріла поблизу Головної пошти.
Малюнок Е. Козака 1931 р.

Не маючи змоги здобути Головну пошту штурмом, полякам вдалося близько 13-ї години 7 листопада 1918 р. підпалити ліве крило будівлі. Нагромаджені там запаси паперових пакунків спалахнули, немов сірник, і вогонь почав швидко поширюватися. Водогін не функціонував, тому пожежу не вдалося відразу загасити. За свідченнями очевидців, незабаром будинок нагадував величезний смолоскип, проте українська залога продовжувала боронитися серед вогню і диму.

Коли пожежа стала загрожувати сусіднім будинкам, обидві сторони через парламентарів погодилися викликати для її гасіння пожежників. Українці перейшли до будинків на протилежному боці вул. Ю. Словацького, поляки залишилися у Греко-католиць-

Вигляд на будинок колишнього Оссолінеуму (тепер Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України), у приміщенні якої в листопаді 1918 р. були позиції українського війська.

Сучасне фото

кій семінарії. Боротьба з вогнем тривала всю ніч і весь наступний день 8 листопада. Коли пожежу вдалося приборкати, першими до руїн будинку дісталися поляки.

Однак засоби не виправдали мети. Від комунікаційного центру Львова залишилися згарища. Український фронт, віддалений раніше на ширину подвір'я, пересунувся лише на протилежний бік вул. Ю. Словацько-

го. Подолати цю віддаль до кінця листопадових боїв поляки так і не змогли.

До речі, захоплення польською стороною будинку Головної пошти викликало неприємний скандал. Польські вояки відкрили кілька вогнетривких сейфів, які стояли в приміщенні пошти, й викрали з них три мільйони корон. Командувач польськими силами у місті Чеслав Мончинський зумів повернути лише невелику частину вкраденого.

У перші дні боїв захисникам Головної пошти вряди-годи дошкуляв обстріл з будинку Оссолінеуму (вул. В. Стефаніка, 2, тепер Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України).

Із втратою Головної пошти тепер уже українці зайняли будинок бібліотеки. Для протидії їм поляки вирішили вибити амбразуру для кулемета на розі стіни будинку пошти, що виходила на Оссолінеум. Тієї ж миті, як один із вояків закінчив пробивати мур, в отвір влетіла українська куля, поранивши поляка в руку. Після цього роботу над амбразурою припинили.

Книгосховище Оссолінеуму (тепер Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України).

Праворуч у вікні книжкові барикади, які спорудили українські вояки. Фото кін. 1918 р.

Вигляд на будинок Головної пошти після українсько-польських боїв у листопаді 1918 р. На розі будинку – незакінчена амбразура, яку намагалися вибити в мурі польські кулеметники. Фото кін. 1918 р.

► Вулицями Коперника та Грабовського піднімаємося на гору Вроновських, де височіють над містом вежі Цитаделі.

ЦИТАДЕЛЬ: ФОРТЕЦЮ ТВОРИТЬ НЕ МУР, А ДУХ ЇЇ ОБОРОНЦІВ

Богдан Білінкевич (1893–1963)

Родом із Коломийщини. Студював у Віденській торговій академії. 1915 р. покликаний до австрійської армії як старшина. У листопаді 1918 р. зголосився до українського війська, з яким пройшов усі перипетії визвольної боротьби. Закінчив правничі студії в Чехословаччині. У міжвоєнний період зазнав переслідувань польської влади. Від 1940 р. – на еміграції в Німеччині. Загинув унаслідок нещасного випадку.

Цитадель

Комплекс оборонних споруд, збудований упродовж 1850–1854 рр. за участю архітекторів Алоїза Вондрашки та Христофора Рессига. Складається із триповерхового V-подібного корпусу, оточеного чотирма окремими полігональними вежами. Комплекс був призна-

чений для позицій артилерії, але практично його використовували як казарми. До 1914 р. тут розташовувався 30-й полк піхоти, який пишався неофіційною назвою "львівських дітей".

Уранці 1 листопада 1918 р. чималий простір Цитаделі, в якій у мирний час розташовувався полк піхоти, контролювали лише 17 немолодих вояків на чолі з поручником Богданом Білінкевичем. Цієї кількості не вистачало навіть для того, щоб налагодити регулярну зміну варти. Наприклад, чималеньку південно-східну вежу охороняв тільки один підстаршина, якого змінили щойно після 14 годин варти, а оборону південно-західної довелося довірити невеликій групі вояків-неукраїнців.

Наступного дня польський загін захопив трамвайне депо на початку сучасної вул. А. Сахарова, звідки надвечір достався до південно-західної вежі. Самої лише появи озброєних поляків вистачило, щоб чужинецька залога розбіглася навсербіч. Ситуацію врятував поручник Тимотей Гумовський, який, відкривши вогонь із кулемета, змусив поляків відступити. Під час цієї сутички польська сторона втратила одного вояка убитим.

Однак ситуація залишалася складною. Під мурами Цитаделі стояв ворог, чисельність загонів якого постійно зростала, а в оборонців катастрофічно не вистачало сил, щоб надійно контролювати всі підступи до фортеці. За таких обставин Начальна Команда українських військ могла щомиті сподіватися прикрої звістки про втрату позиції, що домінувала над центром Львова.

Третього листопада брак українських сил був таким відчутним, що в Начальній Команді навіть не знайшлося посланця, щоб передати Українським Січовим Стрільцям, чиє прибуття очікували з хвилини на хвилину, наказ посилити залогу Цитаделі. Поручникові Б. Білінкевичу довелося доручити цю важливу місію одному зі своїх підстаршин, який надвечір того ж дня привів із Персенківки довгоочікуване підкріплення.

З цієї миті гарнізон налічував 150 вояків, хоча у фортеці можна було б легко розташувати дві-три тисячі оборонців. Невелику кількість бійців компенсував їхній високий бойовий дух, завдяки чому Цитадель перетворилася на надійну опору українського фронту. З ініціативи стрільців підступи до фортеці було перегороджено іспанськими рогачками і кільчастим дротом, викопано окопи. Між усіма будівлями налагодили телефонне сполучення. А коли на допомогу прибула батарея польових гармат під командуванням поручника Мар'яна Кречківського, лише виразний наказ Начальної Команди міг змусити захисників залишити позиції.

Український кулеметник.
Малюнок Е. Козака 1931 р.

Львівська Цитадель.
Рисунок Г. Зіміної 1990-х рр.

Австрійська польова гармата М.05/08. Дві гармати такого типу в листопаді 1918 р. були розташовані на Цитаделі. Обслуговували їх українські гармаші під командуванням поручника М. Кречківського

Дзвіниця костелу св. Марії Магдалини, де в листопаді 1918 р. була позиція польського кулемета.

На консолі – українське стрільно, що його випустили гармаші М. Кречківського. Сучасне фото

З польського боку фронт тягнувся вул. М. Коперника від Головної пошти через Греко-католицьку семінарію і палац Сапіг (вул. Коперника, 40а, тепер приміщення належить Львівській обласній організації Товариства охорони пам'яток історії та культури) до початку перегородженої барикадою вул. Св. Лазаря (сучасна вул. П. Грабовського). Звідти прилеглими до гори будинками на вул. Д. Лукіяновича фронт пролягав до трамвайного депо, що на початку вул. А. Сахарова.

З погляду мільйонних армій великих імперій кінця XIX – початку XX ст. Цитадель уже не була фортецею. Міцні мури навколишніх будинків слугували полякам не менш надійним захистом, ніж укріплення Цитаделі для українців. Фронт завмер у позиційній боротьбі, яка тривала до 21 листопада 1918 р. Того дня, одержавши підмогу з Перемишля, поляки розпочали наступ на північному і південному флангах фронту. Водночас у середмісті поляки завдали низку відволікаючих ударів. Одним із таких ударів став штурм Цитаделі. Планували вогнем чотирьох гармат нейтралізувати залоги двох південних веж, після чого захопити їх піхотою і продовжувати наступ на головний корпус. Встановлений на вежі костелу Марії Магдалини (вул. С. Бандери, 10) кулемет повинен був паралізувати рух українських сил між будівлями Цитаделі.

Зранку польська артилерія розпочала бомбардування. Ворожим вогнем пошкоджено верхню частину південно-західної вежі. Щоб уникнути втрат, поручник Б. Білінкевич наказав стрільцям перейти до підвальних приміщень.

Незабаром із вежі костелу озвався ворожий кулемет. Йому одразу ж відповіли артилеристи поручника М. Кречківського. Перше українське стрільно влучило в горішню частину вежі. На польських кулеметників посипався тиньк й уламки цегли. Наступне стрільно розірвалося точно на ворожій позиції, однак полякам вистачило паузи між пострілами, щоб спішно її покинути.

О 10-й годині вранці ворожі гармати замовкли, і стрільці повернулися на позиції. Польська піхота виявилася зовсім близько. "Стрільці, пропадемо, як не проженемо ворога!" – крикнув поручник Білінкевич. Посипалися густо на ворога кулі з рушниць і ручні гранати. "На багнети!" – закомандував поручник Білінкевич, і ми рушили на ворога... Ще до

сьогодні стоїть перед моїми очима висока постать поручника Білінкевича і його непокірлива постава," – згадував той бій один із його учасників.

Поляки не витримали удару і відступили. На схилах Цитаделі залишилися 30 убитих і поранених. Українські втрати становили 10 вояків пораненими, убитих не було.

Коли ввечері того ж дня залога Цитаделі одержала наказ відступити з міста, подиву й обуренню не було меж. Про реакцію

на цей "дивний" наказ українських старшин написав у своїх спогадах Олекса Кузьма: *До "Народного Дому" нагло впадає кількох фронткових старшин, а з ними гурма стрільців з металічними шоломами на голові і з гранатами за поясом. Їхні чорні від воєнних трудів лиця, запалі від неспраних ночей очі, що палали вогнем*

Зруйновані артилерійським вогнем укріплення Цитаделі. Фото кін. 1918 р.

Південно-західний бастион Цитаделі. Сучасне фото

Колишня школа ім. Т. Чацького
на вул. Таманській, 11,
яку українські військовики
використовували як опорний пункт.
Сучасне фото

завзяття, надавали їм вигляду людей з якогось несамовитого світу. Після тритижневих кривавих змагань і після успішної оборони останнього дня приказ Начальної Команди покидати Львів видавався їм на фронті неймовірним... Та приказ був правдивий...

На південь від Цитаделі український фронт не мав більше великих опорних пунктів.

Кількаразові спроби вирвати з рук поляків Кадетську школу, що на розі вул. Стрийської і вул. Т. Бой-Желенського (тепер Львівський інститут сухопутних військ ім. Гетьмана П. Сагайдачного Національного університету "Львівська Політехніка"), успіху не мали. Саме ця обставина значною мірою вплинула на невдалий для українців перебіг бою на південному крилі фронту 21 листопада 1918 р.

На північ від касарні Фердинанда українці спиралися на будівлі школи ім. Т. Чацького (вул. Таманська, 11), Місіонарські касарні (вул. Замарстинівська, 7), залізничну станцію "Підзамче" та міську різницю (вул. Промислова, 50/52, тепер м'ясокомбінат). Володіючи цими пунктами, стрільці успішно відбили польський наступ на північному крилі й забезпечили шлях відступу з міста.

З Цитаделі відкривається чудовий вигляд на центральну частину Львова. На вершині ратушевої вежі гордо майорить над містом синьо-жовтий прапор. Проти ночі 1 листопада 1918 р. на наказ сотника Д. Вітовського його підняла група стрільців у складі Степана Паньківського, Миколи Коники, Льва Геца, Миколи Пачовського і Зенона Русина. Знайти уночі достатньо великий національний прапор виявилось непростим завданням. Якийсь час група блукала Ринком у пошуках

тканини потрібних кольорів, аж поки сторож будинку "Народної торгівлі" (пл. Ринок, 36) не віддав їм великого прапора, що вивішували під час національних свят. О 6-й годині ранку цей стяг замайорів над містом.

Лише три тижні судилося йому притягувати до себе погляди львів'ян. Коли українські сили відступали з міста, прапор забрали зі собою. У міжвоєнні роки цінна реліквія зберігалася в Національному музеї у Львові. У п'ятдесяті роки минулого століття в рамках боротьби з "українським буржуазним націоналізмом" прапор, як і багато інших безцінних експонатів часів визвольної боротьби, знищили комуністи.

Національний прапор повернувся на ратушеву вежу щойно 3 квітня 1990 року. Але це вже інша історія...

Степан Паньківський

Схема перебігу лінії українсько-польського фронту у Львові на 21 листопада 1918 р.

України! Українці міста Львова!

В неділю, дня 20 лютого 1946 о годині
11. перед собором збудіть ся всі на площу св.
Юра у Львові, де відбуде ся маніфестаційне
присвячення української державности. — Ісхай
живе Україна! — Яліть ся беззастідливі всі!

ПІДПІЛЬНЕ МІСТО: ШЛЯХАМИ ГЕРОЇВ УВО–ОУН

- пл. Св. Юра –
- вул. Листопадового Чину –
- вул. Городоцька –
- вул. Академіка Кучера –
- вул. Замкнена –
- вул. Ярослава Мудрого –
- вул. І. Сеченова –
- вул. Одеська –
- пл. М. Кропивницького –
- вул. С. Бандери –
- пл. М. Шашкевича –
- вул. П. Дорошенка –
- вул. Ю. Словацького –
- вул. Університетська –
- вул. Січових Стрільців –
- вул. Т. Костюшка –
- вул. М. Коперника –
- вул. Староєврейська –
- пл. Ринок –
- вул. В. Вінниченка –
- вул. М. Лисенка –
- вул. В. Короленка –
- вул. Академіка Філатова –
- вул. Личаківська –
- вул. Харківська –
- вул. І. Мечникова –
- вул. Пекарська –

ПЛОЩА СВ. ЮРА: СОБОР НАШОГО ДУХУ

Собор св. Юра (пл. Св. Юра, 5)

Українська церква на Святоюрській горі існувала ще в княжі часи. Церква була присвячена св. Юрієві, якого традиційно зображали як переможця зла, персоніфікованого у вигляді змія. Поряд із церквою діяв монастир. За

легендою першу дерев'яну церкву св. Юра спалили поляки 1340 р., однак українці її відбудували. Від тих часів зберігся найдавніший український дзвін (відлитий 1341 р.), який і досі висить на дзвіниці храму. Сучасна барокова будівля собору св. Юра була зведена за проектом архітектора Бернарда Меретина 1744–1764 рр. Від кінця XV ст. храм був осідком намісників Галицької митрополії, згодом – духовним осередком Української Греко-Католицької Церкви.

Парохом собору св. Юра наприкінці XIX – на початку XX ст. був Олександр Лешкович-Бачинський, чий син, Юліан Бачинський (1870–1940), став визнаним теоретиком Української державності. Праця Ю. Бачинського “Україна irredenta” (1895) першою в історії України обґрунтувала потребу створення самостійної Української держави.

Юліан Бачинський

У міжвоєнний період парохом собору св. Юра був Леонтій Куницький (1876–1961), прелат митрополичої капітули, яскравий проповідник та український патріот. Наприкінці 1918 р. польська влада ув'язнила о. Куницького в тюрмі “Бригідки”. Згодом він очолював Комітет допомоги політв'язням. Священик користувався великим авторитетом. Його зображення, разом із зображенням митрополита Андрея Шептицького, вміщене на відлитому для собору св. Юра великому дзвоні, який зберігся до сьогодні.

Навпроти собору традиційно відбувалися різноманітні урочисті зібрання українців Львова. У неділю 20 жовтня 1918 р. на площі Св. Юра відбувся великий мітинг української громади Львова. Біля соборної брами встановили трибуну, з якої промовляли українські політики. Віче розпочав Кость Левицький (1859–1941), який оголосив рішення Української Національної Ради про утворення “Української Держави в межах Австро-Угорщини”.

Українські патріоти з особливою пошаною ставилися до Святоюрської гори. На подвір'ї собору св. Юра відбувалися присяги осіб, які вступали в УВО. У 1923 р. тут склали присягу Роман Шухевич (1907–1950) та Богдан Підгайний (1906–1980). Приймав присягу Петро Сайкевич (1898–1985). Через багато років Б. Підгайний згадував про це:

Як нині пам'ятаю, коли Петро викликав нас із вечорниць і повів до святого Юра. Там перед замковою брамою Святого храму, клячачи ми обидва, Роман і я, повторюючи за Петром присягу УВО, присягу, яка зобов'язує на все життя. Лише наші праві п'ястуки, із затисненими набоями та піднесеними двома пальцями, білили на тлі темної брами святого храму.

Невдовзі на тому ж подвір'ї вже сам Р. Шухевич приймав присягу від молодих членів УВО. За спогадами Мирона Ганушевського, новобранці із “п'ятірки” Р. Шухевича склали присягу біля скульптури св. Онуфрія перед головним входом до собору.

Від собору св. Юра почалася велика демонстрація українців 1 листопада 1928 р., яка закінчилася сутичками з польською поліцією. Панахида стала центральною подією серед низки заходів, присвячених 10-й річниці Листопадового Зриву. За участю тридцяти священників на чолі з митратами Олексієм Базюком і Титом

Українки і Українці міста Львова!

В неділю, дня 20 жовтня 1918 о годинах 11, перед полуднем зійдїть ся всі на площу св. Юра у Львові, де відбуде ся маніфестація проголошення української державности. — Нехай живе Україна! — Явїть ся безсмертно всі!

Оголошення про політичне віче перед собором св. Юра 20 жовтня 1918 р.

На вшанування К. Левицького в стіну колишньої “Народної гостиниці” (тепер вул. Костюшка, 1) вмуровано меморіальну таблицю (скульптор Л. Яремчук)

Фігура св. Онуфрія на подвір'ї собору св. Юра

"Галицький Хрест".
Встановлений 1928 р.
для відзначення
ветеранів УГА

Войнаровським панахида розпочалася о пів на шосту вечора в соборі св. Юра. На подвір'ї собору зібралось майже 10 тисяч львів'ян і мешканців навколишніх сіл.

Українська Військова Організація не могла оминути своєю увагою подію такого значення. Українські підпільники уважали себе продовжувачами військових традицій національно-визвольних змагань 1914–1921 рр. і далі вели збройну боротьбу з поляками, яких уважали окупантами. Перед керівництвом УВО постало важке завдання. Політичний характер річниці та настрої народу вимагали активної демонстративної участі в святкуванні, з іншого боку, доводилося зважати на можливість втручання польської поліції, а отже, і сутичок. У них могли постраждати мирні учасники зібрання. З огляду на всі ці обставини, Крайова команда УВО вирішила мобілізувати боївки для охорони учасників урочистих заходів 1 листопада 1928 р. Святкування мали продемонструвати, що боротьба не закінчена, а її продовжує українське підпілля.

Напередодні заходу члени підпільних боївок одержали завдання захищати людей від нападу поліції або радикально налаштованих польських націоналістів. Усім визначили місця вздовж мурів собору св. Юра. Надзвичайно енергійно працював пропагандивний відділ, який напередодні 1 листопада 1928 р. видав та розповсюдив кілька варіантів листівок.

Увечері 1 листопада 1928 р., що ближче до закінчення наближалася проповідь о. Романа Яценківа, то більше зростало напруження людей перед собором св. Юра. Розуміючи політичний

підтекст річниці, люди чекали на політичний вияв віча. Наприкінці відправи з вікна собору над скульптурою св. Юрія над головним входом до храму з'явився синьо-жовтий прапор із вишитими чорними літерами "УВО". Одним із відважних, що вивісили цей стяг, був майбутній начальник штабу "Карпатської Січі" Михайло Колодзінський (1902–1939). Перед учасниками панахида по загиблих воїнах українського війська з'явився промовець, який закликав засвідчити перед світом, що Львів був, є і завжди буде українським містом. Після закінчення панахида на великому емоційно-

Михайло Колодзінський

му піднесенні люди вишикувалися в колони й рушили до центру міста. На вул. А. Міцкевича (тепер вул. Листопадового Чину) українську колону намагалася зупинити польська поліція, після чого почалися масові заворушення. Коли поліція спробувала розігнати людей, бойовики УВО дали відсіч.

Організований похід українців до середмістя повторився 1 листопада 1938 р. в 20-ту річницю Листопадового Зриву. Цього разу вул. А. Міцкевича перекрили не лише поліціянти, а й панцерні авта, а навколо собору св. Юра зібралися польські бойовики. Сутички на пл. Св. Юра і вул. А. Міцкевича та спроби прорватися до середмістя тривали увесь день. Зрештою, члени ОУН віддали розпорядження розбитися на п'ятірки й малими групами просочитися у центр міста, де знову об'єднатися. Місцем збору було визначено пл. А. Міцкевича та Ринок. Задум вдалося здійснити, група, яка зібралася на пл. Ринок, влаштувала мітинг перед ратушею та побила в ній вікна. Окремі невеликі групи по 5 осіб почали патрулювати місто, розганяючи польські студентські боївки. Переможні для української сторони бійки з поляками того вечора відбулися на сучасних вул. О. Фредра, вул. Шота Руставелі, вул. Д. Вітовського.

На Святоюрській горі відбувалися й інші події, пов'язані з визвольним рухом. 24 лютого 1930 р. у підземеллях будинку поблизу собору св. Юра, імовірно, в палаці греко-католицьких митрополитів, відбулася Перша конференція ОУН на західноукраїнських землях. Тоді митрополит Андрей Шептицький займав лише частину будинку, а решту приміщень церква винаймала для незаможних українців. Так само здавали в оренду помешкання і в інших будинках на Святоюрській горі. Тут проживали українські націоналісти Богдан Кордюк, Євген Архипенко, Володимир Целевич, Роман Дяків.

Листівка
Української Військової Організації.
1920-ті рр.

Палац греко-католицьких
митрополитів на горі Св. Юра.
Сучасне фото

Микола Сцїборський

Зенон Пеленський

Підпільників, які сходилися на зібрання, на подвір'ї храму зустрів Богдан Кордюк. У конференції взяло участь 13 осіб з місцевих нелегальних структур, зокрема Іван Габрусевич, Зенон Коссак, Богдан Кравців, Степан Ленкавський, Степан Охримович, Роман Сушко. Для участі в конференції з-за кордону прибув організаційний референт Проводу українських націоналістів Микола Сцїборський (1897–1941).

На конференції ухвалили чітко відмежуватися від усіх політичних центрів та груп, не тільки радяно- та полонофільськи налаштованих, але й легальних політичних партій Західної України. Українські підпільники визначили їх такими, що не спроможні вести ефективної політичної роботи, спрямованої на відновлення Української державності. Головою ОУН у краю було затверджено журналіста Зенона Пеленського (1902–1979), який саме повернувся з навчання в Берліні.

На допомогу провідникові було створено технічно-дорадчий орган – Крайову ексекутиву ОУН на західноукраїнських землях. Обрана назва “ексекутива” підкреслювала виконавчий характер органу, який підпорядковувався Проводу українських націоналістів, що діяв за кордоном. Учасники конференції спеціально акцентували увагу на розбудові мережі Юнацтва ОУН, яке охоплювало середньошкільну та студентську молодь віком від 15 до 21

Траурні урочистості на подвір'ї собору св. Юра з нагоди похорону генерала УГА Мирона Тарнавського. Фото липня 1938 р.

року (термін досягнення повноліття у міжвоєнній Польщі). Ідейні впливи серед молоді зробили ОУН на кінець 1930-х рр. найвпливовішою політичною організацією.

Українські націоналісти брали активну участь у підготовці урочистого похорону генерала УГА Мирона Тарнавського (1869–1938), який відбувся в черв-

ні 1938 р. Прощання з генералом відбувалося в соборі св. Юра. Рекламна фірма "Фама", яку створили Роман Шухевич та Богдан Чайківський, безоплатно виготовила величаву сценографію траурної церемонії.

Багато знаних націоналістів мали особисті прив'язання до головного храму Української Греко-Католицької Церкви. У соборі св. Юра 1932 р. був рукоположений на священство Іван Гриньох (1907–1994), член ОУН, один із чільних керівників Проводу. 5 листопада 1939 р. у соборі св. Юра взяли шлюб Катерина Зарицька та Михайло Сорока.

Упродовж 1939–1940 рр. у саду собору св. Юра існував таємний склад зброї, де зберігалися 9 ручних кулеметів, 11 гвинтівок й велика кількість патронів. За схованкою наглядав Роман Дяків, який мешкав в одному з будинків святоюрського комплексу (пл. Св. Юра, 5).

Наприкінці червня 1941 р. на горі Св. Юра монахи заховали групу українських в'язнів, які втекли з тюрми "Бригідки". Один із врятованих тоді українців, член українського підпілля Богдан Казанівський оповідав згодом:

Прямуючи Єзуїтським городом [тепер парк Івана Франка] ..., зайшли під браму св. Юра з надією помолитися. Доцана брама була закрита. Ми стукали, хтось запитав, чого потребуємо, хто ми. Я оповів правду, але людина з-за брами сказала зачекати і відійшла. Прийшов хтось інший, пізнати по голосі. Почав нас перевіряти, питав, чи знаю я когось з Юра. Я сказав, що знаю отця Кладочного. "Звідки?". Кажу, що він був нашим капеляном у польській тюрмі. А кого я знаю з провідних членів ОУН? Я завагався з відповіддю, а під ногами горить, кажу: Івана Климова. "А яке його псевдо?". Це вже виглядало, що допитує Служба безпеки ОУН. І тут я вирішив сказати правду: "Мармаш Куліба", – і на тому закінчився допит. "Зачекайте", – і людина відійшла. По хвилинах відкрилася брама і монах запросив зайти. Пояснював, що боялися провокації НКВС, який у вівторок шукав ніби за в'язнями, і сказали, що прийдуть ще раз. Як когось застануть не проголошеного, то всіх розстріляють, включно зі стариком, тобто митрополитом Шептицьким ... Отак з кількох тисяч в'язнів у "Бригідках" ви-

Іван Гриньох

Емблема ОУН

Богдан Казанівський

Українські лікарі Народної лікарни ім. Митрополита
 Андрея Шептицького в саду собору св. Юра.
 Фото 1940-х рр.

Меморіальна таблиця на
 будинку колишньої Народної
 лікарни (вул. Озаркевичів, 4)

Патріарх Йосиф Сліпий

йшли живими не більше 60, і ми між ними. За дозволом свящя Митрополита Андрея Шептицького, нас схоронили перед небезпекою. Там ми пробули до приходу німців.

Під час гітлерівської окупації Львова 1941–1944 рр. митрополит Андрей Шептицький віддав розпорядження переховувати на Святоюрській горі євреїв.

У грудні 1942 р. гестапо провело обшуки в будівлях комплексу св. Юра, але нікого не знайшло. На той момент першу групу врятованих євреїв перевели до монастирів та сиротинців.

Упродовж 1940–1944 рр. в “дяківці”, – будинку, який стояв поблизу собору св. Юра (не зберігся), проживали працівники Народної лікарни ім. Митрополита Андрея Шептицького (тепер вул. Озаркевичів, 4). З приходом радянської влади частина працівників лікарни приєдналася до українських повстанців. Серед таких були Юліан Семкович та Іван Дмитраш, які загинули в УПА. Завідувачем відділення в Народній лікарни був особистий лікар митрополита Андрея Шептицького та письменник Василь Кархут, засуджений за працю медиком в УПА до 15 років каторжних робіт.

Комуністичний режим не пробачив Українській Греко-Католицькій Церкві виразно продемонстрованої гуманістичної та національної позиції. Навесні 1945 р. в комплексі будівель на горі Св. Юра відбулися арешти чільників церкви. Увечері 11 квітня 1945 р. Святоюрську гору оточили понад 600 солдатів НКВС за підтримки трьох танків. Працівники радянських спецслужб провели обшук в палаці греко-

католицьких митрополитів, розгромили друкарню, конфіскували церковну скарбницю, забрали з храму всі золоті речі та із палацу – митрополичий архів. Невдовзі були заарештовані митрополит Йосиф Сліпий, єпископи Микола Чарнецький, Никита Будка та багато інших священників. Тих, хто відмовився зректися

греко-католицької церкви й перейти в православ'я, відправили у концтабори. Частина ієрархів церкви пішла на співпрацю з режимом й 8–10 березня 1946 р. провела на Святоюрській горі Церковний собор, який оголосив ліквідацію Української Греко-Католицької Церкви. Утім, усі роки більшовицького режиму Церква продовжувала існувати в підпіллі, а на початку 1990 р. була легалізована. Тепер собор св. Юра знову належить греко-католикам.

Вигляд на собор св. Юра.
Фото сер. XX ст.

► Із площі перед собором св. Юра вийдімо на вулицю Листопадового Чину.

У листопаді 1918 р. вулиця стала ареною запеклих боїв між українцями та поляками. Постріли на вулиці знову лунали 1928 та 1938 рр. У ці роки тут повторилися сутички між українцями та поляками. Обидва рази приводом до них ставали урочистості, які українці проводили на честь 10-ї та 20-ї річниці встановлення 1 листопада 1918 р. у Львові української влади.

Увечері 1 листопада 1928 р. маніфестантів, що організованими рядами рушили від собору св. Юра вул. А. Міцкевича у напрямку середмістя, атакував відділ польської кінної поліції. Напад стався навпроти будинку Дирекції львівської залізниці, що стоїть на розі з теперішньою вул. М. Гоголя. Орудуючи шаблями та прикладами карабінів, поліціанти глибоко врзалися в українську колону й почали її розганяти. Бойовики з УВО, які охороняли демон-

Тарас Крушельницький

Меморіальна таблиця на честь В. Кубійовича, встановлена на будинку, в якому працювало представництво Українського Центрального Комітету

погром українських освітніх та культурних інституцій, який польські шовіністичні боївки почали ще того самого вечора.

Будинок на вул. Листопадового Чину, 11.
Сучасне фото

Будинок на вул. Листопадового Чину, 11, під час Другої світової війни використовувало представництво Українського Центрального Комітету (УЦК), організації, яка представляла інтереси українців перед німецькою окупаційною владою. Тут неодноразово перебував голова УЦК Володимир Кубійович (1900–1985). Тепер на будинку встановлено меморіальну таблицю (скульптор Я. Скакун). На початку вул. І. Свенціцького визначено місце, на якому буде збудовано пам'ятник В. Кубійовичу.

странтів, відкрили вогонь. Першим вистрілив хлопець на псевдо "Леся Музичка", за іншою інформацією – Тарас Крушельницький (1909–1934), син громадського діяча Антона Крушельницького. Більшість підпільників стріляли з муру, який зі східного боку відділяв сад собору св. Юра від вул. А. Міцкевича (тепер вул. Листопадового Чину). Поліціанти розгубилися й відступили. Злагоженість дій правоохоронців, яка завжди є головною перевагою у сутичках з цивільним населенням, було порушено. Поляки зробили кілька пострілів у відповідь, але в нікого з підпільників влучити не зуміли. Швидка і справна акція бойовиків УВО дала змогу учасникам маніфестації розійтися й уникнути жертв. Під час сутичок ніхто не загинув, проте поранені були з обох боків. Помстою за маніфестацію національних почуттів львівських українців став

погром українських освітніх та культурних інституцій, який польські шовіністичні боївки почали ще того самого вечора.

► Невеличкою вулицею Лепкого виходимо на Городоцьку.

“БРИГІДКИ”: ДЗВОНИ ДЛЯ ГЕРОЇВ

“Бригідки”

(вул. Городоцька, 18/20)

Назва закладу походить від жіночого ордену бригідок, якому до кін. XVIII ст. належав розташований тут монастир. Австрійська влада закрила монастир і влаштувала 1785 р. в його приміщеннях в'язницю. Початково камери для в'язнів розташовували у келіях, а сам заклад навіть

не було обгороджено парканом. У 1840-ві рр. тюрму розбудували, і в ній могли поміститися 1290 в'язнів. У міжвоєнний період на території в'язниці відбувалися страти політичних в'язнів. Масові вбивства людей на території тюрми здійснили наприкінці червня 1941 р. більшовики. У повоєнний період у “Бригідках” продовжували виконувати смертні вироки. Тепер у “Бригідках” діє СІЗО (Слідчий ізолятор).

На вул. Городоцькій, 18/20, розташована тюрма “Бригідки”. Саме тут у міжвоєнний період найчастіше відбували ув'язнення діячі українського національно-визвольного руху. Серед відомих в'язнів “Бригідок” – Степан Бандера, Ярослав Стецько, Петро Дужий та ін.

Навіть перебуваючи за ґратами, українські в'язні зберігали організованість та дисципліну. У в'язниці були свої старости українських політичних в'язнів. У 1935 р. таким старостою був Ярослав Стецько, упродовж 1937–1938 рр. – Микола Арсенич, 1939 р. – Василь Сидор. У січні 1926 р. українські політичні в'язні “Бригідок” започаткували видання рукописного сатирично-гумористичного часопису “Кібель”. Перше число видання вийшло 3 січня 1926 р. Головний редактор ховався під псевдонімом “Яким Свірк”.

Василь Сидор.
Староста в'язнів у
“Бригідках”, згодом
один із командирів УПА

Ілярій Кук.
Його рідний брат,
Василь Кук, у 1950 р.
став Головним
командиром УПА

Режим утримання був достатньо суворим. У 1930-ті рр. у в'язниці працював підкомісар Владислав Кособудзький, який здобув сумну славу особливо жорстокими знущаннями з українських в'язнів. У грудні 1933 р. підпільники засудили його до смерті. Як один із варіантів розглядали план замаху, згідно з яким поліцейського мали вбити тоді, коли він виходитиме з приміщення "Бригідок". Згодом план змінили, В. Кособудзького вирішили підірвати, але із нез'ясованих причин бомба, яку підклали наглядачеві, не вибухнула й він уцілів.

У в'язниці здійснювали смертні вироки. У міжвоєнний період польська влада тут стратила: Ва-

силя Крупу та Романа Луцейка (30 листопада 1922 р.), Василя Біласа і Дмитра Данилишина (23 грудня 1932 р.), Степана Корпана (28 липня 1934 р.), Ілярія Кука (23 серпня 1938 р.).

Найбільший резонанс серед українських мешканців Галичини мала здійснена в "Бригідках" у грудні 1932 р. страта бойовиків ОУН В. Біласа та Д. Данилишина. Опис екзекуції залишив український адвокат Степан Шухевич:

Місце страчення було освітлене електричною лампою; зрештою, надворі було ще зовсім темно. Нараз на початку довгого переходу між шпиталем і сусіднім муром у відблиску світла, що падало від місця страчення, на тлі темних в'язничних мурів з'явилися темні тіні. Одну з них перебігала згори додола ясна смуга. Це був отець Липський в яснім епітрахилі. Решити осіб ще не можна було розпізнати. Тіні посувалися помалу, поважним кроком, наче б

отець Липський хотів хвилю страчення пересунути якнайдалі.

Коли наблизилися, ми впізнали Данилишина, що йшов праворуч отця Липського, а за ним поступали два дозорці. Переходячи коло нас, Данилишин крикнув: "Щиро прощаю вас! Хай живе Україна!". В'язничний сторож кинувся, щоб долонею за-

В. Білас, Д. Данилишин і М. Жураківський (зліва направо)
під час судового процесу у справі вбивства Т. Голувка.
Фото 1932 р.

Василь Білас (ліворуч) і Дмитро Данилишин. Поліцейські фото відразу після затримання, на обличчях – сліди побиттів. Під час страти В. Біласа та Д. Данилишина в усіх церквах Львова били дзвони, а майже 400 українських в'язнів "Бригідок" співали "Ви жертвою впали..."

крити уста Данилишина. Доктор Старосольський в страшиному поденервуванні з цілої сили закричав: "Не рушати нещасного!". Дозорець зняв руку, але Данилишин вже більше ні слова не сказав. Підпроваджено його під шибеницю і там поставлено лицем до нас. Доктор Мостовський помалу ще раз відчитував присуд. Помалу, аби тортувати Данилишина. Кат уставився за Данилишиним і тримав петлю над його головою ... Данилишин глядів пильно в мої очі. Доктор Мостовський сказав: "Вирок виконаць". Тоді кат закинув Данилишинові петлю через голову на шию, ногою вибив з-під його ніг низенький стільчик, помічник тягнув за другий кінець довгого шнура, а два в'язничні дозорці держали його за руки і ноги. Данилишин до послідньої хвилини глядів мені в очі ...

Отець Липський з дозорцями удався по Василя Біласа. Він мав бути страчений як другий; це значило, що його признано більш обтяженим. Тим часом зачало вже займатися на світ. Доктор Старосольський сказав до мене тремтячим чулим голосом: "Слухайте, як пташки співають!". Дійсно, безліч пташок щебетали в повітрі свою пісню. Наче б вони прилетіли, аби попрощати наших добрих хлопців. Від св. Юра, Волоської церкви і прочих церков лунали відгомони дзвонів. Гудів старий Кирило з Корняктівської вежі.

У проході знову з'явилися тіні. Але надворі вже було ясніше, і здалека можна було пізнати Василя Біласа. Йшов поважно. Біля нас повторив ті самі слова, що й Данилишин, але ніхто вже не важився затикати йому уст. Повторилася та сама огидна сцена, що з Данилишиним. Коли кат закидав на шию Біласа петлю, не потрапив на шию, тільки петля спинилася на бороді, а тим часом помічник потягнув за шнур.

Могила В. Біласа на Янівському цвинтарі. Сучасне фото

Якусь хвилину потривало зісування петлі. Коли кат і його помічники опустили Біласа, і він сам висів на шибениці, тоді доктор Мостовський з капелюхом-мельником набакир приступив ближче до шибениці, щось шепнув катові, а той почав помалу крутити Біласа від лівого до правого боку. Мостовський заложив монокля до правого ока і пильно приглядався трупові...

Я не міг нічого говорити і пішов додів. Коли я входив до кам'яниці НТШ, стрів у воротах сторожа з-під 26 числа. Той плакав і проклинав тих, що повісили наших прегарних хлопців. Тоді насправді ціла українська суспільність плакала. Вдома оповідала мені жінка, що була з дітьми у Волоській церкві, яка була переповнена. Так само були відчинені всі церкви Львова, в них горіло світло, люди наповнили церкви вищерт і молилися, а дзвони гули і несли в світ відомість про смерть двох молодих українців, що втратили життя для лішого майбутнього рідної землі. У цілій Східній Галичині запанував сум – важкий сум.

Ярослав Гайвас

Незважаючи на жорсткий режим утримання, з "Бригідок" усе ж вдавалося втікати. 16 червня 1939 р. з тюрми здійснили втечу члени ОУН Петро Башук, Ярослав Гайвас, Петро Канюка. Разом з українськими підпільниками в камері сидів польський кримінальник Степень, який "спеціалізувався" на відкриванні замків. Українці домовилися зі злодієм, що він безшумно відкритим ізсередини камери й випустить їх до коридору, а вже вони зроблять решту. Вийшовши з камери, підпільники напали на польського наглядача, в якого відібрали ключі від внутрішніх міжкоридорних дверей. Самого працівника в'язниці зв'язали та сховали під ліжком у камері.

Меморіальна таблиця, встановлена на вул. Городоцькій, 18/20, у пам'ять про втечу, яку здійснили з в'язниці 16 червня 1939 р. українські націоналісти

Скориставшись відібраними ключами, українці дісталися до помешкання директора тюрми, який жив у тому ж будинку, де утримували в'язнів. Квартира директора мала окремий вихід, що вів просто на вулицю. Саме ним підпільники спокійно вийшли на вул. Горо-

ВОЛЯ ЦІНИ НЕ МАЄ!

В ПАМ'ЯТЬ ПРО ПЛАСТИНІВ – ЧЛЕНІВ ОУН, ПОЛІТЕ В'ЯЗНІВ ЯРОСЛАВА ГАЙВАСА, ПЕТРА БАШУКА, ПЕТРА КАНЮКА, ЯКІ ЗДІЙСНИЛИ 16.06.1939 Р. ВІДЧАЙДУШНУ ВТЕЧУ З ПОЛЬСЬКОЇ В'ЯЗНИЦІ "БРИГІДКИ"

доцьку, де сіли в трамвай. Усім трьом вдалося успішно вибратися з міста. На згадку про цю подію 14 квітня 2008 р. на стіні будинку від вул. Городоцької відкрито меморіальні таблицю та стелу.

Від осені 1939 р. в'язниця мала статус тюрми НКВС № 4. Тут і надалі утримували учасників національно-визвольного руху та підозрюваних у симпатіях до ОУН. Під час перебування в тюрмі 2 вересня 1940 р. Катерина Зарицька народила тут сина – Богдана Сороку.

Наприкінці червня 1941 р. більшовики вчинили в тюрмі масові вбивства політичних в'язнів, переважна більшість яких була українцями. На початок німецько-радянської війни у "Бригідках" сиділи 3688 в'язнів. Вбивши частину з них, більшовицькі наглядачі втекли, оскільки поширилася чутка, що німецькі війська вже дісталися околиць Львова. Насправді вуличні бої проти більшовиків у місті розпочали українські підпільники. Уранці 24 червня в'язні "Бригідок" зорієнтувалися, що тюремна варта розбіглася. Кримінальні злочинці, які працювали на тюремній кухні, почали відкривати двері камер й випускати людей на тюремне подвір'я. Частину в'язнів випустили українські підпільники, які, скориставшись відсутністю варти, пробралися до тюрми з міста. Головні ворота до в'язниці були замкнені, тож люди почали невеликими групами вибиратися на вулицю через бічну браму. Саме тоді на вул. Городоцькій з'явився підрозділ НКВС, який почав заганяти людей назад до тюремних приміщень. Йому на допомогу прийшов загін червоноармійців. Використовуючи кулемети та гранати, більшовики загнали людей назад до камер. Під час стрілянини загинуло 20 осіб, 46 в'язнів було поранено. Однак понад дві сотні змогли втекти (за різними відомостями, таких було від 220 до 362 осіб). Групу втікачів сховали монахи на горі Св. Юра.

Скульптурна частина меморіальної стели на вул. Городоцькій, 18/20. Сучасне фото

В'язниця "Бригідки". На стінах сліди пожежі. Фото липня 1941 р.

Упродовж наступних трьох днів у “Бригідках” тривали розстріли. Останню групу в’язнів вбили на світанку 27 червня 1941 р. Трупі помордованих кидали до семи великих ям, які викопали в льохах тюремного будинку. Німці, які прийшли до Львова 30 червня, дозволили львів’янам шукати своїх близьких серед замучених.

► Неподалік “Бригідок” на вулиці Яховича (тепер вул. Академіка Кучера, 5) був розташований слідчий арешт, який ще називали “Малими Бригідками”.

“МАЛІ БРИГІДКИ”: “ВМИРАЮ ЗАМУЧЕНА, ПОМСТІТЬ!”

Ольга Басараб (1889–1924)

Народилася в с. Підгороддя (тепер Рогатинського району Івано-Франківської області). Одна з перших організаторів жіночих відділів “Пласту” в Галичині. На початку Першої світової війни брала участь у створенні жіночої чети Українських Січових Стрільців. Активіст Комітету допомоги пораненим і полоненим й Комітету допомоги цивільному населенню. За свою діяльність під час Першої світової війни була відзначена організацією Міжнародного Червоного Хреста. Від 1923 р. належала до УВО, зв’язкова. Заарештована 9 лютого 1924 р. у Львові. Загинула в тимчасовому слідчому арешті. Похована на Янівському цвинтарі.

Поряд із в’язницею “Бригідки” існував ще один тюремний заклад, який львів’яни за аналогією називали “Малими Бригідками”. Він був розташований на вул. Яховича (тепер вул. Академіка Кучера, 5). У міжвоєнний час тюрма на вул. Яховича мала статус слідчого арешту.

У лютому 1924 р. до слідчого арешту на вул. Яховича доставили Ольгу Басараб. Підпільниця, яка мешкала на вул. С. Виспянського, 34 (тепер вул. І. Вишенського), потрапила до рук поліції 9 лютого 1924 р. через донос польського професора Францишка Сави. Під час обшуку в помешканні, яке О. Басараб винаймала

спільно зі своєю подругою Стефанією Савицькою, поліцейські знайшли звіти про розвідувальну діяльність на території Польщі, які, зокрема, містили інформацію про окремі підрозділи польської армії, копії таємних військових документів, креслення казарм, інструкції щодо ведення розвідувальної роботи тощо. Аби не підставляти подругу, О. Басараб заявила, що всі знайдені документи їй дав на збереження знайомий українець із Відня Іван Кучма, але назвати його адресу відмовилася. Насправді більшість паперів підпільниці отримала від референта розвідки Крайової команди УВО Осипа Думина (1893–1945) з тим, щоб передати їх Начальному комендантові УВО Євгенові Коновальцю (1891–1938).

Уже на першому допиті польські поліцейські Федусевич та Міхал Кайдан дуже сильно побили затриману. Згодом до допитів підпільниці долучився аспірант поліції Тадеуш Смольницький. Багатогодинні допити та побиття тривали три доби. За свідченням одного з наглядців слідчого арешту, коли О. Басараб коло 12-ї години увечері 12 лютого відпроваджували до камери Ч. 7, комісар М. Кайдан сказав їй: "Пані не хотіла нічого сказати нині, але завтра будемо паню краще допитувати, і пані з певністю все розкаже". Уранці наступного дня О. Басараб знайшли в камері повішеною. Існують свідчення, що нібито на стіні камери перед смертю підпільниці зробила напис своєю кров'ю: "Вмираю замучена, помстіть!".

Оскільки переконливих доказів про вину О. Басараб не було, поліцейські злякалися відповідальності й вирішили зберегти справу в таємниці. Тіло вбитої передали для навчання студентам судової медицини Львівського університету, оформивши його як труп волоцюжки

Осип Думин.
Вояк УСС, командир полку Січових Стрільців та партизанського загону на Київщині

Будинок на вул. І. Вишенського, 34 (вгорі), в якому напередодні арешту мешкала О. Басараб. Меморіальна таблиця (внизу) на цьому будинку. Сучасне фото

У ЦЬОМУ БУДИНКУ В 1909–1914 ТА 1923–1924 РОКАХ ПРОЖИВАЛА ОЛЬГА БАСАРАБ З ЛЕВЦЬКИХ, НАЦІОНАЛЬНА ГЕРОІНЯ УКРАЇНИ. ЗАКАТОВАНА ПОЛЬСЬКОЮ ПОЛІЦЕЮ 12 ЛЮТОГО 1924 РОКУ В КАМЕРІ № 7 НА ВУЛИЦІ ЯХОВИЧА, 3. ПОКОВАНА НА ЯНІВСЬКОМУ ЦВИНТАРІ

Могила О. Басараб із вінком, сплеченим з колючого дроту, який таємно поклали члени ОУН. Фото лютого 1931 р.

нак поліційні чини твердили, що через страх відповідальності підпільниця сама наклала на себе руки. Водночас низка доказів вказувала на те, що насправді затримана померла від побоїв, а польські поліцейські тільки імітували самогубство. Українські адвокати, зокрема, звернули увагу на те, що грати вікна, на яких нібито повісилася покійна, були надто високо, аби вона сама могла до них дістатися та закріпити там зашморг.

Могила О. Басараб на Янівському цвинтарі. Сучасне фото

під вигаданим прізвищем Юлії Баравської. Не знаючи справжнього стану справ, професор медицини Серадський, який робив розтин, указав студентам на численні синці на тілі покійної як типові сліди побиття різними предметами. Під час розтину тіло сильно порізали, що згодом ускладнило повторну експертизу. Понівечене тіло О. Басараб під чужим прізвищем поховали на Янівському цвинтарі. Нікого з родичів про смерть молодої жінки не повідомили. Ще два дні після того, як жінка загинула, тюремники приймали від брата для неї передачі.

Утримати справу в таємниці не вдалося. Одна із студенток медицини, яка була присутня на розтині, поділилася своїми підозрами з журналістами. Поліції довелося визнати, що померлою була О. Басараб. Од-

Українська громадськість зажадала ексгумації тіла загиблої та докладного слідства. Комісія, до складу якої входили й українські юристи та медики, 26 лютого 1924 р. здійснила повторний огляд тіла загиблої, однак зробити однозначних висновків про причину смерті не змогла. Того самого дня О. Басараб перепоховали на центральній алеї Янівського цвинтаря. На похорон прийшло кілька тисяч молодих українців. Після похорону озброєні рушницями з багнетами поліціанти почали розганяти людей. У сутичках українська молодь закидувала поліцію камінням, кільканадцять осіб було арештовано.

У наступні роки в кожну річницю смерті О. Басараб на її могилу приходили люди, які

Меморіальна таблиця, встановлена на стіні будинку (вул. Академіка Кучера, 5), у якому була закатована О. Басараб. Сучасне фото

вшановували жертвний чин молодої націоналістки. Поліція проводила арешти, розкидала із могили вінки, але змінити вже нічого не могла. О. Басараб стала одним із символів патріотизму та відданості національній справі.

На вшанування О. Басараб на стіні будівлі колишньої в'язниці на вул. Академіка Кучера, 5, встановлено бронзову художньо-меморіальну таблицю (1999 р., скульптор Е. Мисько).

► Із вулиці Академіка Кучера повернімося на Городоцьку.

У будинку на вул. Городоцькій, 87, наприкінці 1942 р. в відбулася нарада військових референтів ОУН, на якій ухвалено створити збройні сили українського підпілля, майбутню Українську Повстанську Армію. Перші підрозділи українських повстанців було створено наприкінці 1942 р. на Волині. У 1947 р. згідно з наказом Романа Шухевича символічним днем створення УПА визначено 14 жовтня 1942 р. – свято Покрови, яку традиційно вважають покровителькою українських козаків. У роки Другої світової війни діяльність УПА поширилася на всі західноукраїнські землі, крім цього, партизани здійснювали рейди на Центральну та Східну Україну. Українські повстанці вели збройну боротьбу проти німецьких та радянських окупантів, а на етнічно українських землях, які потрапили під владу комуністичної Польщі, – і проти поляків. У 1944–1945 рр. в лавах УПА служили понад

Будинок на вул. Городоцькій, 87. Сучасне фото

Відзнака вояка УПА,
1951 р.

СТРІЛЕЦЬ УПА

Частина українських повстанців мали спеціально пошиті військові мундири. Такі однострої, що зазвичай складалися із блюзи та штанів, шили у підпільних майстернях.

Повстанець одягнутий у блюзу темно-зеленого кольору, що має великі накладні кишени з прямими клапанами. Під блузкою – вишита сорочка. Штани заправлені у трофейні солдатські чоботи радянського зразка.

На голові – мазепинка з кокардою у вигляді тризуба. Перебуваючи в постійній готовності до бою, бійці УПА носили на собі необхідний мінімум зброї та боєприпасів.

Повстанець озброєний німецьким пістолетом-кулеметом конструкції Фольмера зразка 1940 р. (МП-40). На поясі з португалею: радянська фугасна граната Ф-1, кобура для пістолета, підсумки для запасних магазинів.

60 тисяч бійців, ще понад 200 тисяч цивільних мешканців у різний спосіб сприяли їхній діяльності. Великі партизанські підрозділи на українських землях діяли до 1947 р., після чого частина повстанців організовано прорвалася на Захід, а частина перейшла в підпілля. Ті, хто залишився в Україні, чинили опір окупантам до середини 1950-х рр. Кілька повстанців-самітників переховувалися аж до 1991 р. й легалізувалися тільки після проголошення незалежної Української держави. У Львові діє ветеранська організація Братства вояків УПА Львівського краю.

У будинку на вул. Городоцькій, 139, українські підпільники 6 березня 1929 р. здійснили невдалу спробу експропріації. Бойовики УВО Ярослав Любович (1908–1929) та Роман Мицик (1909–1996) напали на поштаря, який, однак, зумів зчинити галас, через що операція зірвалася. Р. Мицика арештували, Я. Любович, аби не потрапити до рук поліції живим, застрелився. Донька відомого історика Мирона Кордуби, Стефанія, яка брала активну участь у підготовці операції, зуміла уникнути арешту. Схопленого на місці нападу Р. Мицика 15 березня 1929 р. засудили до 7 років тюрми.

У листопаді 1918 р. вул. Городоцька була полем бою початкового етапу українсько-польської війни 1918–1919 рр. Після майже чвертьстолітнього антракту вибухи гранат і кулеметні черги залунали на вулиці знову наприкінці червня 1941 р. Після початку німецько-радянської війни члени ОУН здійснили на вулиці кілька нападів на колони радянських військових, що відступали. Згадуючи про вуличні бої у Львові, комісар механізованого корпусу Червоної армії Микола Попель писав:

О восьмій годині вранці 24 червня 1941 р., коли мотоциклетний полк вступив на зазвичай людні вулиці Львова, нас зустріла недобрата тиша ... Подекуди лунали постріли. Щобільше машини втягувалися в місто, то постріли лунали частіше. Мотоциклетному полку довелося виконувати не властиве для нього завдання – вести бої на горщиках. Саме там були обладнані спостережні та ко-

Будинок на вул. Городоцькій, 139.
Сучасне фото

Ярослав Любович

мандні пости ворожих диверсійних груп, їхні вогневі точки та склади боєприпасів. Ми із самого початку виявилися в незручному становищі. Противник контролював кожен наш рух, ми його не бачили, й добратися до нього було нелегко. Сутички мали винятково жорстокий характер.

Іншим свідком сутичок на вул. Городоцькій став син рабина львівської прогресистської синагоги, тоді радянський комсомолец-активіст Курт Левін:

Відзнака "Дружин Українських Націоналістів". Улітку 1941 р. такі відзнаки носили вояки батальйону "Нахтігаль"

Через місто котилися розбиті радянські підрозділи, йшли на схід танки. Керований відступ поволи перетворювався на втечу ... Вулиці зовсім спорожніли. Важкі танки пообривали трамвайні дроти, які тепер звисали зі стовпів. У різних місцях видніли розбиті автомобілі або залишені непризволяще броньовані бойові машини. Нещасний вигляд, який тепер мало місто, доповнювали понищені бомбами будинки. На околицях Львова вже почали грабувати крамниці. Також почалися потужні українські диверсійні акції, які чинили місцевий елемент та скинуті німцями парашутисти. Часто можна було зустріти конвойовані бійцями НКВС групи українців, що йшли із закладеними за голову руками. Українців НКВС розстрілювало безжалісно. Яюсь, в один із останніх днів перед вступом до міста німців, ... я йшов важливою міською артерією, що вела на захід. Здаля я зауважив колону радянських військ, попереду якої їхали легкі танки та бронеавтомобілі. Щось передчуваю-

пом до міста німців, ... я йшов важливою міською артерією, що вела на захід. Здаля я зауважив колону радянських військ, попереду якої їхали легкі танки та бронеавтомобілі. Щось передчуваю-

Покинута навпроти "Магнусу" на вул. Городоцькій радянський танк Т-34. Фото липня 1941 р.

ни, я увійшов до брами, щоб перечекаати. Коли місце, де я саме стояв, минала колона вантажівок зі солдатами, несподівано з дахів посипалися постріли, які швидко набрали на силі. Це були українські диверсанти. Радянські солдати вступили у бій. Хоча "совєти" й тікали, але робили це енергійно й без паніки. Задіявши танки, червоноарміїці взяли ситуацію під контроль.

Упродовж 24–29 червня 1941 р. підпільники ОУН кілька разів повторили напади на радянських військових на вул. Городоцькій. Крім цього, бої відбувалися в районі вул. Личаківської, Високого Замку, пивоварні та газового заводу, а навіть у самому центрі міста на пл. Катедральній. Те, що Червона армія у паніці залишила Львів, кинувши на вулицях чимало військової техніки та цінного майна, значною мірою є заслугою українських повстанців.

Уранці 30 червня 1941 р. вул. Городоцькою до Львова увійшла частина бійців батальйону "Нахтігаль". Підрозділ сформували німці з українців, які виявили бажання боротися проти комуністичного режиму. Українським командиром підрозділу був Роман Шухевич (1907–1950). Через підозри в націоналістичних настроях німецьке командування згодом розформувало цей підрозділ, а більшість його бійців з часом опинилися в УПА.

Від вул. Городоцької відходить кілька менших вуличок. Одна із них – вул. Замкнена. Тут, у будинку на вул. Замкнений, 6, у

міжвоєнний час мешкав колишній ад'ютант Симона Петлюри Василь Бень (1885–1941). На вшанування його пам'яті на стіні будинку встановлено бронзову художньо-меморіальну таблицю (1994 р., скульптор В. Гоголь). В. Бень працював у розташованій в сусідньо-

Будинок на вул. Замкнений, 6.
Сучасне фото

Меморіальна таблиця на пошану В. Бєня на вул. Замкнений, 6

Фрагмент експозиції музею дивізії "Галичина" в середній школі № 34.

Сучасне фото

Світлина та автограф
Володимира Мартинця

Будинок
на вул. Ярослава Мудрого, 20.

Сучасне фото

мубудинку (вул.Замкнена,8)українській школі ім. М. Шашкевича, яка діяла тут від 1928 р. Тепер у будівлі працює середня школа № 34. Зусиллями її вчителя І. Федика в школі вперше в Україні було створено музей дивізії "Галичина".

Навпроти собору св. Юра від вул. Городоцької на північ відходить вул. Ярослава Мудрого. У міжвоєнний період на вул. Ю. Бема (тепер вул. Ярослава Мудрого, 18)

мешкав бійовик УВО та ОУН Володимир Байтала (1910–1941), організатор радикальної групи "Чорна рука". У наступному будинку (вул. Ярослава Мудрого, 20), в помешканні Ч. 7, під час першої більшовицької окупації Львова переховувався Іван Максимів (1913–1941), член Крайової екзекутиви ОУН у Львові. Тут 24 березня 1940 р. відбулася нарада українських підпільників, на якій вирішили створити Крайовий повстанський штаб та готувати повстання проти більшовиків.

На протилежному боці від вул. Городоцької відходить провулок, який давніше мав назву вул. Шумлянських (тепер вул. І. Сеченова). У будинку на вул. І. Сеченова, 10, народився та провів дитячі роки один із чільних публіцистів націоналістичного підпілля, редактор органу УВО "Сурма" Володимир Мартинець (1899–1960). На вул. І. Сеченова,

15, у помешканні Ч. 3, в 1949 р. діяла конспіративна квартира, у якій переховувався шеф штабу УПА Олекса Гасин (1907–1949). Господинею квартири була Олена Фільварків. На цій квартирі О. Гасин та Р. Шухевич зі своїми родинами відсвяткували Різдво 1949 р.

Навпроти вул. І. Сеченова на вул. Городоцьку виходить вул. Одеська, яка в міжвоєнний період мала назву вул. Бочковського. На вул. Одеській, 3, про-

живала родина Матлів, ціле покоління якої присвятило себе національно-визвольній боротьбі. У цій родині членами УВО та ОУН були четверо братів та сестра. За участь у вбивстві польського поліцейського агента Зиновій Матла 28 листопада 1934 р. був засуджений до смертного вироку, який згодом замінено довічним ув'язненням. Вийшовши із в'язниці після початку Другої світової війни, він став членом Проводу ОУН, провідником ОУН Південно-східних українських земель в Дніпропетровську. Гестапо заарештувало З. Матла, і він рік провів у концентраційному таборі. Після Другої світової війни мешкав у США, де видавав журнал.

Працівник розвідки ОУН у Львові Олександр Матла упродовж 1933–1935 рр. керував розвідувальним вишколом юнацьких звен Львова. За націоналістичну діяльність ув'язнений у польському концтаборі Береза Картузька. У липні 1941 р. Омелян Матла був тимчасовим українським комендантом Львова. Ярослав Матла працював у редакції газети "Нове село", яка, залишаючись легальним виданням, публікувала в 1930-ті рр. матеріали, прихильні до ОУН. Сестра хлопців, Олена Матла, також належала до українського підпілля. Засуджена більшовиками на "Процесі 59-ти", вона зуміла вирватися на волю після початку німецько-радянської війни; під час німецької окупації Львова була зв'язковою ОУН.

Зиновій Матла

Будинок на вул. Одеській, 3. Сучасне фото

► Біля церкви св. Єлисавети та Ольги (давніше костел св. Єльжбети) звернімо на вулицю Бандери.

У південній частині пл. М. Кропивницького 13 жовтня 2008 р. відкрито пам'ятник Степанові Бандері (1909–1959). Монумент зведено за проектом скульптора Миколи Посікіри та архітектора Михайла Федика. У підніжжя пам'ятника вмонтовано дві капсули з землею, яку взяли з тих місць, де народився та похований Провідник ОУН. Позаду пам'ятника триває будівництво 30-метрової тріумфальної арки, на чотирьох пілонах якої заплановано встановити барельєфи із символічними зображеннями чотирьох етапів історії: княжої доби, часів українського козацтва, визвольних змагань 1918–1921 рр. та сучасної України.

Пам'ятник Степанові Бандері
на пл. М. Кропивницького.
Сучасне фото

Євген Коновалець

Зі сходу до пл. М. Кропивницького, де стоїть пам'ятник С. Бандері, виходить вул. Шептицьких. У кінці вул. Шептицьких давніше стояла велика кам'яниця, яку зруйнувала радянська авіація під час Другої світової війни. Тепер на її місці – непоказний будиночок із тим самим номером (вул. Шептицьких, 43). У цьому місці загинув український підпільник Ярослав Любович. Тікаючи від польської поліції після невдалого нападу на поштаря на вул. Городоцькій, 139, він був поранений. Відчуваючи, що сили його залишають, юнак забіг у під'їзд будинку і застрелився.

Далі на вулиці (вул. Шептицьких, 38), у помешканні Ч. 15, жив провідник ОУН Львівської округи Микола Вовк (1911–1941). Навесні 1940 р. за адресою вул. Шептицьких, 1а, помешкання Ч. 7, діяла зв'язкова квартира Крайової езекутиви ОУН, яку утримувала Галина Левицька.

З південного боку від пл. М. Кропивницького розташована вул. Митрополита Ангеловича. На вул. Митрополита Ангеловича, 34, восени 1922 р. мешкав керівник УВО Євген Коновалець (1891–1938). Польська поліція спробувала його заарештувати, але не застала вдома. Довідавшись про це, його близький товариш, український композитор Михайло Гайворонський (1892–1949), що мешкав по сусідству, уночі пішки пішов до с. Зашків, де, як він здогадувався, перебував Є. Коновалець. Композитор не зважив на довгу дорогу (Зашків лежить за 18 км від Львова) і стан облоги, під час якого польська влада заборонила будь-яке пересування. Попереджений про небезпеку, керівник УВО перейшов на нелегальне становище, а невдовзі його виїзд до Данцига організував адвокат Степан Федак-старший.

 Продовжмо свою мандрівку вулицею Бандери.

На вул. С. Бандери, 67, у помешканні Ч. 7, проживав Осип Грицак (1905–1940), діяч ОУН, Крайовий провідник ОУН на початку 1940 р. У сусідньому будинку (вул. С. Бандери, 65) під час німецької окупації міста мешкав Лука Павлишин (1907–1987), один із військових керівників ОУН і УПА, організатор конференції ОУН у Львові, на якій в кінці 1942 р. вирішили створити збройні сили українського підпілля – Українську Повстанську Армію.

На стіні будинку (вул. С. Бандери, 55), який бічним фасадом виходить на вул. Є. Коновальця, встановлено меморіальну таблицю на честь Євгена Коновальця, першого провідника ОУН. Від 2007 р. у червні щороку відбувається святкування Дня вулиці Євгена Коновальця.

На вул. Є. Коновальця, 7, у міжвоєнний час жила Марія Сосенко. У її помешканні була “поштова скринька” для підтримання таємного зв’язку, а разом найбільший склад “бібули” – тоненької кальки, на якій підпільники друкували листівки та інші відозви. На другому поверсі будинку містилося помешкання Мирослави Глинявської, куди 1930 р. надходили листи для підпільників із-за кордону.

 Вулицею Бандери дістаємося до будинку Академічної гімназії, який розташований на розі із вулицею Архітекторською.

Історія Академічної гімназії – це класичний приклад того, як один навчальний заклад може стати двигуном національного життя. Від свого заснування до ліквідації в липні 1944 р. у стінах цього закладу навчалися майбутні члени Української Національної Ради, старшини Української Галицької Армії, учасники націоналістичного підпілля та збройної боротьби 1940–1950 рр., діячі культури, науки, церковні ієрархи.

Для потреб навчального процесу гімназія початково користувалася приміщеннями “Народного

Меморіальна таблиця на пошану Є. Коновальця, встановлена на початку вулиці, що має його ім'я. Неподалік (вул. С. Бандери, 14) майбутній Провідник вчився в Академічній гімназії. Скульптор Ю. Савко, архітектор О. Ярема

Емблема Академічної гімназії на фронтоні будинку (вул. С. Бандери, 14)

Будинок Академічної гімназії
на вул. С. Бандери, 14.
Сучасне фото

Дому” на вул. Театральній, 22. Будинок на вул. С. Бандери, 14, було зведено 1906 р. Саме в ньому навчалися та складали випускні іспити такі визначні діячі УВО та ОУН, як Євген Коновалець, Роман Шухевич, Роман Сушко, Микола Лебедь, Володимир Янів, Зиновій Матла, Кость Арпад Березовський та багато інших.

Від 1920-х рр. учнівство гімназії було охоплене мережею нелегальних організацій. На початку 1920-х рр. в Академічній гімназії існував осередок Організації вищих клас українських гімназій, головою якого був Роман Зубик (1902–1941). Попри існування нелегальних гуртків УВО, справжня системна праця націоналістичного підпілля серед шкільної молоді розпочалася 1929 р. з моменту організаційного оформлення ОУН. У рамках організаційної референтури Крайової ексекютиви було створено підвідділ юнацтва, що його очолив Іван Габрусевич (1902–1944). Спеціально для потреб неповнолітньої молоді виходив нелегальний часопис “Юнак”.

У тому ж будинку з боку вул. Архітекторської, 1, у жовтні 1933 – лютому 1934 рр. в помешканні шкільного сторожа Волошина винаймав кімнату Крайовий провідник ОУН Степан Бандера.

Випускники Академічної гімназії:

Юліан Вассиян (ліворуч) та Іван Габрусевич.

Ю. Вассиян у 1930-ті рр. став ідеологічним референтом Проводу ОУН, одним із творців засад українського націоналізму.

І. Габрусевич був керівником націоналістичного молодіжного руху у Львові

► Праворуч від будинку Академічної гімназії розташований головний корпус Національного університету “Львівська політехніка”.

ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА: ALMA MATER СТЕПАНА БАНДЕРИ ТА РОМАНА ШУХЕВИЧА

Львівська Політехніка
(вул. С. Бандери, 12)

Будинок головного корпусу Львівської Політехніки збудовано в стилі віденського неоренесансу 1874–1877 рр. за проектом архітектора Юліана Захаревича. Атик будинку прикрашає алегорична скульптурна група, яка представляє “Інженерію”, “Архітектуру” та “Механіку” авторства Леонарда Марконі. Нижче – латинський девіз закладу “Наукам і мистецтвам”. Тепер у будівлі працюють факультети Національного університету “Львівська політехніка”.

Львівська Політехніка – найдавніший технічний навчальний заклад України. Від 1844 р. він мав статус Технічної академії, згодом Технічної школи, зрештою Політехнічного інституту. В австрійські часи на навчання до закладу студентів приймали без будь-яких дискримінаційних обмежень. Після того, як у Львові було встановлено польську владу, оголошено, що у Львівській Політехніці можуть навчатися тільки ті українці, які відслужили в польському війську та склали там присягу на вірність Польській державі. Зі зрозумілих причин національно свідомо українська молодь, яка не визнавала належності Львова та Галичини до Польщі, не могла піти на такий крок. Для того, щоб українці могли здобувати

Одним із найвідоміших студентів Львівської Політехніки був С. Бандера. У холі головного корпусу навчального закладу встановлено барельєфний медальйон на його честь (автори Б. Попович та Ф. Василенко)

Петро
Холодний-старший

технічні спеціальності, 1922 р. організували підпільну Українську таємну вищу технічну школу у Львові.

Українська таємна вища технічна школа була створена на зразок Данцигської та Пишибрамської політехнічних шкіл. Спочатку заклад мав три факультети – загальний, машинобудівний та лісово-агрономічний. Пізніше відкрито ще два: хімічний та мистецький. Посаду ректора обіймав інженер-будівельник Віктор Лучків (1878–1930), серед викладачів були відомий математик Микола Чайківський (1887–1970), металознавець Іван Феценко-Чопівський (1894–1952), хімію та фізику викладав художник Петро Холодний-старший (1876–1930). Фінансування закладу відбувалося коштом пожертв, зібраних серед українського громадянства у краю і за кордоном. Заклад діяв упродовж 1922–1925 рр. Записи про навчальні курси, а також дипломи, видані цим навчальним закладом, визнавали університети та інститути низки європейських держав, зокрема Австрії, Вільного міста Данцига, Литви, Німеччини та Чехословаччини.

Польська влада забороняла таємне навчання, тому заняття відбувалися нелегально у приміщеннях різних українських громадських та господарських організацій, часто й у приватних помешканнях викладачів. Навчання в умовах конспірації, серед постійної загрози арешту, стало для багатьох молодих українців першою школою підпільної роботи. Згодом чимало тих, хто в студентські роки вчився в Українській таємній вищій технічній школі, стали активними учасниками націоналістичного підпілля.

Наприкінці 1920-х рр. польська влада змінила правила вступу до Львівської Політехніки, дозволивши українцям там навчатися без попередніх умов. Студентами цього навчального закладу стали майбутні відомі діячі українського національно-визвольного руху: Богдан Кравців, Катерина Зарицька, Олекса Гасин, Ярослав Карпинець, Євген Врецьона та ін. Частина з них через арешти та урядові репресії так й не змогла закінчити

Юрко Дачишин

Листівка підпільної організації студентів Львівської Політехніки "Промінь". 1951 р.

ВОЛЯ НАРОДНОЇ ВОЛЯ ЛЬВІВСЬКА

ГІМН

ПОСВОБОДЖЕНЬ НАРОДІВ ССРСР

Справа нас звільняє, справу нашу
Справу нашу звільняє, справу нашу
Тяжко нам жити в цю пору
Навчанням працюємо, навчанням працюємо

Привіт, Гасин! Привіт, Карпинець!
Гасин! Карпинець! Привіт, Карпинець!
Привіт, Карпинець! Привіт, Карпинець!

Юрко Врещо, Юрко Врещо, Юрко Врещо!
Юрко Врещо, Юрко Врещо, Юрко Врещо!
Юрко Врещо, Юрко Врещо, Юрко Врещо!

З волею нас звільняє, справу нашу
Справу нашу звільняє, справу нашу
Тяжко нам жити в цю пору
Навчанням працюємо, навчанням працюємо

Львівський Політехнічний
Г.Д. Врещо, Юрко Врещо,
Львівський Політехнічний

навчання та отримати диплом. Вочевидь, найвідомішими студентами-націоналістами, які вчилися в стінах Політехніки, були Степан Бандера та Роман Шухевич. У холі головного корпусу Львівської Політехніки 1993 р. встановлено меморіальну стелу "Борцям за волю України" з барельєфними медальйони С. Бандери та Р. Шухевича (автори Богдан Попович, Федір Василенко).

З огляду на специфіку технічної освіти, яку давав заклад, саме з нього вийшли найвідоміші фахівці-піротехніки українського підпілля міжвоєнного періоду, зокрема Юрко Дачишин (1905–1994) на псевдо "Кришталь". Користуючись своїми знаннями з хімії та доступом до лабораторії закладу, молодий член УВО просто в стінах навчального закладу виробляв вибухові речовини для потреб українського підпілля. Інший студент-хімік Ярослав Карпинець (1905–1944) створив підпільну хімічну лабораторію у Кракові, де також виготовляли потужні бомби.

У повоєнні роки студенти Львівської політехніки створили підпільну націоналістичну організацію "Промінь", яка діяла в 1951–1952 рр. Організатором підпільної групи був Василь Бучковський. Початково хлопці поширювали листівки, які отримували від підпілля ОУН, але з часом й самі налагодили друк пропагандистських матеріалів. Для цього із гуми та грамплатівок виготовляли спеціальні кліше, а як провізоричний заміник фарби використовували вугільні стрижні батарейок кишенькового ліхтарика. Кліше було настільки вдалим, що після арешту підпільників тривалий час підозрювали у зв'язках із закордонном, оскільки тоді в Радянському Союзі технологія виготовлення шрифтів із пластмаси була невідома.

У Львівській Політехніці діє музей, де, поміж інших експонатів, представлені документи, пов'язані з історією українського націоналістичного підпілля. Це, наприклад, звернення львівської поліції до сенату Політехніки з проханням подати характеристики на студента агрономічного

Барельєфний медальйон на пошану Романа Шухевича в холі Львівської Політехніки

Президія конференції українських студентів у Львові. Фото грудня 1929 р.

Будинок на вул. Глибокій, 1. Сучасне фото

Петро Федун.
Фото 1949 р.

Будинок на вул. Глибокій, 3.
Сучасне фото

відділу С. Бандеру, документи про репресії нацистського та комуністичного режимів проти викладачів та студентів закладу та ін.

Навпроти головного корпусу Національного університету "Львівська політехніка" на вул. С. Бандери виходить вул. Глибока. Там (вул. Глибока, 1) упродовж 1939 р. мешкав Петро Федун (1919–1951), май-

бутній керівник Головного осередку пропаганди Проводу ОУН, начальник політвиховного відділу Головного військового штабу УПА, більше знаний під своїм підпільним псевдом "Полтава".

На вул. Глибокій, 3, у міжвоєнний час існувало поштове відділення № 13. Третього липня 1928 р. члени УВО здійснили напад на це відділення, щоб вилучити гроші для потреб революційного підпілля. Такі акції називали експропріаціями, або простіше "ексами".

План нападу на поштове відділення на вул. Глибокій розробив підреферент експропріацій Крайової команди УВО Роман Барановський (1904–1935). Головна ідея полягала в тому, щоб забрати готівку з поштової каси між 18-ю годиною (часом закриття відділення) та наступним приїздом інкасаторського автомобіля, який щодня збирав гроші з усіх місцевих відділень та звозив їх до головного сховища центрального поштамту. Розвідувальний відділ УВО повідомляв, що авто інкасаторів приїжджає на вул. Глибоку не раніше чверті на сьому, а то й пізніше. О шостій вечора двері установи замикали зсередини, але остаточно відділення припиняло роботу після того, як останній клієнт виходив на вулицю. Захопивши гроші, підпільники планували втекти через перехідну браму на вул. Політехнічну, де на них чекав автомобіль з увімкненим двигуном. Від'їхавши з місця акції на вул. Потоцького (тепер вул. Генерала Чупринки), бойовики по черзі

мали б висідати на розі кожної наступної вулиці, де на них чекали дівчата-підпільниці. Вдаючи закохані пари, нападники мали розходитися якнайдалі від вул. Глибокої. Плануючи операцію, підпільники зважали на те, що неподалік від поштового відділення № 13 на вул. Л. Сапіги (тепер вул. С. Бандери, 1) діяв поліцейний відділок і поляки могли швидко влаштувати облаву в районі нападу.

У день акції група з п'яти бойовиків, вдаючи звичайних відвідувачів, що хочуть здійснити перекази чи отримати бандеролі, зайшла до приміщення перед самим закриттям відділення. Дочекавшись, коли сторож замкнув двері ізсередини, підпільники дістали зброю й зажадали від касирки віддати гроші. П'ятеро інших учасників операції з групи прикриття залишилися назовні. Побачивши скерований на неї револьвер, головна касирка впала в істерику, а згодом зомліла. Учасники нападу не змогли знайти ключа від каси, хоча, як потім виявилося, він висів у працівниці пошти на шиї під блузкою. Фатальну роль для українських підпільників відіграло те, що всі учасники операції не мали досвіду участі в подібних акціях, а крім того, організатор нападу не призначив керівника, побоюючись, що в разі арешту він нестиме найбільшу відповідальність, і напевно, за рішенням суду, буде страчений. Коли справи пішли не так, як було заплановано, ніхто з бойовиків не взяв на себе відповідальності змінити план. Забравши незначну суму грошей, які були під руками, підпільники мусили швидко покинути пошту. Відхід із місця нападу відбувся за планом, однак поліція одержала важливу зачіпку, через яку, в кінцевому результаті, вдалося схопити більшість учасників акції.

Поліціянти одержали інформацію, що водій автомобіля, яким втекли нападники, чекаючи на своїх пасажирів, розмовляв на вулиці з українською дівчиною-швачкою. Того дня ця дівчина виконувала замовлення в будинку на вул. Політехнічній, 4, тому через замовників поліції швидко вдалося її знайти. Як виявилося, дівчина знала водія й назвала його ім'я. Це був Іван Штокало. Його негайно схопили й сильно побили. Не витримавши катувань, І. Штокало назвав ім'я одного з учасників "ексу" Володимира Ординця. Прийшовши його арештувати, польські правоохоронці виявили,

Володимир Ординець

Зиновій Книш.
Учасник акції на вул. Глибокій, якого не вліяла поліція

Будинок на вул. Глибокій, 21.
Сучасне фото

що спільно з ним винаймають помешкання ще два інші учасники нападу. Помилки в організації операції дали змогу польській поліції затримати майже всіх її учасників.

До затриманих уперше в міжвоєнній Польщі було застосовано “наглий суд” – процедуру прискороного судового розгляду, яка не передбачала участі в слуханнях присяжних та вимагала негайного виконання вироку. 25 липня 1928 р. Володимира Ординця та Івана Плахтину засудили до смертної кари, Володимира Мироша до семи, а Євгена Качмарського – до п’яти років ув’язнення. Євгена Скицького та Івана Штокала було передано до юрисдикції звичайного суду, який в грудні 1928 р. визначив обом п’ятирічні терміни ув’язнення. Спеціальним рішенням президент Польщі скасував смертний вирок В. Ординцеві та І. Плахтині, замінивши його на 12 та 10 років тюрми.

На конспіративній квартирі, яка була на вул. Глибокій, 21, відбувався вишкіл для підпільників. 10–16 січня 1940 рр. тут проводив навчання для членів ОУН з Волині та Полісся військовий інструктор Крайової езекутиви ОУН Орест Гринів (1912–1941).

Навпроти костелу св. Марії Магдалини від вул. С. Бандери відходить вул. Генерала Чупринки. У будинку під Ч. 95 в червні 1922 р. з ініціативи Олександра Тисовського відбувся Перший український пластовий збір. Місце проведення зібрання – “город василянок”, надав чернечий орден. У зборі, серед інших, взяли участь Роман Шухевич, Євген Жарський, Богдан Кравців, Іван Гриньох. У рамках збору, який присвятили 10-літтю “Пласту”, мали відбутися змагання на стадіоні “Сокола-Батька”, але польська влада їх заборонила.

Меморіальна таблиця на честь Тараса Чупринки (Романа Шухевича), чим іменем названо вулицю.
Сучасне фото

► Вулицею Бандери йдемо до комплексу будівель, що стоять на перехресті з вулицею Коперника. Це сумнозвісна тюрма “на Лонського”.

ТЮРМА “НА ЛОНСЬКОГО”: УКРАЇНСЬКА ГОЛГОФА

Тюрма “на Лонського”
(вул. С. Бандери, 1)

Комплекс будинків, призначених під казарми жандармерії, споруджено в неоренесансному стилі 1889–1890 рр. за проектом архітектора Юзефа Каєтана Яновського. Початково в будівлі не було жодних карно-слідчих та в'язничних установ. Уперше в'язниця за цією

адресою з'явилася в міжвоєнний період. Назва тюрми утворилася від назви вул. Е. Лонського (тепер вул. К. Брюллова), з боку якої упродовж 1919–1922 рр. до старої будівлі добудовано спеціальні приміщення для утримання в'язнів. До 1939 р. тут містилося управління Другого відділу польської контррозвідки, так званої “двійки”, а також Шостий відділ головної комендатури державної поліції. Згодом тюремну будівлю використовували спецслужби СРСР та Третього Райху. У повоєнний час у тюрмі “на Лонського” діяв слідчий ізолятор, де, поряд з іншими в'язнями, утримували українських дисидентів. Тепер будинок належить Міністерству внутрішніх справ України. У приміщеннях колишньої в'язниці 28 червня 2009 р. відкрили Меморіальний музей жертв окупаційних режимів “Тюрма на Лонцького”.

За весь час існування в Галичині радянської влади тюрма “на Лонського” була центром боротьби з вільнодумцями – учасниками українського збройного підпілля, греко-католицьким духовництвом, дисидентами. Особливо сумної “слави” тюрма зажила в період першої радянської окупації Галичини 1939–1941 рр. Тоді в будівлі розмістили найбільшу львівську тюрму НКВС, яка в більшовицькій номенклатурі одержала № 1. Тюрма була розрахована на одночасне утримання 1500 в'язнів, але насправді в ній сиділо значно більше людей. У середині червня 1941 р. у стінах в'язниці перебувало 3638 осіб.

Осип Грицак

Богдан Івашків

Подвір'я в'язниці "на Лонського".
Львів'яни розшуковують
своїх близьких серед жертв.
Фото липня 1941 р.

Від початку 1940 р. у в'язниці "на Лонського" відбувалися страти українських патріотів. 10 лютого 1941 р. тут розстріляли членів Крайової езекутиви Осипа Грицака, Богдана Івашківа, Володимира Війтюка, Теодора Федечка та провідника ОУН у місті Львові Павла Іабу.

З 18-ї години вечора 23 червня у в'язниці відбувалися масові розстріли, передусім політичних в'язнів. Людей переводили з горішніх поверхів на перший. Там в'язням наказували лягти обличчям додолу і тоді стріляли в потилицю. Кілька поранених осіб зуміли вціліти й, оскільки кати не замикали камер із постріляними людьми, вночі вийшли назовні. Уночі 24 червня підпільники ОУН влаштували напад на тюрму. Хоча всередину в'язниці прорватися не вдалося, частина в'язнів таки зуміла втекти. Тих, хто залишився, розлючені більшовики повбивали в особливо жорстокий спосіб.

Загалом енкаведисти закатували тут близько 1500 осіб, у радянських офіційних документах йдеться про 1366 розстріляних. Серед замордованих були рідний брат майбутнього Головного командира УПА Юрій Шухевич, довголітній фінансовий референт Крайової езекутиви ОУН о. Ярослав Чемеринський, сотні членів українського націоналістичного підпілля та громадських діячів різного рівня.

В останні дні перед втечею з міста ошалілі від крові більшовицькі кати в нелюдський спосіб тортували в'язнів. Люди, які першими увійшли до тюрми "на Лонського" після відступу з міста Червоної армії, застали там жахливу картину. Студент медицини Іван Кіндрат згадував:

Знайомий, що мешкав навпроти в'язниці на вул. Лонського, розповів, що в ніч з 28 червня чув звідти глухі постріли і божевільні крики. Ми, четверо студентів, вирушили на розвідку. Замуровану тепер і закриту тоді тюремну браму підірвали в'язкою

гранат. Перед входом на подвір'я побачили 8 мертвих чоловіків і жінок, біля муру – ще дві жінки, ще живі, але скривавлені і непритомні. Надалі з'ясувалося, що це були не в'язні, а наймані робітники, яких знищили останніми, як свідків кривавого злочину. Обидві жінки скоро померли. Усі десять були вбиті ударами багнетів, дехто мав по кільканадцять ран у грудях і животах.

З подвір'я двері вели до великого приміщення, з горою трупів аж під стелю. Нижні були ще теплі. Вік жертв – між 15 і 60 роками, але переважна більшість – 20–35 років. Лежали у різних позах, з відкритими очима і з масками жаху на обличчях. Між ними чимало жінок. На лівій стіні було розп'ято трьох чоловіків, ледь покритих одягом з плеч, із відтяженими статевими членами. Під ними на підлозі у напівсидячих похилених позах – дві монашки, з тими органами в роті. Виявлені жертви енкаведистського садизму були вбиті пострілами в рот або потилицю. Але ще більше було заколотих багнетами в живіт. Одні – голі чи майже голі, інші в порядному вуличному одязі. Один був у краватці, напевно, щойно арештований.

З центрального приміщення, затопленого калюжами крові, вели два коридори. Я подався направо, в надії відшукати живих. Перша камера: на вбитому в стіну гаку повішений на шнурі чоловік у військових штанях і чоботах. Його зріст вищий за той гак. На стіні вишкрябаний напис: "Да здравствует свободная Россия". Жертва – майор радянської авіації. До однієї із наступних камер тяжко було підступитися. По той бік дверей – кільканадцять тіл, притулених обличчям до щілини дверей ... У наступній камері – дві дуже молоді і навіть по смерті вродливі жінки, задушені, зі шнурками на шиї. Поруч двоє немовлят із розтряними черепами. На одвірку – свіжі плями розлитого мозку. Ще один вияв звірства – повідтинані паль-

Коридор в'язниці "на Лонського".
Сучасне фото

Жертви більшовицького режиму
на подвір'ї в'язниці "на Лонського".
Фото липня 1941 р.

Камера в'язниці "на Лонського".
Сучасне фото

приміщенні. До камер уже несла вертатися. За тиждень мої фотокартки з'явилися у "Краківських вістях", та не всі, деякі були визнані нецензурними. Такі дикі злочини показувати не ризикнули.

Скоєні у Львові злочини радянської влади активно використовувала німецька пропаганда. Нацисти зняли документальний фільм про масове вбивство людей у в'язниці "на Лонсько-

Меморіальна таблиця, встановлена в пам'ять про жертви всіх тоталітарних режимів, що загинули в колишній в'язниці "на Лонського"

го" та інших львівських тюрмах, яке здійснили комуністи. До Львова приїхали журналісти з нейтральних тоді держав: Швеції, Швейцарії, Португалії та США, а також представники Міжнародного Червоного Хреста. Всі вони засвідчили жахливі масштаби трагедії.

Бажаючи зняти з себе відповідальність за ці криваві злочини, більшовики нахабно стверджували, що вбивство у Львові вчинили самі німці. Радянське інформаційне агентство 8 серпня 1941 р. зробило заяву, що одразу після захоплення Львова німці знищили в місті 40 тисяч мирних жителів, зокрема й тих, тіла яких знайдено в тюрмах. Брехливу заяву розтиражувало американське агентство "Ассошіейтед Пресс". Коли двома роками пізніше світова преса зацікавилася долею розстріляних комуністами в Катині польських офіцерів, московська газета "Правда" 9 квітня 1943 р. написала, що "німецькі брехуни тепер діють точно так, як вони намагалися діяти у Львові 1941 р. стосовно так званих львівських жертв більшовицького терору". З типовим для себе цинізмом більшовики представили всуціль сфальшова-

ці, знята пасами шкіра на спинах. Накручували шкіру на палик, поступово ... Закінчували один пас – починали другий ... Всі сили мене покинули. Здається, втратив за цю годину дванадцять літ життя. Навіпритомний від жаху, вибіг із в'язниці. Ніхто з нас так і не натрапив на живих.

У розбитій крамниці беру фотоапарат і вертаюся фотографувати гору трупів, розі'ятих священника і монашку в головному

ні матеріали щодо розстрілів у Львові на Нюрнберзькому процесі, знову стверджуючи, що в'язнів у львівських тюрмах повбивали нацисти. Міжнародний військовий трибунал без обговорення оголосив цю радянську брехню "визаною і доведеною". У повоєнний час комуністична пропаганда змінила тон, не акцентуючи уваги на вигаданій відповідальності німців, зате педалюючи вигадки про єврейські погроми, що їх нібито здійснили львівські українці улітку 1941 р. Макабрічні оповіді про ці події мали б "затінити" реальні злочини більшовиків.

У період нацистської окупації в тюрмі "на Лонського" розташовувалася слідча тюрма гестапо. Тут перебували заарештовані українські підпільники та діячі національного руху. Серед ув'язнених "на Лонського" були члени національного уряду, створеного у Львові 30 червня 1941 р. – Українського Державного Правління, зокрема його голова Ярослав Стецько (1912–1986). 4 грудня 1942 р. в приміщенні тюрми нацисти закатували члена Проводу ОУН Івана Климів "Легенду" (1909–1942). Тут був ув'язнений колишній капелан УГА, член УВО-ОУН священник Омелян Ковч (1884–1944), якого гітлерівці заарештували за надання допомоги євреям. Незважаючи на неодноразові попередження гестапо, отець проводив масові обряди хрещення, видаючи дорослим євреям документи про їхнє християнське віровизнання. За це священника відправили до концтабору Майданек, де він і загинув. Під час Апостольського візиту в Україну Папи Римського Івана Павла II о. О. Ковч 27 червня 2001 р. був урочисто проголошений блаженним.

Тікаючи з міста в липні 1944 р., нацисти передали в'язницю "на Лонського" як своєрідну естафетну паличку більшовицьким катам. Свідки згадували, що німці залишили всі в'язничні приміщення чисто прибраними й старанно підметеними. Лише на другому поверсі будинку, просто на поручнях сходового майданчика та калориферах, висіли тіла трьох повішених молодих українців. Усі троє були вбрані у вишивані сорочки та мали на головах українські шапки-мазепинки із тризубами.

Ярослав Стецько

Ікона блаженного Омеляна Ковча

Меморіальна таблиця на честь Григорія Голяша. У вересні 1939 р. під час повстання проти поляків на Бережанщині під його командуванням було 4 тисячі бійців. Упродовж 1943–1944 рр. Г. Голяш служив у дивізії "Таличина", згодом воював в УПА

Меморіальна таблиця на честь Марії Кизимович, зв'язкової Головного командира УПА Романа Шухевича. У 1945–1948 рр. підлілляниця облаштувала кілька криювок, у яких переховувалися партизани

Унизу – пам'ятник жертвам комуністичних злочинів на пл. М. Шашкевича. Сучасне фото

У післявоєнний період більшовицький режим використовував тюремні приміщення як слідчу в'язницю спецслужб. На подвір'ї більшовики знищували тіла загиблих українських повстанців. Тут 28 грудня 1951 р. у яму з негашеним вапном співробітники МДБ кинули тіла визначного повстанського публіциста Петра Федуна (1919–1951), Крайового провідника ОУН на західноукраїнських землях Романа Кравчука (1910–1951) та їхніх охоронців. За однією з версій, у подібний спосіб тут могло бути знищено й тіло Головного командира УПА Романа Шухевича (1907–1950).

На вшанування пам'яті жертв нелюдських політичних режимів ХХ ст., на стіні будинку колишнього в'язничного комплексу 22 червня 1992 р. встановлено меморіальну таблицю "Пам'яті жертв НКВД, Гестапо, МГБ 1939–1953".

Окрему меморіальну таблицю, присвячену підпільникові Григорію Голяшу "Бею", на стіні будинку встановили 7 липня 2002 р. (скульптор Ярослав Скакун). Г. Голяш, якого схопили більшовики, тримався стійко й не давав жодних свідчень. 16 червня

1950 р. під час одного з допитів, який тривав майже всю ніч, о 4.50 ранку підпільник скористався неувагою слідчих, вибив вікно й, вистрибнувши із верхнього поверху будинку, вбився. Ще одна меморіальна таблиця на стіні колишньої

тюрми присвячена зв'язковій Романа Шухевича Марії Кизимович, яку більшовики закатували тут 24 жовтня 1948 р.

Навпроти колишньої тюрми розташована пл. М. Шашкевича. 22 липня 1997 р. на площі було відкрито пам'ятник жертвам комуністичних злочинів. Автори проєкту монументу – скульптор Петро Штаєр, архітектор Роман Сивенький.

До Другої світової війни неподалік від сучасної площі діяв Музичний інститут ім. М. Лисенка. Український музичний інститут у Львові був створений 1903 р. як Союз співацьких і музичних товариств. Союз мав власну музичну школу – Вищий музичний інститут, для потреб якого у 1913–1916 рр. і було зведено будинок, який тепер має адресу пл. М. Шашкевича, 5. Будівництво вела українська фірма І. Левинського, внутрішнє оздоблення приміщень виконав художник Модест Сосенко.

У Музичному інституті навчався, а згодом деякий час викладав організатор і керівник військових оркестрів УСС та УГА, близький товариш творця УВО Євгена Коновальця, Михайло Гайворонський (1892–1949). Студентом Музичного інституту в міжвоєнний період був співак-тенор, рідний брат Романа Шухевича, Юрій. Сам майбутній Головний командир УПА брав тут уроки гри на фортепіано.

У малому залі інституту впродовж першої половини 1920-х рр. відбувалися заняття медичного факультету Українського таємного університету.

Від пл. М. Шашкевича людною зазвичай вул. П. Дорошенка продовжмо екскурсію в напрямку до середмістя. На цій вулиці варто оглянути кілька будинків, які пов'язані з історією українського визвольного руху. У бу-

Михайло Гайворонський у мундирі військового музиканта Легіону УСС

Стрільцька музика УСС. Малюнок Льва Геца. 1915 р.

Роман Шухевич біля фортепіано. Фото 1930-х рр.

Будинок на вул. П. Дорошенка, 58.
Сучасне фото

канцелярію один із найвизначніших українських адвокатів Галичини Степан Шухевич (1877–1945).

На вул. П. Дорошенка, 50, під час німецької окупації міста мешкала розвідниця ОУН Марта Чорна на псевдо "Медея". Коли 23 травня 1943 р. гестапівці спробували її заарештувати, відважна підпільниця вчинила опір й була вбита у бою. 2003 р. на честь М. Чорної на стіні будинку, де вона мешкала та загинула, встановлено меморіальну

Будинок на
вул. П. Дорошенка, 50
(унизу),
меморіальна таблиця
на честь
Марти Чорної "Медей"
(праворуч).
Сучасне фото

динку на вул. П. Дорошенка, 58, у міжвоєнний період працювала адвокатська канцелярія Степана Федака-старшого (1861–1937), батька молодого бойовика УВО, який у вересні 1921 р. здійснив у Львові замах на керівника Польської держави Юзефа Пілсудського. Від вересня 1934 р. до цього будинку переніс свою

таблицю (скульптор Роман Романович). Тепер у будинку діє Інтернет-клуб "Чорна Медея".

Упродовж міжвоєнного періоду на вул. П. Дорошенка, 48, проживала родина Федаків, усі представники якої були пов'язані з націоналістичним підпіллям. Громадський діяч, правник і філантроп Степан Федак-старший був впливовим громадським та кооперативним діячем. У листо-

паді 1918 р. він став державним секретарем харчових справ уряду ЗУНР. Після того, як українські війська залишили Львів, організував спеціальну структуру, яка допомагала українським полоненим та інтернованим. Згодом С. Федак-старший багато років очолював Комітет допомоги політичним в'язням – організацію, що матеріально підтримувала засуджених на політичних процесах українців, оплачувала послуги адвокатів, часто допомагала засудженим підпільникам підтримувати зв'язок із товаришами на волі. Син С. Федака – Степан Федак-молодший, був старшиною УГА та армії УНР, а згодом активним членом УВО. Три старші доньки стали дружинами чільників українського націоналістичного руху: Ольга – Євгена Коновальця, Софія – Андрія Мельника та Олена – Юліана Шепаровича. Наймолодша, улюблена донька С. Федака-старшого Дарія також брала активну участь у підпільній діяльності ОУН. У 1936 р. разом з іншими молодими націоналістами її судили на "Львівському процесі С. Бандери та товаришів". Завдяки вдалій тактиці захисту суд виправдав молоду підпільницю.

С. Федак-старший часто матеріально підтримував діячів націоналістичного підпілля. Молоді підпільники любили й шанували його, жартівливо називаючи поза очі "Старим Федачиськом".

На правий бік вул. П. Дорошенка виходить бічний фасад Головної пошти із брамою, яка веде на внутрішнє подвір'я (вул. П. Дорошенка, 39). Саме тут 27 березня 1925 р. відбувся найбільш резонансний "екс" українського націоналістичного руху міжвоєнного періоду. Напад здійснила ударна п'ятірка "Летючої бригади" УВО, бойового підрозділу, який 1924–1926 рр. в різних місцевостях Галичини та Польщі виконав десятки експропріацій. До складу п'ятірки входили Юліан Головінський (командир), Микола Ясінський, Василь Атамчук, брати Роман та Ярослав Барановські.

О 8-й годині вечора через браму від вул. Сикстуської (тепер вул. П. Дорошенка) підпільники увійшли

Степан Федак-старший на відпочинку.
Фото 1930-х рр.

Юліан Головінський,
у 1924–1926 рр.
"Летюча бригада" УВО
під його командуванням
здійснила десятки
експропріацій,
здобувши для потреб
українського підпілля
сотні тисяч злотих.
У 1930 р. без суду та
слідства його застрелили
польські поліціанти

Юліан Головінський,
у 1924–1926 рр.
"Летюча бригада" УВО
під його командуванням
здійснила десятки
експропріацій,
здобувши для потреб
українського підпілля
сотні тисяч злотих.
У 1930 р. без суду та
слідства його застрелили
польські поліціанти

Бойовики "Летючої бригади" УВО виносять гроші, захоплені під час експропріації на Головній пошті 27 березня 1925 р.
Реконструкція 2009 р.

Микола Ясінський.
Брав участь в підготовці замаху на президента Польщі С. Войцеховського. У 1934–1936 рр. сидів в концтаборі Береза Картузька

до внутрішнього подвір'я Головної пошти. Там стояв інкасаторський автомобіль, який щовечора збирав гроші з поштових відділень міста. Залякавши зброєю трьох поштовиків, члени УВО забрали з машини всю денну виручку. Польська влада згодом повідомила про те, що з машини зникло 32,5 тисячі злотих, однак у спогадах членів УВО йдеться

про 92 тисячі злотих. У той момент, коли перша "п'ятірка" забирала гроші, на вулиці їх прикривала ще одна група (Микола Ковалисько, Андрій Оленський та ін.). Гроші в мішках та валізках перенесли через перехідну браму на вул. І. Крашевського (тепер вул. С. Крушельницької), де вже чекав фіакр (екіпаж), яким Омелян Сенік відвіз здобич на конспіративну квартиру.

Завдяки діяльності таємного інформатора, через деякий час польській поліції вдалося дізнатися про подробиці нападу на головну пошту. Частину його учасників арештували. Однак операцію було виконано настільки професійно, що на "Процесі поштовців", який відбувся у Львові в червні 1926 р., жодному з одинадцятьох членів "Летючої бригади" звинувачення не змогло довести участі в нападі на Головну пошту. На суді блискуче виступив адвокат підозрюваних Степан Шухевич.

► Залишаючи ліворуч будинок Головної пошти, вздовж трамвайної колії, яка звертає тут на схід, перейдімо на вулицю Коперника.

На вул. М. Коперника можемо оглянути пам'ятник Маркіянові Шашкевичу, встановлений тут 1990 р. (автори Дмитро Крвавич, Микола Посікіра). Місце для пам'ятника обрано не випадково.

Саме тут від 1783 р. до Другої світової війни була Греко-католицька духовна семінарія, де навчалися члени "Руської трійці" Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький.

Від комплексу споруд старої Греко-католицької духовної семінарії збереглися тільки вежа-дзвіниця

Святодухівської церкви та частина "нових" корпусів, які виходять на дві сусідні вулиці (вул. М. Коперника, 36, та вул. П. Дорошенка, 41). Решту споруд зруйнували німецькі авіабомби під час Другої світової війни.

Від 1929 р. навчальний заклад мав статус Богословської академії. Тривалий час ректором академії був Йосиф Сліпий. На його честь в стіну будинку, що колись належав навчальному закладові, 1997 р. вмуровано меморіальну бронзову стелу (скульптор Ю. Савко, архітектор Р. Кичма).

Навчальний заклад відіграв важливу роль в історії українського підпільного руху. На початку 1930-х рр. у будинку Богословської академії існував один із таємних складів зброї, що належала Бойовій референтурі УВО. Українські підпільники тримали свою зброю у Львові в кількох місцях, щоб під час провалу не все потрапило до рук поліції. Одним із таких арсеналів завідував ключник Богословської академії.

При Богословській академії в міжвоєнний період діяла Мала семінарія, яка була звичайною середньою школою. Сюди приймали здебільшого тих

Подвір'я Греко-католицької духовної семінарії. Вигляд від сучасної вул. П. Дорошенка. Фото кін. XIX ст.

Меморіальна стела на честь ректора Богословської академії Йосифа Сліпого, встановлена на вул. М. Коперника, 36

Олекса Гасин

учнів, які через політичні справи вже перебували на контролі в польській поліції й через це не могли навчатися у звичайних державних школах. Упродовж 1930–1939 рр. директором Малої семінарії працював священник Юліан Дзерович (1871–1943), відомий громадський та церковний діяч, член УВО та ОУН. Духівником Малої семінарії був о. Михайло Блозовський (1902–1949). Після того, як 1946 р. радянська влада ліквідувала Українську Греко-Католицьку Церкву, о. Блозовський приєднався до збройного підпілля ОУН, очолював підпільну друкарню ім. Лопатинського і загинув в бою з більшовицьким спецпідрозділом.

Серед учнів Малої семінарії активно діяли підпільники Юнацтва ОУН. Молодіжним націоналістичним осередком у семінарії 1936–1937 рр. керував Іван Максимів (1913–1941). Випускником школи був Василь Охримович (1914–1954), член Проводу ОУН та УГВР.

На розі вул. М. Коперника та В. Стефаніка 31 січня 1949 р. загинув керівник Головного військового штабу УПА полковник Олекса Гасин (1907–1949). Підпільника, який прибув до міста, щоб зустрітися тут із родиною та Р. Шухевичем, вистежили працівники радянських спецслужб. Більшовикам вдалося

встановити, що дітей підпільника переховувала донька священника із с. Конюхів Ірина Бондар, яка мешкала на вул. В. Богуславського, 14 (тепер вул. Д. Лукіяновича). За помешканням було встановлено постійне спостереження. Близько сьомої години вечора 31 січня 1949 р. О. Гасин прийшов відвідати дітей, але, почувши чужі голоси в помешканні (до господині саме прийшли гості), вирішив не ризикувати й вийшов з під'їзду на вулицю. Там його впізнали працівники зовнішнього спостереження МДБ. О. Гасин пішов до середмістя. На вул. М. Коперника один з оперативників спробував обігнати повстанського ватажка, щоб краще його роздивитися.

Меморіальна таблиця на честь Олекси Гасина. Заарештований гестапо О. Гасин був звільнений із тюрми в Дрогобичі бойовою Служби безпеки ОУН 1942 р. У грудні 1943 р. він став першим керівником Головного військового штабу УПА

Відчувши стеження, О. Гасин вихопив зброю і, зчинивши стрілянину, побіг в бік Головної пошти. Йому майже вдалося відірватися від переслідувачів, коли він на ходу застрибнув на підніжку трамвая, який рухався в напрямку до вул. Словацького, що нею тоді пролягала колія. Однак у трамваї виявився міліціонер,

який зіштовхнув підпільника з підніжки. Поранивши одного із переслідувачів, аби не датися в руки ворога живцем, О. Гасин застрелився. На вшанування 50-ї річниці загибелі героя, 29 січня 1999 р. на стіні будинку, наріжного між вул. М. Коперника та вул. В. Стефаніка, встановлено меморіальну таблицю (скульптор І. Самотос, архітектор В. Каменщик).

Звернувши ліворуч на вул. Ю. Словацького, проходимо повз будинок (вул. Ю. Словацького, 14), де наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. діяв Ревізійний союз українських кооперативів. Одним із працівників союзу був сотник УГА, чільний діяч УВО початку 1920-х Петро Бакович.

Головний корпус Львівського національного університету імені Івана Франка розташований на вул. Університетській, 1. Будівля давніше належала Галицькому Крайовому Сеймові. У листопаді 1918 р. будинок сейму зайняли українські війська, які в ньому оборонялися. Командував обороною будинку Ілько Цьокан.

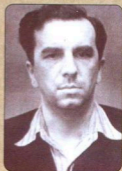
Польська влада 1919 р. передала будинок для потреб Львівського університету ім. Яна Казимира. Через дискримінацію під час прийому на навчання українці були там в меншості. У 1929 р. вони становили тільки 16% університетського студентства.

У Львівському університеті в міжвоєнний період вчилися майбутні діячі національно-визвольного руху. Традиційно найбільше членів УВО та ОУН було на правничому факультеті. У міжвоєнний час студентами-

Головний корпус
Львівського національного університету імені Івана Франка.
Сучасне фото

Василь Охримович

Осип Дяків.
Автор

брошур і статей,
наприкінці 1940-х рр.
виконував обов'язки
командира воєнної
округи "Буг"

Веніамін Дужинський.
Автопортрет. 1960 р.

Інтер'єр головного корпусу Львівського
національного університету імені Івана Франка.

Сучасне фото

правниками були Лев Ребет, Михайло Колодзінський, Зенон Коссак, Євген Зиблікевич, Дарія Ребет. На гуманітарному факультеті навчалися Ярослав Стецько, Іван Габрусевич, Микола Дужий, Осип Боднарівич; на філософському – Богдан Кравців і Тарас Крушельницький, на фізико-математичному відділі математично-природничого факультету вчився Дмитро Грицай. Студентами університету також були Осип Дяків, Іван Мітрінга, Микола Лемик, Зенон Матла та багато інших діячів національного руху.

Після того, як восени 1939 р. до Львова прийшла радянська влада, з пропагандистською метою на роботу до університету прийняли більше українців. Одержати працю в університеті зуміла й деяка частина учасників національно-патріотичного руху, які звісно ж приховували свої переконання. Наприкінці 1939 р. в університеті працював ветеран УГА та український громадський діяч Роман Зубик (1902–1941), упродовж січня–вересня 1940 р. лаборантом кафедри німецької мови був член ОУН Клавдій Білінський (нар. 1918 р.).

Під час Другої світової війни будинок університету зазнав руйнувань, у нього влучила авіабомба. Після війни реставраційні роботи в дзеркальній та актовій залах університету проводив художник Веніамін Дужинський (1922–2006). Водночас він займався постачанням ліків

для таємних шпиталів УПА, передавав за кордон відомості про визвольну боротьбу українців. Каральні органи зуміли вистежити підпільника. В. Дужинського арештували 22 червня 1949 р., коли він займався реставраційними роботами в головному корпусі університету.

Незважаючи на переслідування режиму, упродовж 1947–1952 рр. в університеті діяла українська підпільна ор-

ганізація "Пробоем", яку очолював студент факультету іноземних мов Богдан Христинич (1929–2007). Організація друкувала та розповсюджувала у Львові антирадянські листівки, а також збирала зброю. Через провокатора, який зумів викликати одного з підпільників на відвертість, спецслужби дізналися про її існування. У квітні 1952 р. майже всіх учасників організації арештували, а згодом засудили до 25 років тюремного ув'язнення.

У приміщенні головного корпусу Львівського університету діє музей, частина експозиції якого присвячена участі студентів та викладачів закладу в українському національно-визвольному русі.

Зі східного боку від головного корпусу Львівського університету простягається вул. Січових Стрільців. На цій вулиці (вул. Січових Стрільців, 10) впродовж міжвоєнного періоду діяло товариство українських робітників "Сила", яке також займало частину приміщень "Народного Дому" на вул. Театральній, 22. У 1930-ті рр. товариство перейшло під негласний контроль ОУН. Цікавлячись соціальними проблемами українських робітників, підпільники водночас пропагували серед робітництва національні ідеї. При товаристві існували робітничий театр, хор, бібліотека. Товариство видавало часопис "Гомін краю", який редагували члени ОУН Степан Ніклевич (1912–1941) та Юліан Петречко (1912–1942). Ю. Петречко водночас очолював професійну комісію, яка керувала роботою професійних секцій (столярів, кравців, шевців, будівельників та ін.). Важливими структурними підрозділами "Сили" були Посередництво праці, яке працевлаштовувало членів професійних секцій, а також Комітет допомоги українським безробітним, який щодня забезпечував харчування майже сотні осіб. Загалом товариство об'єднувало близько 5 тисяч українських робітників. У квітні 1938 р. польська влада заборонила "Силу", мотивуючи своє рішення націоналістичним скеруванням товариства.

Будинок на вул. Січових Стрільців, 10.
Сучасне фото

Степан Ніклевич

Будинок колишнього "Центробанку" на розі вул. Січових Стрільців та вул. Т. Костюшка. Сучасне фото

Часопис "Дажбог". 1933 р.

Місячник "Вогні". 1934 р.

На розі вул. Січових Стрільців та вул. Т. Костюшка (вул. Т. Костюшка, 5) у 1930-ті рр. діяв Центральний кооперативний банк ("Центробанк") – головна фінансова інституція української кооперації в Галичині. У 1935–1937 рр. директором "Центробанку" був Степан Кузик (1888–1947), поважний фінансист і член Української парламентської репрезентації, який водночас підтримував тісні контакти з

націоналістичним підпіллям. С. Кузик був медіатором для поширення націоналістичних ідей в легальному секторі галицького політикуму. Від 1937 р. банк очолював Ілярій Ольховий (1896–1953), ще один переконаний націоналіст, який на початку 1921 р. був серед членів-засновників Групи Української Національної Молоді – першої української націоналістичної молодіжної організації, створеної на еміграції. Улітку 1941 р. І. Ольховий став міністром фінансів Українського Державного Правління.

У тій частині будинку, яка виходить вікнами на вул. Т. Костюшка, 1932 р. діяла редакція літературно-мистецького місячника "Дажбог". Тут було підготовлено до друку перше число видання, редактором якого тоді був відомий літературознавець і таємний член УВО й ОУН Євген Юрій Пеленський (1908–1956). Крім "Дажбога", Є. Ю. Пеленський редагував ще одне видання, редакцію якого також зареєстрували в цьому будинку, – місячник "Вогні". Головною метою журналу було збереження ідейних засад "Пласту", який поляки заборонили 1930 р. Крім Є. Пеленського, в редакції "Вогнів", що 1932 р. містилася на вул. М. Коперника, 5, працювали й інші підпільники: Василь Кархут (1905–1980) та Ярослав Гладкий (1906–1996).

“НАРОДНА ГОСТИНИЦЯ”: УКРАЇНСЬКИЙ ШТАБ У ГОТЕЛІ

“Народна гостиниця”

(вул. Т. Костюшка, 1)

Будинок “Народної гостиниці” зведено впродовж 1904–1906 рр. за проектом Тадеуша Обмінського. Від 1909 р. у будинку діяв готель, який був власністю кооперативу під керівництвом Василя Нагірного. Крім готелю, тут працювали також кав'ярня та ресторан, де збиралися українські політики та громадські діячі. У жовтні 1918 р. в “Народній гостиниці” відбувалися засідання українського Центрального Військового Комітету, який готував у Львові збройне повстання.

Один із головних центрів українського суспільного життя у Львові тривалий час існував на розі вул. Т. Костюшка із вул. П. Дорошенка (вул. Т. Костюшка, 1). “Народна гостиниця” довго була єдиним українським готелем у місті, тому тут охоче зупинялися наддніпрянські українці, які приїжджали до Львова.

У жовтні 1929 р. в готелі поляки заарештували одного з організаторів УВО Ярослава Чиж (1894–1958), який після кількарічного перебування на еміграції відвідував Галичину.

У приміщеннях будинку на розі з вул. Юрія Дрогобича в міжвоєнний час працювала крамниця “Маслосоюзу”. Українське кооперативне товариство “Маслосоюз” було фінансово потужною організацією, яка, завдяки своїй розгалуженій мережі, ефективно займалася переробкою та продажем молочних продуктів, вело просвітницьку діяльність серед українського селянства. У другій половині 1930-х рр. українське підпілля використовувало молочарів “Маслосоюзу” для розповсюдження летючок ОУН. Летючки, які у Львові на циклостилі розмножували під-

Ярослав Чиж

На вшанування
М. Міхновського
в стіну
колишньої
"Народної
гостиниці"
(тепер
ул. Костюшка, 1)
вмуровано
меморіальну
таблицю
(скульптор
Л. Яремчук)

Володимир
Старосольський (вгорі),
меморіальна таблиця на
його честь (внизу)

пільники, молочарі вивозили з міста на села в порожніх бідонах з-під молока.

Другого листопада 1938 р. на розташовані в будинку "Народної гостиниці" українські установи вчинили напад польські студенти. Приводом стало відзначення попереднього дня 20-ї річниці Листопадового Зриву. Забарикадувавшись у приміщенні, українські робітники не впустили погромників. Коли поляки взялися виламувати двері, з вікон будинку в них почали кидати каміння та стріляти з револьверів. Напад вдалося відбити, захист будинку організували члени ОУН.

На початку ХХІ ст. на стіні будинку "Народної гостиниці" встановлено меморіальні таблиці на честь Дмитра Вітовського (1887–1919), Костя Левицького (1859–1941), Миколи Міхновського (1873–1924). Автор усіх трьох таблиць – скульптор Л. Яремчук.

Залишивши позаду "Народну гостиницю", через вул. П. Дорошенка та вул. Банківську вирушаймо на вул. М. Коперника. На вул. М. Коперника, 14, до 1918 р. мешкав один із засновників українського січового руху Володимир Старосольський (1878–1942), перший голова товариства "Січові стрільці". Хоча за своїми політичними переконаннями В. Старосольський був соціал-демократом, а 1933 р. його навіть обрали головою Української соціал-демократичної партії, він із розумінням ставився до націоналістичного руху. Працюючи в міжвоєнний період адвокатом, В. Старосольський неодноразово захищав членів ОУН. У 1939 р. більшовики арештували В. Старосольського й заслали до Сибіру, де він і помер. На будинку встановлено меморіальну таблицю на його честь (скульптор О. Капустяк).

У будинку на вул. М. Коперника, 5, від осені 1913 р. містилося українське військово-спортивне товариство "Повітова Січ". Метою своєї діяльності його організатори вважали виховання фізично та морально здорової патріотичної молоді. Товариство проводило курси військового вишколу. Зі

спогадів сучасників, саме в пивницях будинку на вул. М. Коперника, 5, майбутній керівник УВО та Провідник ОУН Євген Коновалець (1891–1938) уперше в житті взяв до рук зброю. У серпні 1914 р. у цьому будинку відбувався запис добровольців, що зголосилися до служби в Легіоні Українських Січових Стрільців.

Польська влада заборонила діяльність “Повітової Січі” 1924 р. Щоб не втратити цінний кадровий потенціал, з ініціативи генерал-хорунжого армії УНР Романа Дашкевича (1892–1975) було створене нове руханково-спортивне товариство “Луг”. Попри офіційно задеклароване спортивне скерування, на практиці товариство мало напівмілітарний характер. У виховній програмі “Лугу” були військова муштра та вправління з вогнепальною зброєю. Хоча між ОУН та керівництвом “Лугу” й існували деякі тактичні розходження, однак українські підпільники масово користувалися можливостями, які давало існування легального спортивного товариства, для додаткового фізичного та військового вишколу. Членом товариства “Луг” був, до прикладу, Степан Бандера (1909–1959).

У будинку на вул. М. Коперника, 5, розміщувалася також редакція офіційного органу товариства “Луг” – часопису “Вісти з Лугу” (1926–1939) та адвокатська канцелярія його організатора Романа Дашкевича.

У будинку на вул. Коперника, 3, упродовж 1943–1944 рр. мешкав Олекса Луцький (1913–1946), український військовий діяч, організатор і командир Української народної самооборони (УНС), член Крайового проводу ОУН західноукраїнських земель, після реорганізації УНС в УПА-Захід – перший її командир.

Місто Львів та околиці в 1943–1944 рр. становили окрему військову округу УПА-Захід “Башта”. Згодом вона була приєднана до військової округи “Буг”. Улітку 1946 р. більшість партизанських відділів на Львівщині були демобілізовані, а їх стрільці перейшли в підпільну мережу ОУН.

Печатка товариства “Луг”

Часопис “Вісти з Лугу” 1926 р.

Олекса Луцький

ВУЛИЦЯ КОПЕРНИКА: БОМБА ДЛЯ ПРЕЗИДЕНТА

Теофіл Ольшанський
(1905 – р. смерті невідомий)

Народився в м. Хирів на Львівщині в родині греко-католицького священника. Вчився у Перемиській гімназії. Член УВО. Під час візиту до Львова президента Польщі Станіслава Войцеховського 5 вересня 1924 р. кинув бомбу у президентську карету. Після замаху виїхав за кордон, проживав у Німеччині та Голландії. Через вимоги польської влади здійснити екстрадицію покинув Європу й оселився на Кубі. Згодом вступив добровольцем на службу до армії Гондурасу, в якій дослужився до звання полковника. Брав участь у кількох державних переворотках. Після чергового перевороту і приходу до влади політичних противників залишив Гондурас і виїхав до США. Жив у Нью-Йорку, Детройті, Чикаго та Лос-Анджелесі. Мешкаючи в США, різьбарив і малював.

Після чергового перевороту і приходу до влади політичних противників залишив Гондурас і виїхав до США. Жив у Нью-Йорку, Детройті, Чикаго та Лос-Анджелесі. Мешкаючи в США, різьбарив і малював.

На початку вул. М. Коперника 5 вересня 1924 р. бойовик УВО Теофіл Ольшанський здійснив замах на президента Польщі Станіслава Войцеховського. План замаху розробили Крайовий комендант УВО Юліан Головінський (1894–1930) та бойовий референт Омелян Сенік (1891–1941). Ідея полягала в тому, щоб підпільник кинув вибухівку у відкриту президентську карету тоді, коли президент Польщі буде проїжджати вул. Легіонів (тепер просп. Свободи) або пл. А. Міцкевича. Бомбу для замаху виготовив Теодор Яцура на псевдо “Крук”, який тоді був головним піротехніком УВО та керівником підпільної хімічної лабораторії у Львові.

Юліан Головінський

З огляду на те, що замах мав відбутися в людному місці, Т. Яцура зробив бомбу, яка б могла завдати шкоди головній мішені замаху, але разом не покалічити людей навколо неї. Для цього вибуховий пристрій виготовили із сипкої вибухової речовини мелініту, яку просто загорнули в паперовий пакет. Крім мелініту та запальника, бомба не містила нічого більше. Такий безоболонковий

вибуховий пристрій мав дуже обмежений радіус дії, який не перевищував кількох метрів, і не міг зашкодити людям, які стояли обабіч вулиці. За бажанням неважко було зробити набагато потужнішу пекельну машинку, начинити її цвяхами чи шротом, але українські підпільники намагалися уникнути непотрібних жертв.

До виконання замаху було визначено двох бойовиків – Теофіла Ольшанського та Миколу Ясінського. Перший зайняв місце в натовпі на розі вул. М. Коперника та вул. Легіонів (тепер просп. Свободи), а другий – ближче до пам'ятника А. Міцкевичу навпроти будинку на пл. А. Міцкевича, 5. На випадок, якби перший бойовик із яких-небудь причин не зміг виконати завдання, М. Ясінський мав би кинути свою, більш потужну, екзотичну бомбу.

Під час візиту до Львова президент Польщі С. Войцеховський спочатку відвідав "Східні торги" у Стрийському парку, а звідтіля у відкритій кареті вирушив до центру міста. Коли карета чільника Польської держави проминула аптеку "Під Золотою зіркою", з протилежного боку вулиці (приблизно з того місця, де тепер розташовано кіоск з пресою), Т. Ольшанський жбурнув вибуховий пакет. Бомба впала під ноги коням президентської карети. Вдарившись об землю, пакет роздерся і не вибухнув. З невеликим спалахом спрацював тільки запальник.

Український підпільник кинув бомбу так спритно, що ніхто не зміг зауважити, хто це зробив. На місці замаху було заарештовано не причетного С. Штайгера. Аби порятувати життя невинного єврея, УВО віддало наказ Т. Ольшанському перейти польсько-німецький кордон і зробити в Німеччині заяву про реальний перебіг замаху у Львові. Підпільник виконав

Місце, де 5 вересня 1924 р. член УВО Т. Ольшанський здійснив замах на президента Польщі С. Войцеховського. Сучасне фото

Омелян Сенік

Будинок
на вул. Староєврейській, 4.
Сучасне фото

агентства. Прикметно, що до самого кінця Другої Речі Посполитої жоден інший польський президент не брав участі у відкритих урочистостях на теренах Галичини.

Проминувши пл. А. Міцкевича, вийдімо на вул. Староєврейську. У будинку на вул. Староєврейській, 4, упродовж 1928–1934 рр. працювали адміністрація та редакція щоденної газети “Новий час”. У міжвоєнний період націоналістичне підпілля у Львові постійно переймалося проблемою видання легального періодичного органу, який би поширював націоналістичні

Олесь Бабій,
поет та підпільник,
автор гімну ОУН
“Зродились ми
великої години”

ідеї. Однією з таких спроб стало заснування на гроші УВО щоденника “Новий час”. Формальним засновником газети став колишній член Начальної колегії УВО Дмитро Паліїв (1896–1944), який був прихильником концепції влиття націоналістів до найвпливовішої української легальної політичної партії – Українського національно-демократичного об’єднання. Після того, як 1929 р. націоналістичний рух оформився в самостійну політичну силу, яка прибрала назву – Організація Українських Націоналістів, шляхи Д. Паліїва та ОУН розійшлися. Попри те, низка націоналістичних публіцистів, зокрема Олесь Бабій (1897–1975) та Євген Онацький (1894–1979), продовжували дописувати до “Нового часу”.

вказівку своїх зверхників: 2 жовтня 1924 р. в німецькому місті Бойтен хлопець зробив офіційну заяву про те, що саме він є виконавцем замаху на президента Польської держави. Польській поліції довелося звільнити С. Штайгера. Передчасні переможні реляції про нібито розкритий замах коштували кар’єри комісарові поліції Михалові Кайдану, відомому українофобові, який кілька місяців перед тим спричинився до смерті Ольги Басараб (1889–1924).

Причиною невдачі замаху було те, що папір, у який було загорнуто бомбу, набрав вологи й від удару до землі подерся. Попри те, що головної мети замах не досягнув, він усе ж мав пропагандистське значення. Інформація про замах УВО на президента Польщі облетіла всі світові інформаційні

Звернувши ліворуч на вулицю Галицьку, потрапляємо до серця Львова – на Ринкову площу, до її центрального будинку – ратуші (пл. Ринок, 1).

ПЛОЦА РИНОК: ПЕРШИЙ АТЕНТАТ

Степан Федак-молодший (1900–1945)

Народився у Львові в багатодітній родині громадського діяча та адвоката Степана Федака. Під час Першої світової війни чотирнадцятирічним зголосився добровольцем до Легіону УСС, згодом служив в УГА та армії УНР. Член УВО від моменту її створення, від 1921 р. – керівник бойового відділу Начальної команди. 25 вересня 1921 р. здійснив у Львові замах на керівника Польської держави Юзефа Пілсудського. На судовому процесі у Львові засуджений до шести років ув'язнення. Вийшов на волю 1924 р. за амністією та з умовою виїзду за кордон. Брав активну участь у діяльності осередків ОУН в Парижі та Берліні. У 1930-ті рр. одержав дозвіл повернутися до Галичини, працював у молочарській кооперації. У березні 1937 р. знову заарештований польською поліцією під закидом протидержавної діяльності. У 1941 р. – член Похідних груп ОУН під проводом Андрія Мельника, у 1943–1945 рр. – поручник дивізії “Галичина”. Пропав безвісти в Німеччині наприкінці Другої світової війни.

Частина площі Ринок перед головним входом до львівського магістрату є знаковим місцем для історії українського націоналістичного підпілля. Саме тут відбулася подія, яка вперше засвідчила існування нелегальної організації українських військових, які продовжували збройну боротьбу після поразки національно-визвольних змагань 1918–1921 рр. Перед входом до львівської ратуші 25 вересня 1921 р. Степан Федак-молодший

Австрійський пістолет “Штаєр” зразка 1912 р. Таку зброю С. Федак-молодший використав під час замаху 5 вересня 1921 р. на Ю. Пілсудського

Лев перед входом до львівської ратуші. Скульптура є копією давнішої, яка стояла на цьому місці до 1949 р.
Сучасне фото

Михайло Матчак

Роман Сушко

здійснив спробу замаху на керівника Польської держави Юзефа Пілсудського та львівського воєводу Казимежа Грабовського. Візит Ю. Пілсудського до Львова та пов'язані з цим візитом урочистості мали продемонструвати світові "польськість" міста та всієї Галичини. Після офіційного обіду в приміщенні ратуші, близько 9-ї години вечора, високі посадовці вийшли на площу Ринок, аби вирушити до театру на оперну виставу. На площі для привітання зібрався великий натовп. У той момент, коли польські чільники сідали в автомобіль, непримітний серед юрби С. Федак-молодший тричі вистрілив в Ю. Пілсудського й К. Грабовського. Через сум'яття молодий бойовик не зміг добре прицілитися й лише поранив львівського воєводу. Стріляючи в польських достойників, С. Федак однією рукою тримався за кам'яного лева,

що стояв перед входом до ратуші. У такий спосіб підпільник трохи піднявся над натовпом, щоб краще бачити ціль. Четвертим пострілом виконавець замаху спробував убити себе, однак люди навколо нього прийшли до тями й в останню мить перед пострілом вирвали з рук зброю. Поліція та військові, які були присутні на місці замаху, важко побили хлопця. Непритомного і скривавленого бойовика перевезли до в'язничної лікарні.

Після замаху, що його вчинив С. Федак-молодший, серед української громади Львова були проведені масові арешти та обшуки. 23 жовтня – 18 листопада 1922 р. у Львові відбувся "Процес С. Федака і товаришів". Крім самого виконавця замаху, на лаву підсудних потрапили ще 12 осіб, зокрема Дмитро Паліїв, Василь Кучабський, Михайло Матчак, Богдан Гнатевич та ін. Під час процесу блискуче працювали українські адвокати. Їм вдалося викрасти з матеріалів справи та знищити важливий документ, який свідчив проти підсудних. Згодом просто в залі суду зі столу голови зник речовий доказ – зброя, якою було вчинено замах. Вироки організаторам та виконав-

цеві були порівняно м'якими: С. Федак-молодший одержав 6 років тюрми, четверо інших підпільників – по 2,5 роки, а ще один – півтора року ув'язнення. Шістьох підсудних було виправдано. На процесі вперше прозвучала інформація про існування української нелегальної бойової організації.

Через вул. Руську та Підвалля вийдім на вул. В. Винниченка. Вулиця тягнеться від пл. Митної на північ у напрямку до Високого Замку. Перші числа будинків на цій вулиці стоять на південь від пл. Митної. У будинку на вул. В. Винниченка, 3, під час Другої світової війни мешкав колишній командир УСС, полковник армії УНР та один із творців УВО Роман Сушко (1894–1944). Наприкінці 1920-х рр. він був Крайовим комендантом УВО. У 1930-ті рр. підпілля відправило Р. Сушка до США, де він збирав гроші для потреб ОУН серед української діаспори. Повернувшись напередодні Другої світової війни до Європи, полковник 1939 р. очолив збройне формування – Військові відділи націоналістів, яке назвали “Легіоном Сушка”.

Загинув Р. Сушко за загадкових обставин 14 січня 1944 у під'їзді будинку, де останньо мешкав. Хоча вбивство сталося вдень, о пів на шосту вечора, свідків не виявилось. За однією з версій, Р. Сушко став жертвою польських підпільників, які діяли у Львові. На вшанування пам'яті про героя українського визвольного руху на стіні будинку встановлено меморіальну таблицю.

Будинок
на вул. В. Винниченка, 3.
Сучасне фото

Нагрудна відзнака
“Легіон Сушка”.
1939 р.

Меморіальна таблиця,
встановлена 1994 р.
на стіні будинку,
в якому мешкав і
був убитий Роман Сушко.
Архітектор І. Кузьмак

ВУЛИЦЯ ВИННИЧЕНКА. БУДИНОК Ч. 8: “ФАЙНО Є!”

Дмитро Паліїв (1896–1944)

Народився в с. Перевозець (тепер Калуського району Івано-Франківської області). Під час Першої світової війни служив у Легіоні УСС. У жовтні-листопаді 1918 р. брав участь у плануванні та проведенні збройного перевороту, який закінчився встановленням у Львові української влади. Під час українсько-польської війни 1918–1919 рр. – ад'ютант головнокомандувача УГА генерала Мирона Тарнавського. На початку 1920-х рр. став одним із засновників УВО. Згодом відійшов від підпільної діяльності, створив легальну націоналістичну партію та кілька пресових видань. Двічі був ув'язнений польською владою. Під час Другої світової війни став одним із організаторів дивізії “Галичина”. Загинув у бою під Бродами.

У наріжному будинку між вул. В. Винниченка та вул. Личаківською (вул. В. Винниченка, 8) наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. розміщувалася головна канцелярія української політичної партії – Фронту Національної Єдності (ФНЕ), та помешкання її лідера Дмитра Палієва. У цьому будинку працювала редакція націоналістичного тижневика “Батьківщина”, який був офіційним органом Фронту. Львів'яни жартівливо називали Фронт Національної Єдності скороченою назвою “Файно є!”.

Д. Паліїв дотримувався погляду, що поряд із таємною підпільною організацією мала існувати легальна політична партія націоналістів, яка б, використовуючи всі легальні можливості, поширювала національно-патріотичні ідеї, а водночас користувалася результатами тиску на уряд з боку підпілля. Лідери ОУН не погоджувалися з такими поглядами політика, вважаючи неприпустимими будь-які контакти з ворогом.

Створення структур Фронту почалося від листопада 1933 р., установчий конгрес відбувся у Львові у вересні 1936 р. Організація підкрес-

Логотип часопису “Батьківщина”

лювала, що головною метою своєї діяльності вважає згуртування української нації, подолання партійних поділів, а водночас формування патріотично налаштованих кадрів національного проводу, який за сприятливих умов візьме на себе державотворчу місію. У другій половині 1930-х рр. ФНЄ почав співпрацювати із послідовниками гетьмана Павла Скоропадського. Крім тижневика "Батьківщина", Фронт видавав додаток "Нова молодь", щоденну газету "Українські вісті" (1935–1939) та кварталник "Перемога" (1933–1939). Головним редактором останнього видання був Микола Шлемкевич (1894–1966), творець офіційної ідеології Фронту "творчого націоналізму".

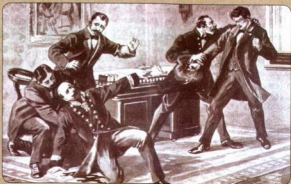
Напевно, найімпозантнішою будівлею на вул. В. Винниченка є будинок колишнього австрійського Галицького намісництва (вул. В. Винниченка, 18). Від кінця XIX ст. ця споруда почергово була осідком місцевого представництва органів влади Австро-Угорщини, Польщі, Третього Райху, Радянського Союзу. Короткий час у листопаді 1918 р. тут діяли органи влади ЗУНР. Тепер у будинку розташовані приміщення Львівської обласної ради та апарат Львівської обласної державної адміністрації.

Для українських мешканців Львова будинок тривалий час асоціювався із чужоземним правлінням. 12 квітня 1908 р. український студент Мирослав Січинський (1887–1979) здійснив у цьому будинку замах на австрійського намісника Галичини, поляка з походження Анджея Потоцького. Українці вважали А. Потоцького винним у потуранні по-

Будинок на вул. В. Винниченка, 8.
Сучасне фото

Замах М. Січинського
на австрійського намісника А. Потоцького.
Малюнок 1908 р.

Будинок на вул. В. Винниченка, 18.
Сучасне фото

рушенням виборчого законодавства на виборах до австрійського парламенту, які відбулися в лютому 1908 р. Тоді в сутичках з жандармами загинуло кілька українців. У відповідь на замах М. Січинського польська людина Львова вчинила погром українських культурно-освітніх інституцій. Понищено українські книгарні, редакції газет, освітні заклади. Напади на українців тривали три дні, здебільшого поліція не втручалася в перебіг подій. М. Січинського засудили до тривалого терміну тюремного ув'язнення. Однак невдовзі група молодих українців, яких очолив майбутній командир УСС Дмитро Вітовський (1887–1919), організувала йому втечу за кордон.

У цьому будинку останній австрійський намісник Галичини генерал Карл Гуйн 1 листопада 1918 р. передав свої владні повноваження віце-президентові намісництва Володимирові Децикевичу (1865–1946), який, своєю чергою, переказав владу представникам Української Національної Ради. 13 листопада в будинку галицького намісництва було офіційно проголошено створення ЗУНР.

Із встановленням польської влади у місті в будинку розмістилися місцеві органи польської адміністрації. У 1920 р. УВО розглядала можливість масштабної диверсії, метою якої було висадити будинок у повітря. Для цього члени організації вивчали каналізаційні комунікації, що пролягають під будівлею.

Будинок на вул. В. Винниченка, 24.
Сучасне фото

Від операції довелося відмовитися, оскільки вона потребувала великої кількості вибухівки та могла викликати руйнування прилеглих будівель.

Визначну роль в історії українського культурно-освітнього руху відіграв будинок на вул. В. Винниченка, 24. Від кінця XIX ст. будівля належала Науковому

Товариству ім. Шевченка (НТШ). Тут працювали Іван Франко, Михайло Грушевський, Михайло Павлик, Володимир Дорошенко та інші відомі діячі української науки та культури. Крім наукових інституцій, у будинку містилися редакції журналів “Літературно-науковий вістник” (1922–1932) та “Вістник” (1932–1939). Чотирма чільними авторами “Вістника” були талановиті письменники-емігранти: Євген Маланюк, Леонід Мосендз, Олег Ольжич та Олена Теліга, яких ще називали “Вістниківською квадригою”. Митці обстоювали гасла патріотичної державницької літератури, яка була б скерована на виховання войовничого націоналістичного світогляду. Ще одним співробітником “Вістника” був відомий український антрополог та діяч націоналістичного руху Ростислав Єндик (1906–1974).

У будинку також діяв Музей НТШ. З ініціативи товариства ветеранів УГА “Молода громада”, 1 листопада 1936 р., у річницю листопадових подій 1918 р., при музеї НТШ відкрито відділ воєнно-історичних пам'яток, який очолив історик Іван Карпинець (1898–1954). У жовтні 1937 р. фонди цього відділу перевезли в нове приміщення на вул. Потоцького, 48 (тепер вул. Генерала Чупринки). Там, у будинку, який належав Українському товариству допомоги інвалідам, 1 січня 1938 р. український військово-історичний музей відкрив двері для перших відвідувачів. На кінець 1930-х рр. у музеї зберігалося понад 3,5 тисячі унікальних експонатів з історії УСС, УГА, “Пласту” та інших національних військово-спортивних організацій. У радянський час згідно із розпорядженням комуністичної влади всі ці безцінні експонати були по-варварськи знищені.

Попри своє освітньо-наукове спрямування, будинок НТШ був тісно пов'язаний з українським підпільним рухом. У той період, коли члени Товариства готували до друку “Українську загальну енциклопедію”, частим відвідувачем будинку був Крайовий комендант УВО Роман Сушко. Праця над підготовкою “УЗЕ” була легальним прикриттям

“Літературно-науковий вістник”. 1926 р.

Євген Маланюк

Р. Єндик.
“Черник. Драма з української революції”.
1938 р.

Степан Шухевич

його перебування у Львові. Улітку 1921 р. в будинку НТШ відбувся з'їзд окружних і повітових колегій і бойових рефератів УВО. На зібранні був присутній керівник УВО Євген Коновалець.

На третьому поверсі будинку були приватні помешкання. Тут жили українські адвокати Микола та Степан Шухевичі. Тривалий час в одній із кімнат свого трикімнатного помешкання вони провадили адвокатську канцелярію. Степан Шухевич згадував:

Дядько запропонував мені, щоб я остав при нім. Я з родиною дістав один покій на помешкання, дядько мешкав в однім покою, а в однім провадив канцелярію. В тій самій невеличкій кімнаті була також моя канцелярія, а саме: невеличке бюро і крісло. Так я мав канцелярію через два-три роки. Коли, однак, почав заступати в політичних процесах, коли почали до мене приходити на конференцію люди, які хотіли мені сказати не одну свою тайну, оставання з дядьком в одній кімнаті показалося немислимим і я переніс свою канцелярію до передпокою. Там було студено, темно і не вигідно.

“Канцелярія” в передпокої відвідували багато чільників українського націоналістичного руху. Хоча сам С. Шухевич і не належав до підпільних структур, він був утаємничений у справи українських підпільників, часто виконував їхні таємні доручення та служив їм порадою. Восени 1933 р. у помешканні С. Шухевича жив бойовий референт Крайової езекутиви ОУН Богдан Підгайний (1906–1980).

Тоді, коли йшлося про загрозу життю підсудних у політичних процесах, С. Шухевич не вагався фальшувати докази, під-

Будинок на вул. В. Винниченка, 26.
Листівка поч. XX ст.

купувувати суддів та в інший спосіб полегшувати долю затриманих. Наприкінці 1930-х рр. він написав докладну “Історію політичних процесів українців під Польщею”. На превеликий жаль, рукопис довелося знищити, щоб він не потрапив до рук нацистів.

Дні Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові

ВУЛИЦЯ ВИННИЧЕНКА. БУДИНОК Ч. 26: ЛЬВІВСЬКА ДОМІВКА ПРОВІДНИКА

Євген Коновалець (1891–1938)

Народився в с. Зашків (тепер Жовківського району Львівської області). Від початку ХХ ст. мешкав у Львові, був активістом українського військово-спортивного та студентського руху. Під час Першої світової війни служив в австрійському війську, у травні 1915 р. в боях на Маківці потрапив у російський полон. Наприкінці 1917 р. організував у Києві військово-політичне формування Січових Стрільців, яке виступило на боці Української Центральної Ради. Після невдачі визвольних змагань 1920 р. став творцем та керівником Української Військової Організації – підпільної військової структури, яка продовжила боротьбу проти окупації українських земель чужоземними режимами. Від лютого 1929 р. очолював новостворену політичну партію – Організацію Українських Націоналістів. Загинув у Роттердамі від рук радянського таємного агента.

На початку ХХ ст. у будинку на вул. Винниченка, 26, в помешканні своєї тітки, жив майбутній керівник ОУН Євген

Коновалець. Мешкаючи тут, Є. Коновалець навчався в Академічній гімназії, а згодом – на юридичному факультеті Львівського університету. Вже в юнацькі роки майбутній провідник українських націоналістів цікавився військовою справою, був активним учасником

Будинок на вул. В. Винниченка, 26.
Сучасне фото

Печатка Української
Військової Організації

гімнастичного товариства "Січ". У 1914 р. Є. Коновалець розпочав військову службу в 19-му піхотному полку ландверу, який був розташований у Львові на вул. Св. Петра (тепер вул. Мечникова, 16). Хоча згідно з військовими статутами, молодий однорічник мав би ночувати в казармі, його часто відпускали додому.

Після початку Першої світової війни Є. Коновальцеві довелося залишити Львів. Повернутися до міста він зміг лише на початку 1921 р., коли відбувалося формування підпільних структур Української Військової Організації. Однак уже восени 1922 р. керівник українських підпільників змушений був таємно виїхати з міста. На прохання адвоката С. Федака-старшого керівника УВО товарним потягом вивіз зі Львова український залізничник.

Так само, як і сусідня будівля, будинок на вул. В. Винниченка, 26, належав НТШ. З дозволу Товариства тут діяла низка українських освітніх і громадських інституцій, був осередок Українського протиалкогольного і протинікотинного товариства "Відродження", працювала редакція часопису "Вогні" (1934–1937). На третьому поверсі будівлі діяли Товариство українських студентів "Правнича громада" та Український студентський спортивний клуб. Більшість членів спортивного клубу не приховувала своїх націоналістичних поглядів, тож польська влада його заборонила.

Палац римо-католицьких архієпископів
на вул. В. Винниченка, 32.
Сучасне фото

Крім згаданих українських інституцій, у будинку діяла друкарня НТШ. Сторожем друкарні працював Петро Гупал, який за потреби переховував у себе осіб, що перебували на нелегальному становищі, а також речі, які доручали йому на збереження українські підпільники. У друкарні НТШ виходили суспільно-політичний тижневик "Вісті" (1933–1934)

націоналістичний тижневик "Голос" (1937–1938).

У самому кінці вул. В. Винниченка на розі з вул. М. Лисенка, навпроти будівлі колишнього палацу римо-католицьких архієпископів (вул. Винниченка, 32), 28 червня 1935 р. член ОУН Мирон Королишин вбив діяча розкольницької фракції "Зов" Володимира Мельника. Вбивство сталося о 21.25. Газети писали

про те, що В. Мельник, імовірно, був знайомий зі своїм вбивцею, початково між ними відбулася коротка розмова, після якої пролунали чотири постріли. Після замаху М. Королишин зумів зникнути з місця замаху, а згодом виїхав до Чехословаччини.

Убитий був одним із активних діячів фракції, яку від 1934 р. всередині ОУН почали створювати кілька членів повітової ексекутиви. Після того, як у червні 1934 р. чільні керівники Крайової ексекутиви ОУН, зокрема і Степан Бандера, потрапили до рук поліції, повітовий провідник Львівської округи Микола Копач самочинно оголосив себе провідником Крайової ексекутиви. Знайомим підпільникам він говорив, що санкцію на створення нової Крайової ексекутиви він нібито одержав від самого Євгена Коновальця. Оскільки перевірити його слова відразу не вдалося, частина підпільників, які залишалися на свободі, визнали його своїм керівником. Голосними гаслами та войовничими заявами М. Копач зумів підпорядкувати собі невелику групу підпільників. Як згодом виявилось, М. Копач таємно співпрацював із польською поліцією, а вся його діяльність мала на меті відвернути від ОУН

симпатії українського постпільства. М. Копач заявляв своїм прибічникам, що боротьбу з поляками раніше ОУН вела недостатньо енергійно, а тепер все зміниться. Однією з шалених ідей самозваного Крайового провідника був масштабний теракт у самому центрі Львова. Самозванець-провокатор стверджував, що українці повинні висадити в повітря пам'ятник польсько-

Польське зібрання біля пам'ятника А. Міцкевичу.
Фото поч. XX ст.

Німецький пістолет "Opic".

У 1930-ті рр. українські підпільники зуміли купити велику партію – 500 таких пістолетів

му поетові Адамові Міцкевичу. Вибух мав статися під час якогось із польських мітингів, які часто відбувалися перед монументом, так щоб число жертв вимірювалося десятками осіб.

Навіть не володіючи інформацією про пов'язання М. Копача з поліцією, тверезомислячі члени ОУН вирішили, що такий чоловік може бути небезпечним. Спочатку організація забрала зброю у прибічників розкольника. Після кількох профілактичних розмов провокатора викликали на остаточну розмову, і коли він відмовився припинити свою діяльність, 22 квітня 1935 р. застрелили на околиці Білогорщі поблизу Львова. Інший член групи "Зов" В. Мельник, попри попередження, продовжував свою розкольніцьку діяльність, тому організація засудила до смерті і його.

► Із вулиці Винниченка звернімо на вулицю Лисенка.

ВУЛИЦЯ ЛИСЕНКА. БУДИНОК Ч. 11: САЛОН НАЦІОНАЛІСТІВ

Дмитро Донцов (1883–1973)

Народився в м. Мелітополь (тепер Запорізької області). У студентські роки приєднався до українського націоналістичного руху, за що двічі був арештований режимом царської Росії. Змушений до еміграції, переїхав до Австро-Угорщини, жив у Львові. Із початком Першої світової війни став одним із засновників Союзу Визволення України. Під час визвольних змагань 1918–1921 рр. працював керівником Українського телеграфного агентства в Києві, згодом – Українського пресового бюро в Берліні. У міжвоєнний період знову мешкав у Львові, редагував журнали

"Літературно-науковий вістник" та "Вістник". У цей час став загальноновизнаним ідеологом українського націоналістичного руху, хоча до жодної організації українського підпілля так і не приєднався. Після Другої світової війни – на еміграції. Помер у Канаді.

У Львові Д. Донцов з роудиною мешкав на вул. М. Лисенка, 11. Дружиною наддніпрянського націоналіста була галичанка Марія Бачинська. У своєму помешканні напередодні Першої світової війни подружжя провадило своєрідний літературно-мистецький салон, який відвідували українські політичні та громадські діячі, літератори і митці.

У міжвоєнний період Д. Донцов став визнаним ідеологом українського націоналізму. Активно працюючи як редактор та публіцист, він друкувався не тільки в місцевій галицькій, але й німецькій, швейцарській та польській періодиці. Особливе значення мали програмні праці Д. Донцова: "Підстави нашої політики" (1921), "Націоналізм" (1926), "Де шукати наших історичних традицій" (1938) та ін.

На початку 1920-х рр. Д. Донцов причинився до створення у Львові Української партії національної р(оботи), яка 1925 р. увійшла до складу Українського національно-демократичного об'єднання. З огляду на загрозу арешту більшовицькими спецслужбами, восени 1939 р. Д. Донцов виїхав зі Львова до Данцига, звідки перебрався до Румунії.

Неподалік від будинку, де мешкав Д. Донцов, на вул. М. Лисенка, 10, упродовж 1903–1905 рр. діяло закордонне представництво Революційної Української Партії. Під час візитів до Львова тут зупинялися українські політики із Наддніпрянщини. Тривалий час на вул. М. Лисенка, 10, жив Симон Петлюра (1879–1926), майбутній Головний отаман армії УНР та керівник її уряду. Мешкаючи у Львові, С. Петлюра відвідував як вільний слухач лекції у Львівському університеті та займався журналістикою.

Із вул. М. Лисенка через парк, який давніше називався Стрілецьким, можна вийти на вул. Барвін-

Будинок на вул. М. Лисенка, 11.
Сучасне фото

Симон Петлюра

На вшанування
100-річчя від дня
народження
Романа
Шухевича
в стіну
будинку на
вул. Довбуша, 2,
вмуровано
меморіальну
таблицю.
Скульптор
Ю. Савко

(вул. О. Довбуша, 2), тут минули його дитячі роки. До 100-річчя від дня народження героя на стіні будинку встановлено бронзову художньо-меморіальну таблицю.

► **Повернувшись на вулицю Лисенка, звернімо на вулицю Короленка.**

На вулиці розташована церква св. Георгія (вул. В. Короленка, 3). Храм збудовано протягом 1897–1899 рр. за створеним у Відні проектом Густава Захса. Церкву збудував австрійський уряд для православних військовослужбовців австрійської армії, які служили у Львові. До кінця Другої світової війни церква була єдиною православною святинією в місті. З огляду на це, саме сюди приходили емігранти-наддніпрянці Михайло Грушевський, Дмитро Донцов та ін. У 1912 р. Д. Донцов брав у цій церкві шлюб із Марією Бачинською. Хоча церква була єдиним право-

свих. Тут, у будинку на вул. Собіщина (тепер вул. Барвінських, 7), упродовж 1917–1925 рр. жив Роман Шухевич. Будинок давніше належав його дідові, ученому-етнологу Володимирові Шухевичу. Тоді, коли тут оселився Р. Шухевич, дід уже не жив, а власницею будинку була вдова ученого, Герміна Шухевич. Для внука Г. Шухевич відвела кімнату, де раніше мешкав його дідусь-науковець.

Упродовж 1921–1926 рр. у цьому будинку мешкав Роман Дашкевич (1892–1975), генерал-хорунжий армії УНР, український громадський діяч, організатор військово-спортивного руху міжвоєнного періоду.

Тихою вул. Барвінських можна вийти на вул. О. Довбуша. Саме на цій вулиці народився Р. Шухевич

славним храмом Львова, на початку 1920-х рр. навколо неї гуртувалися українські націоналісти. За іронією долі тепер церква св. Георгія є єдиним у Львові храмом, який підпорядкований Українській Православній Церкві Московського Патріархату.

► Продовживши мандрівку вулицею Короленка, виходимо на Личаківську.

На вул. Личаківську із протилежного боку від вул. В. Короленка виходить вул. Академіка Філатова. Під час Другої світової війни на цій вулиці існувала конспіративна квартира українських підпільників (вул. Академіка Філатова, 7). Гітлерівцям вдалося вистежити цю квартиру й влаштувати там засідку. Не здогадуючись про небезпеку, сюди прийшов редактор українського підпільного журналу Дмитро Маївський (1914–1945). Німці спробували його арештувати, але він вчинив опір. У сутичці українець вбив одного й поранив іншого гестапівця і, незважаючи на поранення в живіт, зумів вистрибнути у вікно й утекти. Після одужання Д. Маївський увійшов до складу бюро Проводу ОУН і став фактичним заступником Романа Шухевича з політичних, пропагандистських та ідеологічних справ. Нацисти довго лютували з приводу смерті гестапівця, якого застрелив Д. Маївський. Виявилось, що убитий Гергард Шарфф був фахівцем із боротьби з підпіллям і приїхав до Львова з Берліна спеціально для ліквідації в місті українських нелегальних структур.

Личаківська стала першою вулицею Львова, якою вперше після княжих часів промарширували організовані колони українських мілітарних формувань. Сталося це 5 квітня 1914 р., коли понад 800 членів військово-спортивного товариства “Січові Стрільці II” та січовиків Львівського й Бібрецького повітів пройшли урочистим маршем через Львів. Марш почався від Личаківської рогачки, далі через центр міста до вул. М. Коперника. Тогочасні закони Австро-Угорської імперії дозволяли військово-спортивним товариствам володіти вогнепальною зброєю, тож галицькі українці сповна цим скористалися.

На вул. Личаківській в різний час мешкало кілька відомих діячів українського визвольного руху.

Дмитро Маївський

Відзнака
“Українського січового
союзу”

Олег Ольжич

У будинку на вул. Личаківській, 32, під час німецької окупації міста гестапо заарештувало відомого українського поета, археолога, заступника голови Проводу українських націоналістів Олега Ольжича (1907–1944). Схопленого 25 травня 1944 р. поета нацисти відправили до концтабору, де він загинув. На стіні будинку встановлено меморіальну таблицю на пошану О. Ольжича (1993 р., скульптор Петро Дзіндра).

У сусідньому будинку (вул. Личаківська, 34) на початку 1930-х рр. мешкав бойовик ОУН Володимир Герета (1911–1936), який відіграв важливу роль під час боротьби Проводу ОУН із розкольницькою групою “Зов”. У 1936 р. В. Герету заарештувала польська поліція. Жорстоко катований у в'язниці, підпільник помер, коли його везли до лікарні.

На вул. Личаківській, 45, уже після Другої світової війни поселився відомий підпільник та партизанський командир Віктор Харків (1918–1988). Під час німецької окупації міста він керував військовим навчанням націоналістичного підпілля та низкою експропріацій у Львові. Згодом

на основі підпільної мережі Львова В. Харків створив курінь УПА “Холодноярці”. Через хворобу на початку 1946 р. він змушений був повернутися до Львова, де його схопили більшовицькі спецслужби. Відбувши тривалий термін ув'язнення в

Меморіальна таблиця, встановлена на вул. Личаківській, 32, де 25 травня 1944 р. нацисти заарештували О. Ольжича

радянських концтаборах, командир українських повстанців від 1964 р. жив на вул. Личаківській.

Від вул. Личаківської на північ відходить вул. Харківська. Тут, на вул. Харківській, 14, у помешканні Ч. 1 в міжвоєнний час проживала родина Березовських. Амвросій Березовський очолював українську громаду Львова, викладав у торговель-

Віктор Харків

вній піколі. Його син – Кость-Арпад Березовський (1914–1941), належав до чільних діячів ОУН у Львові, редагував журнал “Студентський шлях”. У 1940 р. К.-А. Березовський став референтом пропаганди Крайової езекутиви ОУН і центральною фігурою “Процесу 59-ти”.

Вище на цій вулиці (вул. Харківська, 24), у кінці 1930-х рр. мешкав Крайовий провідник ОУН Мирослав Тураш (1910–1939). У будинку на вул. Харківській, 30, проживали одразу кілька підпільників: організаційний референт Крайової езекутиви ОУН Степан Ніклевич (1912–1941), референт військової розвідки Крайової езекутиви ОУН Роман Лаврів (1912–2000) та окружний провідник ОУН Львівщини Іван Зубрій. Неподалік, на вул. Піскової, 28, помешкання Ч. 2, у 1940 р. проживав референт розвідки Крайової езекутиви ОУН Микола Матвійчук (1909–1941).

Через вул. Піскову виходимо на вул. І. Вишенського. На цій вулиці (вул. І. Вишенського, 34) на початку 1920-х рр. зв’язкова УВО Ольга Басараб (1889–1924) винаймала помешкання в Зиновії Кобилянської. У цьому будинку О. Басараб арештувала польська поліція. На честь відважної підпільниці з УВО на стіні будинку встановлено меморіальну таблицю.

Неподалік церкви св. Петра і Павла на вул. Личаківській 25 липня 1934 р. бойовик ОУН Михайло Цар за вироком Революційного трибуналу ОУН вбив директора Філії Академічної гімназії Івана Бабія, який був колишнім сотником УГА та громадським діячем. На початку 1930-х рр. І. Бабій почав співпрацювати з польською владою і переслідувати учнів

Будинок
на вул. Харківській, 30.
Сучасне фото

Мирослав Тураш

Будинок
на вул. Піскової, 28.
Сучасне фото

свого закладу за самостійницькі переконання. Націоналістичне підпілля кілька разів попереджало директора гімназії, щоб він припинив свою антиукраїнську діяльність. Останнім попередженням стало публічне побиття просто на вулиці, яке здійснили Іван Ярош та Кость-Арпад Березовський. Однак директор не збирався змінювати своєї поведінки, а зажадав у поліції таємну охорону, яку йому надали. Навесні 1934 р. І. Бабій заборонив учням Філії Академічної гімназії проводити Шевченківські дні, а коли кілька учнів старших класів відмовилося брати участь у святкуванні дня народження керівника Польської держави Юзефа Пілсудського, відрахував їх із навчального закладу. Крім того, підпільники одержали інформацію про те, що директор намовляв учнів до співпраці з польською поліцією. Після цього Революційний трибунал виніс І. Бабієві смертний вирок.

Під час замаху виявилось, що директора супроводжувала переодягнена в цивільне поліційна охорона. М. Цар побіг у напрямку до Личаківського цвинтаря теперішньою вул. І. Мечникова, вочевидь, маючи намір заховатися серед надгробків. Однак йому довелося звернути на вул. Пекарську. Так і не змігши відірватися від переслідувачів, щоб не потрапити до рук правоохоронців, М. Цар вистрелив собі в рот. Його відвезли до лікарні, де підпільник помер.

ЦЕРКВА СВ. ПЕТРА І ПАВЛА: “І КАЖУ Я ТОБІ, ЩО ТИ СКЕЛЯ, І НА СКЕЛІ ОЦІЙ ПОБУДУЮ Я ЦЕРКВУ СВОЮ”

Ярослав Чемеринський (бл. 1900–1941)

Народився в Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). Парох церкви св. Петра і Павла у Львові. Упродовж 1930–1940 рр. був скарбником (фінансовим референтом) Крайової екзекутиви ОУН на західноукраїнських землях. Муж довір'я Проводу ОУН у краї, кілька разів виконував обов'язки Крайового провідника ОУН на західноукраїнських землях. Навесні 1940 р. о. Чемеринського арештували радянські спецслужби. Закатований у в'язниці “на Лонського” в перші дні німецько-радянської війни.

Золотий Хрест
Заслуги УПА

зосереджував свою увагу на підтриманні порядку всередині організації, відновленні перерваних арештами зв'язків та поширенні нелегальної літератури. Особливу увагу Я. Чемеринський зосереджував на підтримці ув'язнених націоналістів. Навіть після арештів чільних керівників підпільна організація продовжувала справно діяти, зберігаючи дисципліну та організованість, що особливо дивувало польських нишпорок.

Рідною сестрою о. Чемеринського була Анна Чемеринська, дружина одного з керівників ОУН Ярослава Барановського (1906–1943).

Навесні 1940 р. відважний священник потрапив до рук радянських спецслужб. Після тривалих тортур більшовики замордували Я. Чемеринського на початку німецько-радянської війни.

Далі вгору Личаківською, у будинку Ч. 155, мешкав визначний діяч ОУН Ярослав Гайвас (1912–2004). У травні 1939 р. ще з двома друзями-підпільниками він зумів утекти із львівської тюрми “Бригідки”. Під час німецько-радянської війни Я. Гайвас був одним із керівників Похідних груп ОУН, згодом членом Проводу ОУН.

Петро Скобельський.
Закінчив Львівський
медінститут, доброво-
лець дивізії “Галичина”.
Лікар-хірург в УПА.
Загинув 1945 р.

Паралельно до вул. Личаківської пролягає вул. Пекарська. Дістатися на неї можна вул. І. Мечникова. Ліворуч від вулиці, побіч Личаківського цвинтаря, розташоване “Марсове поле”. У роки Першої світової війни австрійська влада створила тут військовий цвинтар, який згодом знищили більшовики. У повоєнні роки тут ховали солдатів, які померли від ран у шпиталях, а також службовців НКВС, убитих у боях проти УПА. Після проголошення незалежності України на “Марсовому полі” встановили пам'ятний хрест на честь стрільців УСС. Ближче до вул. І. Мечникова споруджено пантеон жертв НКВС 1941 р. Від 2008 р. на “Марсовому полі” споруджують Меморіал слави УПА.

► Навпроти однієї з брам Личаківського цвинтаря звернімо на вулицю Пекарську.

На вул. Пекарській, 52, розташовані корпуси Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, минуле

якого тісно пов'язане з історією українського національно-визвольного руху. Студентом цього закладу впродовж 1939–1940 рр. був Петро Федун (1919–1951), визначний діяч українського визвольного руху, редактор підпільних видань УПА та УГВР. У 1943–1944 рр. тут вчилася Ірина Савицька (нар. 1925), одна з організаторок підпільних структур Українського Червоного Хреста. Упродовж 1939–1952 рр. викладачем навчального закладу працював визначний організатор українського військово-спортивного руху Степан Гайдучок (1891–1976).

У повоєнні роки багато студентів-медиків співпрацювали з УПА, таємно переправляючи партизанам ліки та медичні інструменти. Націоналістичні симпатії майбутніх лікарів не залишилися таємницею для радянських спецслужб. Упродовж 1945–1947 рр. каральні органи провели “зачистку” навчального закладу, арештувавши багатьох студентів.

У липні 1934 р. в помешканні Яніни Бегей на вул. Пекарській, 39, упродовж двох діб переховувався підпільник ОУН Григорій Мацейко (1913–1966), який місяць перед тим виконав у Варшаві вдалий замах на міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького.

На вул. Пекарській, 19, від 1934 р. діяла Філія Академічної гімназії. Учні та викладачі гімназії відзначалися міцними національними переконаннями. Учнем цього навчального закладу був повстанський командир Володимир Щигельський (1921–1949). На вшанування пам'яті про нього 19 вересня 1999 р. відкрито меморіальну таблицю.

Меморіал слави УПА на “Марсовому полі”.
Сучасне фото

Григорій Мацейко

Меморіальна таблиця на честь В. Щигельського, встановлена на стіні будинку, де діяла Філія Академічної гімназії на вул. Пекарській, 19. Майбутній командир українських повстанців вчився тут у 1931–1938 рр.
Скульптор П. Дзиндра

Маршрут 3.

ЦЕНТР

пл. Ринок –
вул. Руська –
вул. І. Федорова –
вул. Ставропігійська –
вул. Друкарська –
вул. Вірменська –
вул. Краківська –
вул. Театральна –
просп. Свободи –
пл. Галицька –
пл. Соборна –
вул. Валова –
вул. Підвальна –
пл. Данила Галицького –
вул. Лесі Українки

РАТУША: ПРАПОР НАД МІСТОМ

Ратуша (пл. Ринок, 1)

Найдавніший будинок львівської ратуші існував уже в XIV ст. Упродовж століть його багато разів перебудовували, а зрештою розібрали. Сучасну будівлю львівської ратуші звели 1827–1835 рр. за проектом архітекторів Франца Трешера, Йозефа Маркля та Алоїза Вондрашки під керівництвом Юрія Глоговського. Після пожежі 1848 р. вежу ратуші перебудував Йоганн Зальцманн. У наш час у будівлі ратуші засідає Львівська міська рада та працює її виконавчий комітет.

Головним будинком будь-якого міста є ратуша, де працює місцеве самоврядування. Львівська ратуша розташована на пл. Ринок, 1. Магдебурзьке право, що його в середині XIV ст. надав Львову польський король, встановило принцип, згідно з яким членами місцевого самоврядування могли бути

винятково католики. Українців до магістрату не допускали. Українська громада Львова багато десятиліть вела виснажливий судовий процес проти міської ради й зрештою 22 лютого 1745 р. домоглася обрання до львівського магістрату першого українця – Георгія Коція. Однак цей вибір залишився тільки на папері – польські члени міської ради не допустили українця на свої засідання. Мусило минути ще більш ніж півтора століття, перш ніж українці взяли владу у Львові в свої руки.

Уночі 1 листопада 1918 р. українські військовики Микола Коник, Лев Гец, Микола Пачовський, Зенон Русин і Степан Паньківський уперше в історії західноукраїнсь-

Український військовик перед входом до львівської ратуші. Фото листопада 1918 р.

ких земель підняли на вежі львівської ратуші український національний прапор. Українці, які прийшли до будинку, зіткнулися з тихою протидією австрійських службовців, що чергували в магістраті. Побачивши в руках українських військовиків національний прапор, магістратський ключник заявив, що не може знайти ключа від сходів на вежу. Коли, зрештою, двері відімкнули й українці піднялися сходами догори, виявилось, що прохід на верхній майданчик також заблоковано. Другі двері замкнув зсередини пожежник, який вартував на вежі. На вимоги відчинити він взагалі не відкликався. Українським військовим довелося зійти на внутрішнє подвір'я ратуші й кілька разів вистрелити по найвищій частині споруди. Лише після того переляканий сторож відімкнув двері.

Учасник тих подій підхорунжий Зенон Русин так описав зворушливу мить підняття над Львовом українського прапора:

І ось ми нагорі, і ось ми прив'язуємо до линовки маїшту прапор. Тягнемо вгору, він лопотить і розгортається на морозному вітрі. Саме в цю хвилину прoderлося крізь мрячний листопадовий досвіток сходяче сонце. Радуйся, небо і земле! Ні, не годен здержатися. Ми й не стидаємося, що до очей нам тиснуть сльози. А на подвір'ї ратуші цокнули сотки закаблуків: виструнчилися стрільці, салютують старшини, пливуть слова гімну...

Наймолодшому серед військовиків, які вивісили український прапор, вістуніві Степанові Паньківському, було за ледве 17 років. Через чотири місяці він загинув у бою під Вовчухами на Городоччині.

Уночі 1 листопада 1918 р. ратушу взяли під варту українські військовики, на кружганку з південного боку будівлі встановили два скоростріли, позиції яких обклали мішками з піском. Згодом українські прапори вивісили й на чотирьох кутах ратушевого будинку.

У листопаді 1918 р. український прапор лише три тижні пробув на вежі львівської ратуші. Проти ночі 22 листопада українські військовики змушені були залишити

Львівська ратуша

Український скоростріл перед львівською ратушею. Малюнок Е. Козака

Вербунковий плакат дивізії "Галичина"

ція Українських Націоналістів (ОУН). У приміщенні ратуші один із лідерів цієї організації Ярослав Стецько (1912–1986) 30 червня 1941 р. написав текст Акту відновлення Української Держави, який ще того самого дня був проголошений на Рин-

ковій площі.

Таблиця на вшанування вояків, які загинули за волю України, встановлена на будинку львівської ратуші

ковій площі.

Від квітня 1943 р. в приміщенні львівської ратуші працювала вербункова комісія, яка приймала заяви добровольців, котрі зголошувалися до української дивізії "Галичина". Комісія, що діяла в ратуші, зареєструвала майже 3 тисячі заяв. Вояками дивізії стали багато учасників національно-визвольних змагань 1918–1921 рр. Військове формування, початок якому було покладено у Львові, згодом стало основою для створення Української Національної Армії під командуванням генерала Павла Шандрука (1889–1979).

Боротьбу УВО продовжила Організа-

ція Українських Націоналістів (ОУН). У приміщенні ратуші один із лідерів цієї організації Ярослав Стецько (1912–1986) 30 червня 1941 р. написав текст Акту відновлення Української Держави, який ще того самого дня був проголошений на Рин-

ковій площі.

Від квітня 1943 р. в приміщенні львівської ратуші працювала вербункова комісія, яка приймала заяви добровольців, котрі зголошувалися до української дивізії "Галичина". Комісія, що діяла в ратуші, зареєструвала майже 3 тисячі заяв. Вояками дивізії стали багато учасників національно-визвольних змагань 1918–1921 рр. Військове формування, початок якому було покладено у Львові, згодом стало основою для створення Української Національної Армії під командуванням генерала Павла Шандрука (1889–1979).

На вшанування пам'яті всіх вояків-українців, які полягли за волю України, на південно-західному розі будинку львівської ратуші 1996 р. встановлено художньо-меморіальну таблицю

(скульптор В. Ярич). Таблиця постала коштом Об'єднання бувших вояків-українців у Великій Британії.

Прогулянку Ринком продовжуємо, зупинившись біля будинку на пл. Ринок, 4, який ще називають "Чорною кам'яницею".

Зведена в другій половині XVI ст., будівля є чудовим зразком архітектурних форм львівського ренесансу.

Від кінця 1920-х рр. у "Чорній кам'яниці" діє музейна установа, тепер тут експонуються постійні виставки Львівського історичного музею, присвячені новітній історії України.

Розташовані на трьох поверхах експозиції демонструють пам'ятки з історії Листопадового Чину, Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії, матеріали, пов'язані з політичними репресіями та примусовими депортаціями на західноукраїнських землях. Окремий поверх присвячено еміграції та українській діаспорі.

У сусідньому будинку (пл. Ринок, 5) в міжвоєнний період проживав український письменник, учасник партизанського руху початку 1920-х рр. на Наддніпрянщині Юрій Горліс-Горський (1898–1946). Мешкаючи у Львові, письменник співпрацював із місцевими українськими часописами, опублікував низку творів, які мали великий вплив на патріотичне виховання української молоді. Особливо популярною була його книжка "Холодний Яр" – оповідь про боротьбу проти більшовицьких окупантів українських повстанців Черкащини. Після Другої світової війни емігрував до Німеччини, де зник безвісти (імовірно, його вбили або викрали радянські агенти).

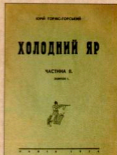

Північно-східний ріг площі Ринок (праворуч "Чорна кам'яниця"). Сучасне фото

Юрій Горліс-Горський

Обкладинка львівського видання книжки Юрія Горліса-Горського "Холодний яр". 1936 р.

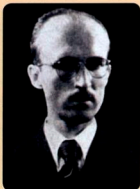
КАМ'ЯНИЦЯ “ПРОСВІТИ”: “ВОЛЕЮ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ...”

**Палац Любомирських
(пл. Ринок, 10)**

Будинок зведений на місці чотирьох давніших кам'яниць XVI–XVII ст. Його архітектором був Ян де Вітте, у спорудженні палацу брали участь Мартин Урбанік та Себастьян Фесингер. Наприкінці 1760-х рр. у палаці мешкав командувач російських військ, які

перебували у Львові, генерал Петро Кречетников, а 1772 р. тут оселився перший австрійський губернатор Галичини граф Антоній Перген. Будинок був осідком австрійських губернаторів до 1821 р. Наприкінці XIX ст. палац придбало товариство “Просвіта”. Тепер у будинку працює музей меблів і порцеляни та книгарня наукової літератури.

Ярослав Стецько (1912–1986)

Народився в Тернополі. Уже в студентські роки приєднався до підпільного націоналістичного руху. За антиурядову діяльність двічі був ув'язнений польською владою. Від 1939 р. – член Проводу ОУН, перший заступник Голови Проводу ОУН Степана Бандери. За дорученням ОУН 30 червня 1941 р. проголосив у Львові Акт відновлення Української Держави. За це нацисти кинули його до концтабору Заксенгаузен. Після Другої світової війни перебував на еміграції, упродовж 1968–1986 рр. очолював ОУН, був головою Антибольшевицького блоку народів та Світової антикомуністичної ліги. Помер на еміграції.

Визначну роль у літописі українського національно-визвольного руху новітнього часу відіграв будинок на пл. Ринок, 10. Зведений на замовлення князів Любомирських, він початково мав назву палацу Любомирських. Тривалий час кам'яниця переходила із рук в руки, аж поки 30 березня 1895 р. українське товариство "Просвіта" купило палац у родини Леваковських. У будівлі розмістилися товариство "Просвіта", згодом і низка українських культурних та освітніх інституцій: товариство "Сільський господар" (1898), редакції газет "Діло" (1907–1939), "Громадський голос" (1923–1928), "Вісти з Лугу" (1926), книгарня Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ). До новітньої історії Львова будинок увійшов під назвою кам'яниця "Просвіти".

Львівські українці часто влаштовували біля стін будинку політичні віча. Одне із найбільших зібралось тут 3 березня 1918 р. з нагоди підписання між Центральними державами та наддніпрянською Українською Народною Республікою Берестейського миру. Із балкону будинку до зібраних звернувся з промовою відомий галицький політик Кость Левицький (1859–1941), який через вісім місяців став першим головою уряду Західно-Української Народної Республіки. Віче прийняло резолюцію на підтримку Берестейського миру та повернення до складу України Холмщини й Підляшшя. Також учасники прийняли текст вітальної телеграми, яку відіслали Українській Центральній Раді в Києві.

Логотип газети "Громадський голос"

Кость Левицький.
У листопаді 1918 р. став першим головою уряду ЗУНР

Прикрашений з нагоди Шевченківських днів будинок товариства "Просвіта".
Фото поч. XX ст.

Логотип газети "Діло"

Світлина та автограф
Андрія Мельника

видавничої спілки "Діло" був засновник українського підпільного руху Євген Коновалець (1891–1938).

Василь Мудрий

Щоправда, не завжди відносини націоналістичного руху і газети "Діло" склалися безхмарно. Час до часу газета вмщувала критичні, а подекуди й глузливі матеріали, спрямовані проти українських націоналістів. Реагуючи на одну з таких ескапад, 15 жовтня 1928 р. до редакції газети прийшов член УВО Андрій Гаєцький, який, як тоді говорили, "вибив по лиці" тогочасного редактора видання Василя Мудрого (1893–1966). Під час Другої світової війни В. Мудрий змінив свої погляди, почав співпрацювати з українським національно-визвольним рухом і навіть був обраний першим

В українських легальних інституціях, які в міжвоєнний період діяли в будинку, працювало багато учасників національно-визвольних змагань 1918–1921 рр. та визначних діячів підпільного руху. До ре-

дакції газети "Діло" деякий час входили колишній вояк УГА та автор творів національно-патріотичної тематики Роман Купчинський (1894–1976), секретар міністра фінансів УНР Іван Рудницький (1896–1995), відомий лідер студентського

націоналістичного руху, перший голова Союзу Української Націоналістичної Молоді Осип Боднарівич (1895–1944). Хоча газета "Діло" дотримувалася поміркованого політичного курсу, видання широко інформувало громадськість про діяльність українських націоналістів, політичні процеси над українськими підпільниками, скеровані проти українського національного руху репресивні дії польської влади. Водночас "Діло" публікувало дописи визначних діячів націоналістичного руху Дмитра Андрієвського (1892–1976), Євгена Онацького (1894–1979), а також матеріали ідеолога українського націоналізму Дмитра Донцова (1883–1973). "Діло" виходило у світ завдяки існуванню однойменної видавничої спілки, членом правління якої був один із чільників УВО, а згодом Провідник ОУН Андрій Мельник (1890–1964). Одним із акціонерів

віце-президентом українського підпільного уряду – Української Головної Визвольної Ради.

Управителем книгарні НТШ, що діяла в кам'яниці "Просвіти", працював брат визначного діяча українського визвольного руху Дмитра Палієва (1896–1944) – Василь, який також належав до українських підпільних структур. У товаристві "Просвіта" співпрацювали керівники структур УВО "Львів-Округа" Семен Магальяс та Петро Петрик. Членом головного відділу товариства "Просвіта" був Осип Навроцький (1890–1972), один із засновників УВО, згодом начальник військової канцелярії Військової управи дивізії "Галичина". Існує інформація про

Осип Навроцький

те, що в приміщенні палітурні товариства "Просвіта", яка діяла в цьому будинку, упродовж 1924–1925 рр. працювала квестура (представництво) Українського таємного університету.

Українські інституції в будинку кілька разів зазнавали погрому з боку радикально налаштованих польських шовіністів. Перший раз будинок розгромили 22 листопада 1918 р., після того як у центральну частину Львова вступили польські війська. Удруге на українські заклади в кам'яниці "Просвіти" напали 1 листопада 1928 р., коли в усьому місті відбувалися антиукраїнські бешкети. Польські нападники понищили меблі, обладнання та архіви інституцій, які тут працювали. Крім цього, у міжвоєнний період у будинку часто били шиби, а 1921 р. в брамі будівлі від вул. Руської підірвали вибуховий пристрій. Як припускали українські адвокати, що займалися справою цього вибуху, його могла

зумисно влаштувати польська поліція. Правоохоронці уважали, що в приміщеннях будинку "Просвіти" могли зберігатися таємні матеріали, пов'язані з українськими підпільними структурами. Вибух дав можливість поліцейським звинуватити самих українців у зберіганні вибухових матеріалів й безперешкодно обшукати приміщення.

Кам'яниця "Просвіти" на пл. Ринок.
Фото 1920-х рр.

Меморіальна таблиця на вшанування Акту відновлення Української Держави (пл. Ринок, 10)

ва. На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядкується Українському Національному Урядові, що створиться у столиці України Києві з волі українського народу.

У зібранні взяли участь близько ста представників львівської громадськості, духівництва, діячів національного руху. Національні збори створили тимчасовий український уряд – Українське Державне Правління, яке очолив Я. Стецько. На-

Балкон, із якого 30 червня 1941 р. Ярослав Стецько проголосив Акт відновлення Української Держави

Найвідомішою подією, яка відбулася в будинку, були, без сумніву, Національні збори, які увечері 30 червня 1941 р. затвердили Акт відновлення Української Держави. Організатором цих зборів став один із чільних лідерів ОУН Ярослав Стецько (1912–1986). Акт відновлення Української Держави, зокрема, проголошував:

Волею українського народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України. Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її Творця Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кровавого московсько-більшевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває весь український нарід не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Українська Суверенна Держа-

ва. На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядкується Українському Національному Урядові, що створиться у столиці України Києві з волі українського народу.

цистам, які тоді окупували Львів, не сподобався такий відвертий вияв українського державотворення. Після відмови скасувати Акт 30 червня 1941 р. Я. Стецька та інших чільників українського національно-визвольного руху німці арештували й відправили до концтабору Заксенгаузен.

Щоб вшанувати проголошення Акту відновлення Української Дер-

жави, у стіну будинку на пл. Ринок, 10, вмуровано меморіальну таблицю (1991 р., скульптор В. Ропецький).

У червні 1944 р. у будинку відбулося ще одне важливе зібрання. У кам'яниці "Просвіти" зібрався ініціативний комітет, який постановив створити Українську Головну Визвольну Раду (УГВР) – найвищий представницький орган воюючої України.

З огляду на загрозу німецьких репресій, саме заснування УГВР довелося провести за межами Львова – поблизу с. Сприня на Самбірщині, де зібрання охороняли вояки Української Повстанської Армії.

Від кам'яниці "Просвіти" перейдімо на південний бік Ринкової площі. У підвалах будинку на пл. Ринок, 14, працює ресторан "Криївка". Заклад створений 2007 р. у стилістиці підпільної криївки Української Повстанської Армії. Авторами художнього оформлення ресторану стали львівські художники Михайло Москаль та Євген Равський. У "Криївці" періодично відбуваються презентації науково-популярних видань, присвячених визвольній боротьбі УПА. Заклад став меценатом культурних та освітніх проєктів, які мають на меті донести до широких кіл громадськості правду історію українського національно-визвольного руху.

Українські партизани підрозділу "Леви", які охороняли Великий Збір Української Головної Визвольної Ради поблизу с. Сприня на Львівщині. Фото 1944 р.

КРИЇВКА

WWW.KRYJIVKA.COM.UA

Логотип ресторану "Криївки"

Інтер'єр ресторану "Криївка".
Сучасне фото

Вигляд на північний бік пл. Ринок.
Другий праворуч – будинок “Народної торгівлі”.
Фото поч. XX ст.

Значно більше об’єктів, пов’язаних з історією новітнього етапу національно-визвольного руху, – на північному боці пл. Ринок. У будинку на пл. Ринок, 36, від 1895 р. працювало українське кооперативне об’єднання “Народна торгівля”. Серед визначних діячів об’єднання, яке послі-

довно реалізувало принцип “Свій до свого по своє”, у міжвоєнний час були Микола Заячківський, Михайло Лазорко, Юліан Павликовський. Синьо-жовтий прапор, який на світанку 1 листопада 1918 р. українські військовики вивісили на вежі львівської ратуші, належав саме цьому товариству. Як стверджував у спогадах Роман Криштальський, прапор для ратуші спеціально пошила дружина керівника “Народної торгівлі” Марія Лазорко. Блакитний шовк для прапора спеціально купили в крамниці блаватних товарів на вул. Краківській, через відсутність жовтої тканини довелося зафарбувати шафраном звичайне біле полотно. Один із керівників товариства “Народна торгівля” Ю. Павликовський увійшов до складу створеного 30 червня 1941 р. у Львові тимчасового українського уряду як міністр народного господарства.

На стіні будинку встановлено художньо-меморіальну таблицю на честь видатного популяризатора українського кобзарства Миколи Досінчука-Чорного, який проживав тут 1937–1938 рр.

Микола Заячківський.
Рисунок М. Долинного

У сусідньому будинку (пл. Ринок, 39) упродовж 1900–1944 рр. діяв український промисловий кооператив “Труд”, який об’єднував жінок-кравчинь. Від 1927 р. керівником цього кооперативу була Олена Залізняк (1886–1969), дружина відомого діяча українського національного руху із Наддніпрянщини. О. Залізняк запросила на роботу до кооперативу Іванну Левицьку (1888–1970) – сестру закатованої польською поліцією 1924 р. української підпільниці Ольги Басараб (1889–1924).

У цьому будинку мешкав український громадсько-політичний діяч Микола Заячківський

(1870–1938), який тривалий час керував розташованим поряд кооперативом “Народна торгівля”.

Перший поверх наступного будинку (пл. Ринок, 40) тепер належить Музею-галереї українського історичного однострою, який діє тут від 2002 р.

В експозиції галереї – ретельно відтворені на підставі історичних джерел та старих кравецьких кроїв однострої українських воєнків першої половини ХХ ст., зокрема старшин та воєнків Легіону Українських Січових Стрільців, Української Галицької Армії, “Карпатської Січі”, Української Повстанської Армії та інших національних військових формувань. Однострої власними руками створив її незмінний директор, заслужений працівник культури України Богуслав Любів, який від 1990 р. провадить науково-пошукову діяльність.

Галерея здійснює національно-патріотичне виховання молоді, тут відбуваються виставки, зокрема творів Ніла Хасевича, художньо-мистецькі акції тощо.

Будинок на пл. Ринок, 43, упродовж 1923–1939 рр. був осідком редакції українського альманаху “Дніпро”. Альманах виходив як орган Українського товариства допомоги емігрантам з Великої України. Це товариство опікувалося особами, які через політичні переслідування комуністичного режиму змушені були залишити СРСР. Серед співробітників видання були відомі діячі українського націоналістичного руху: журналіст і редактор Дмитро Донцов (1883–1973), поет, перекладач та літературознавець Євген Маланюк (1887–1968). Із виданням співпрацював колишній голова уряду УНР Ісаак Мазепа (1884–1952). Провідною ідеєю більшості матеріалів “Дніпра” була боротьба за

Інтер'єр (угорі) та логотип (унизу) Музею-галереї українського історичного однострою (пл. Ринок, 40). Сучасне фото

Альманах “Дніпро”, 1931 р.

Соборну Самостійну Україну. Альманах, що виходив накладом 5 тисяч примірників, поширювали не лише в Галичині, а й серед українських емігрантів у Чехословаччині та США. Кошти від видання йшли на допомогу борцям за волю України.

► **Із Ринкової площі міста виходять сім вулиць. Головною в українській дільниці давнього Львова була вулиця Руська. Туди й рушимо далі.**

Будинок на вул. Руській, 3, в якому на початку 1920-х рр. діяла квестура Українського таємного університету.

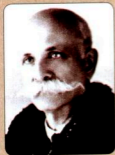
Сучасне фото

У першій половині ХХ ст. старі будинки цієї вулиці продовжували служити українській справі. У будинку на вул. Руській, 3, упродовж 1922–1923 рр. працювала редакція газети “Громадський голос”. Водночас тут діяла квестура (представництво) Українського таємного університету. Після закінчення українсько-польської війни 1918–1919 рр. польська влада почала чинити перепони українцям щодо здобуття вищої освіти. У цих умовах українські студенти та викладачі восени 1920 р. створили таємні структури підпільної освіти, які продовжували навчання за межами Львівського університету. У липні 1921 р. підпільні освітні курси були перетворені в Український таємний університет. Першим його ректором став знаний літературознавець та голова Наукового Товариства ім. Шевченка Василь Шурат (1871–1948). Згодом ректорами були відомий лікар Мар’ян Панчишин (1882–1943) та юрист Євген Давидяк (1879–1962).

Печатка Українського таємного університету

Євген Давидяк

Лекції відбувалися щоразу в інших місцях, найчастіше в кам’яниці “Просвіти” (пл. Ринок, 10), “Народному Домі” (вул. Театральна, 22), комплексі будівель на горі Св. Юра, приватних помешканнях українських професорів та ін. Польська поліція переслідувала таємне навчання, студентів та викладачів арештовували, відбирали в них підручники та конспекти. Якось полякам вдалося захопити великий запас бланків студентських залікових кни-

жок. Польська поліція не вигадала нічого ліпшого, як роздати ці залікові книжки таємним агентам як записники. Незважаючи на всі переслідування, Український таємний університет діяв до 1925 р. У момент найвищого розвитку заклад налічував 65 кафедр та майже 1500 студентів. Видані Українським таємним університетом дипломи визнавало кілька західноєвропейських держав.

У цьому ж будинку містилася адвокатська канцелярія Льва Ганкевича (1883–1962), ветерана української галицької політики та адвоката. У 1920–1930-ті рр. він неодноразово захищав учасників націоналістичного підпілля, серед його підзахисних були, зокрема, чільні діячі ОУН: Микола Лебедь, Дарія Гнатківська, Ярослав Рак, Богдан Підгайний та ін.

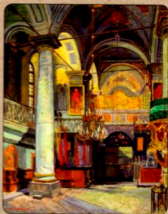
Лівий непарний бік вул. Руської закінчується будівлею Успенської церкви (вул. Руська, 7), пам'яткою архітектури епохи ренесансу. Упродовж 1591–1629 рр. її будували Павло Римлянин, Войцех Капинос та Амброзій Прихильний. Тут у липні 1907 р. хрестили Романа Шухевича (1907–1950), визначного діяча національно-визвольного руху, головнокомандувача УПА (1943–1950).

Одразу три сусідні будинки на правому (парному) боці вулиці пов'язані з історією українського національного руху. У будинку на вул. Руській, 16, упродовж 1912–1914 рр. працювала адвокатська канцелярія Євгена Давидяка (1879–1962), воїна УГА, ректора Українського таємного університету, адвоката, який захищав учасників українського національно-визвольного руху на політичних процесах 1920–1930-х рр.

На вул. Руській, 18, на другому поверсі будинку 1923 р. діяла редакція націоналістичного часопису "Заграда", редактором якого був Дмитро Донцов (1883–1973). У виданні працювали члени Крайової команди УВО Дмитро Паліїв, Василь Кучабський, Михайло Матчак.

Лев Ганкевич

Інтер'єр Успенської церкви.
Ю. Марковський. Бл. 1912 р.Роман Шухевич.
Фото 1908 р.

Логотип часопису "Заграва"

партія має назву Українська партія національної роботи. Утаємничені писали назву партії так – Українська партія національної р(оботи). Упродовж 1927–1928 рр. в будинку працювала редакція органу Союзу Української Націоналістичної Молоді "Смолоскипи", яку очолював лідер студентського націоналістичного руху Осип Боднаревич (1895–1944).

На четвертому поверсі цього будинку діяла Колегія українських адвокатів, яка займалася захистом діячів українського національно-визвольного руху. Тут відбувалися наради українських адвокатів.

БУДИНОК "ДНІСТРА": БАНК, ДЕ ЗБИРАЛИСЯ ПАТРІОТИ

Будинок товариства
"Дністер"

(вул. Руська, 20)

Будинок звела в 1905–1906 рр. українська фірма Івана Левинського. Будівлю спроектували в стилі української сецесії Тадеуш Обмінський та Олександр Лушпинський. У будинку працювали українське Товариство взаємних ubezpieчень "Дністер" та одноіменний банк. Крім цього,

тут були театральний та спортивний зали, діяли різноманітні українські культурно-освітні інституції, крамниці. Пам'ять про відомих осіб та події, пов'язані з будинком, увічнені трьома меморіальними таблицями, встановленими на його фасаді.

Будинок товариства "Дністер" (вул. Руська, 20) постав на замовлення українського Товариства взаємних ubezpieчень, яке 1892 р. заснували у Львові Кость Левицький, Василь Нагірний, Степан Федак-старший, Дем'ян Савчак та Теофіл Бережницький. Крім офісів Товариства ubezpieчень та банку, в будівлі працювали різноманітні українські інституції, серед яких Союз українських адвокатів та редакція українського часопису "Вісті з Запорожжя" (1910–1914). Спортивний зал, який діяв у будинку, використовували українські військово-спортивні товариства, зокрема "Сокил-Батько". Вихованцями цього товариства стали багато активних діячів національно-визвольного руху першої половини ХХ ст.

У будинку був театральний зал, який використовували українські актори. Саме тут 1909 р. уперше в своєму житті на сцені виступив як актор видатний театральний діяч Лесь Курбас (1885–1942). Замолоду майбутній режисер належав до радикального середовища українського студентства, брав чинну участь у збройних сутичках із польськими студентами в приміщеннях Львівського університету. Під час сутичок 1 липня 1910 р. саме він виніс з-під обстрілу важкопораненого Адама Коцка (1882–1910).

У будинку також були приватні помешкання. На другому поверсі на початку ХХ ст. там проживав зі своєю родиною Людомир Огоновський (1891–1955), один із організаторів Центрального Військового Комітету – української таємної військової організації, яка перейняла владу у Львові 1 листопада 1918 р. У помешканні Л. Огоновського відбувалися таємні зібрання під час підготовки Листопадового Чину.

Легальне місце роботи в інституціях, що діяли в будинку, мали українські підпільники, зокрема члени УВО Степан Федак-молодший, Іван Рудницький і Тиміш Білостоцький.

Бічний фасад кам'яниці "Дністра" виходить на вул. Підвальну. Тут у міжвоєнний період діяв Кредитно-іпотечний банк (тепер у його приміщен-

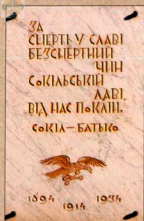
Однострій Головного Січового Комітету.
Реконструкція Б. Любіва

Печатка товариства "Сокил-Батько",
1925–1930 рр.

Нагрудна відзнака
товариства "Сокил"

Меморіальна таблиця на честь 30-літнього ювілею товариства "Сокіл" (вул. Руська, 20)

Відзнака товариства "Сокіл" у Львові. 1894 р.

На вшанування В. Нагірного на стіні будинку "Дністра" встановлено меморіальну таблицю

ні – відділення "Ощадбанку"). На початку 1920-х рр. саме в цьому банку УВО зберігала свої кошти, відкривши рахунок на вигадане ім'я "Іван Батіг".

Улітку 1941 р. в будинку деякий час діяв Провід ОУН у Львові. Тут видавали інструкції Похідним групам ОУН, які вирушали за Збруч, щоби створити там структури Української Держави. Провід діяв у будинку до вересня 1941 р., коли німці провели арешти серед оунівців, захопивши деяких із них просто на вул. Руській, 20.

На стінах будинку встановлено три меморіальні таблиці. У 1934 р. меморіальною таблицею вшанували 30-літній ювілей товариства "Сокіл". У радянський час влада наказала зняти та знищити таблицю, однак небадужі львів'яни перенесли її до потаємного сховку в одній із колон вівтарної частини домініканського костелу. Таблицю віднайшли 1997 р. й повернули на давнє місце.

У 1987 р. на стіні будинку встановили художньо-меморіальну таблицю на вшанування театрального дебюту Леся Курбаса. Таблицю талановитому митцеві, якого знищив комуністичний режим, виконав скульптор М. Посікіра. Наприкінці ХХ ст. на стіні кам'яниці "Дністра" встановлено ще одну меморіальну таблицю, цього разу на честь одного із засновників українського військово-спортивного та кооперативного руху Василя Нагірного.

► Приблизно посередині Руську перетинає вулиця Федорова, повернімо нею до площі Музейної.

На вул. І. Федорова, 9, стоїть будинок Ставропігійського інституту. Цей заклад було створено 1790 р., після скасування австрійською владою Успенського братства, яке львівські українці заснували ще наприкінці ХVI ст.

Тривалий час керівництво закладу перебувало в руках прихильних до Росії москвофілів. Під час російської окупації Львова (вересень 1914 р. – червень 1915 р.) провідні діячі Ставропігійського інституту активно виступали проти імперії Габсбургів й підтримували всі дії окупаційної влади. Побояючись покарання, улітку 1915 р. вони залишили місто, виїхавши разом із царськими військами. Повернувшись до міста, австрійці

передали керівництво над інститутом представникам національно-патріотичного табору. Упродовж 1915–1922 рр. закладом керували українські діячі поміркованого напрямку: Юліан Січинський, Степан Федак-старший, Олександр Барвінський, Ізидор Голубович, Кость Левицький, Василь Щурат. У листопаді 1918 р. в будинку кілька разів збирався на свої засідання уряд ЗУНР, до якого належала частина керівників інституту. Після того, як у Львові було встановлено польську владу, Ставропігійський інститут виступив із пропозиціями, які б мали слугувати розвиткові українського національного руху. У 1920 р. діячі інституту звернулися до митрополита Андрея Шептицького із пропозицією українізувати богослужіння в галицьких храмах, зокрема перекласти українською мовою тексти Служби Божої. Митрополит прихильно поставився до пропозиції. Наступного року управа інституту висловила протест польському урядові через реквізиції українських церков на Холмщині та Волині. Незадоволена такими діями польська влада в лютому 1922 р. розпустила управу інституту, а сам заклад повернула москвофілам.

Москвофільське керівництво закладу лояльно ставилося до польської влади. Ще більше заподливості прихильники орієнтації на Росію виявляли щодо комуністичного режиму СРСР. У міжвоєнний період у будинку діяла приватна друкарня Яськова, яка друкувала радянофільську газету "Праця". Газета в кожному номері вміщувала облудні та неправдиві матеріали, які вихваляли

Будинок Ставропігійського інституту на вул. І. Федорова, 9.
Сучасне фото

Герб
Ставропігійського
інституту

Катерина Зарицька

Будинок на вул. Ставропігійській, 11, де в міжвоєнний період діяла низка українських товариств та інституцій.
Сучасне фото

“соціалістичну дійсність” в СРСР. Українські підпільники вирішили вчинити напад на редакцію брехливого видання. Головну частину операції було доручено здійснити молодій підпільниці Катерині Зарицькій (1914–1986). 12 травня 1934 р. о пів на першу вона принесла до редакції пакунок, який попросила передати для діяча лівої орієнтації Володимира Бачинського. Власник друкарні О. Яськів погодився передати згорток і заховав його до шухляди свого робочого

стола. У пакунку була бомба, яка вибухнула через 10 хвилин після того, як підпільниця залишила приміщення друкарні. Внаслідок вибуху ніхто не постраждав, але бомба сильно понищила редакцію. Видавцям-радянським дали зрозуміти, що за свої слова потрібно відповідати.

На протилежному боці вулиці (вул. І. Федорова, 8) у міжвоєнний період проживав український правник Пилип Евин, який провадив у своєму помешканні адвокатську канцелярію. У 1936 р. адвокат виступив захисником на політичному процесі Степана Бандери та групи його товаришів.

► З вулиці Федорова звернімо на Ставропігійську.

У наріжному будинку вулиці від пл. Музейної (вул. Ставропігійська, 11) на початку 1920-х рр. діяло українське юридичне товариство “Правна оборона”, яке було частиною громадської інституції – Допомогового комітету. Головою “Правної оборони” був Макс Левицький. Адвокати, які належали до об’єднання, займалися захистом українців, що зазнавали політичних переслідувань з боку польської влади. Зібрання “Правної оборони” відбувалися на третьому поверсі будинку.

Узимку 1921 р. в будинку відбувся З’їзд голів окружних і повітових колегій і бойових референтів УВО. На зібранні з доповідями виступили Микола Саєвич (1885–1944) та Володимир Целевич (1890–1943). Зібрання остаточно вирішило обрати для організації назву Українська Військова

Логотип
Карпатського
лещетарського клубу

Організація. Раніше назва не була ustalена, за спогадами учасників українського підпільного руху, поряд із назвою УВО вживалися й такі, як "Організація", "Воля" тощо.

У цьому будинку працювали українські адвокати Володимир Охримович (1870–1931) та Олександр Надрага (1885–1962). В адвокатській канцелярії, яку вони тут спільно провадили, відбувалися підпільні лекції Українського таємного університету. Упродовж 1921–1925 рр. О. Надрага читав студентам римське право, а В. Охримович – процесове право.

У будинку містився осідок Карпатського лещетарського клубу і Товариства охорони воєнних могил, головним секретарем якого в кінці 1920-х рр. був Роман Сушко (1894–1944), вояк Легіону УСС, полковник армії УНР, один із організаторів УВО та її Крайовий комендант. Робота в товаристві була легальним прикриттям для Р. Сушка. Головою Товариства охорони воєнних могил упродовж 1927–1931 рр. був Броніслав Янів (1885–1931).

Створене 1927 р. товариство опікувалося військовими похованнями українців, які загинули в Першій світовій та українсько-польській війнах. До 1939 р. товариство налічувало 32 філії в усій Галичині, його члени подбали про впорядкування українських військових цвинтарів. Із товариством співпрацювали українські митці Сергій Литвиненко, Роман Грицай, Петро Холодний, Павло Ковжун, які виконували проекти пам'ятників, меморіальних таблиць тощо. Товариство охорони воєнних могил тісно співпрацювало з пластунами, саме молодь найчастіше доглядала за похованнями українських героїв.

Від 1935 до 1939 рр. у будинку розміщувалася редакція газети "Нове село". У газеті працювали визначні діячі підпільного руху

Ярослав Старух, Борис Левицький, Ярослав Матла, Мирослав Стиранка, Степан Галамай, Микола Арсенич та ін. Скориставшись скрутними фінансовими умовами, в яких перебувало видання, українські націоналісти встановили

Олександр Надрага

Віньетка Товариства охорони воєнних могил

Логотип газети "Нове село"

повний контроль над газетою. Формально залишаючись легальним виданням, на практиці "Нове село" стало справжнім органом українського підпілля. Як додаток до газети виходило "Молоде село", яке з часом стало окремим пресовим органом. Редактором "Молодого села" 1936–1939 рр. був Петро Мірчук (1913–1999), автор фундаментальної праці з історії національно-визвольного руху "Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки".

► Вийшовши на площу Ринок, повернімо на вулицю Друкарську.

Будинок на розі пл. Ринок та вул. Друкарської, біля якого 16 червня 1931 р. Іван Мицик здійснив замах на таємного інформатора польської поліції. Сучасне фото

робітник Є. Свідзінський. Рятуючись від затримання, І. Мицик змушений був поранити його в руку. Випадковим свідком цих подій став працівник літографського підприємства "Унія" Григорій Мацейко. Сприймавши І. Мицика за кримінальника, він кинувся навздогін, й уже на вул. Скарбовській (тепер вул. Лесі Українки) зумів затримати втікача. Згодом, дізнавшись, що несвідомо спричинив арешт українського підпільника, Григорій Мацейко (1913–

Іван Мицик

1966) гірко розкався. Відчуваючи докори сумління, він звернувся до ОУН із проханням прийняти його до організації та дати небезпечне завдання. Г. Мацейкові дозволили виправдати себе. 15 червня 1934 р. він виконав у Варшаві замах на міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького. Вирок міністрові підпільники винесли за активну участь в акції пацифікації 1930 р., коли польське військо та жандарми жорстоко мордували українське населення Галичини й нищили українські інституції.

ВУЛИЦЯ ДРУКАРСЬКА: РЕКЛАМНИЙ УСПІХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Богдан Чайківський (нар. 1915)

Народився в м. Ліцен в Австрії, дитинство провів у Сяноці на Лемківщині. У 1937 р. спільно з Романом Шухевичем створив у Львові рекламну фірму "Фама", яка тісно співпрацювала з українським підпіллям. Під час Другої світової війни добровольцем зголосився до дивізії "Галичина". По війні – на еміграції, активний в українському громадському житті. У 1980 р. заснував у Нью-Йорку першу в світі друкарню, яка складала кириличні тексти за допомогою комп'ютера.

Наріжний будинок на початку вулиці Друкарської (давніше вул. Гродзіцьких, 1) тепер має єдину адресу: пл. Ринок, 45. Упродовж 1936–1939 рр. частину будівлі від вулиці Друкарської займав український Торговельно-промисловий банк ("Промбанк"). Фінансова установа стала неофіційним банком ОУН. Директором банку в 1936–1938 рр. був талановитий фінансист Атанас Мілянич (1902–1987). В установі працювали Володимир Янів (1908–1991), діяч національно-визвольного руху, у повоєнний час – ректор Українського вільного університету, та Ростислав Волошин (1911–1944) – у роки Другої світової війни комендант заплілля УПА, Генеральний секретар внутрішніх справ УГВР. Членами Надзірної ради фінансового закладу були Ярослав Гайвас (1912–2004) та Олекса Гасин (1907–1949). "Націоналістичний" банк розвивався винятково успішно. У 1939 р. заклад сягнув річного обігу мільйон злотих. "Промбанк" заснував у Миколаєві на Львівщині фабрику "Вапно", директором якої став організатор Групи Української Націоналістичної Молоді, редактор націоналістичних пресових видань Осип Бойдуник (1892–1966).

Головний вхід до будинку, в якому працював "Промбанк".
Сучасне фото

Роман Шухевич (ліворуч) із братом своєї дружини
Юрком Березинським (у центрі).
Фото 1930 р.

У цьому ж приміщенні на вул. Друкарській (на третьому поверсі) працювало бюро реклами "Фама". Підприємство створили Роман Шухевич (1907–1950) та Богдан Чайківський (нар. 1915). Офіційним керівником бюро був Б. Чайківський, оскільки суджений раніше за антипольську діяльність Р. Шухевич не міг обіймати відповідальної посади. Утім,

на практиці саме Р. Шухевич був справжнім мотором підприємства. Фірму створили в березні 1937 р. зовсім без стартового капіталу та грошовитих спонсорів. Єдиним фінансовим документом, який вдалося здобути її засновникам, був вексель на 5 тисяч злотих, котрий виписав своєму небожеві адвокат Степан Шухевич (1877–1945). Незважаючи на мізерні стартові можливості,

рекламна фірма швидко відвоювала собі великий сегмент рекламного ринку. Послугами "Фама" користувалися відомі українські підприємства: "Центросоюз", "Елегант", "Нова фортуна", "Калина" та ін.

Для створення рекламної мережі фірма набирала членів ОУН, яким після відбуття покарання в польських в'язницях важко було влаштуватися на роботу. Праця в рекламній фірмі слугувала чудовим прикриттям для нелегальної діяльності українських підпільників. Специфіка рекламної роботи давала привід багато їздити краєм, зустрічатися з різними людьми.

"Фама" відзначалася неабиякою креативністю. Час до часу фірма влаштовувала дотепні містифікації, які приваблювали увагу клієнтів. Наприклад, одного разу працівники фірми повідомили редакціям кількох польських та єврейських газет "конфіденційну" інформацію про те, що в точно визначений час із даху готелю "Жорж" має кинутися дівчина, яка вирішила накласти на себе руки. У день, коли мала статися ця трагедія, навколо готелю зачалися кілька репортерів із фотокамерами.

Рекламні оголошення "Фама" в українських газетах 1930-х рр.

У визначений час українські рекламники скинули з даху готелю велику ляльку, обвішану рекламними написами. Одним із секретів успіху "Фами" було існування на підприємстві розвідувального відділу, який стежив за конкурентами та вивчав ринок.

Розпочавши із розміщення газетної реклами, "Фама" невдовзі перейшла й на інші види рекламних послуг. Підприємство оформлювало вітрини, друкувало спеціальну рекламну продукцію, влаштовувало рекламні експозиції на виставках та торгах, виготовляло великі рекламні щити, забезпечувало рекламу в кінотеатрах. Коли фірма суттєво розширилася, для виконання термінових замовлень Р. Шухевич запросив на роботу єврейських художників. Наприкінці 1930-х рр. "Фама" настільки фінансово зміцніла, що змогла самостійно за-снувати українське підприємство содової води "Чайка".

"Фама" провадила подвійну бухгалтерію, щомісячно передаючи частину зароблених коштів на потреби ОУН. Як згадував один із її керівників Б. Чайківський, у фірмі панувала цілковита довіра між працівниками, які водночас із легальною працею діяли в українському підпіллі:

Ми мали велике довір'я один до одного і до всіх наших працівників. Часом, коли перевіряли нашу підпільну касу, бачили, що бракує, наприклад, 200 злотих. Ми знали, що ніхто з нас не взяв, а на щось їх видали. Тоді писали: "Видали 200 злотих, не знаю, на що."

У червні 1938 р. власним коштом фірма забезпечила урочисту сценографію похорону генерал-четаря УГА та вождя її Начальної команди Мирона Тарнавського (1869–1938).

Крім банку та рекламної фірми, у будинку (на четвертому поверсі) працювали адміністрація та редакція місячника масової освіти "Самоосвітник" (1937–1939) та редакція видавництва "Дешева книжка" (1937–1939). Власником видавництва був один із чільних керівників ОУН на Львівщині Володимир Кунанець (1913–1948). Редактором

Жалобні урочистості під час похорону генерала Мирона Тарнавського. Фото липня 1938 р.

Часопис "Самоосвітник". 1938 р.

Часопис "Вогні"

"Дешевої книжки" працював Роман Паладійчук (1911–1975), а ще одним працівником видавництва був Іван-Тадей Мітрінга (1907–1943). Згодом Р. Паладійчук та І.-Т. Мітрінга створили власну націоналістичну групу.

Навпроти будинку, де в рекламному бізнесі працював Р. Шухевич, розташувалася аптека-музей "Під Чорним орлом" (вул. Друкарська, 2). Аптечний заклад неперервно існує в цьому приміщенні від 1775 р. Від середини 1920-х рр. власником аптеки був знаний меценат Михайло Терлецький. Жив він на другому поверсі над аптекою, у нього вдома зби-

ралися українські митці. М. Терлецький встановлював стипендії для незаможних українських студентів, безоплатно постачав ліки для Народної лікарни ім. Митрополита Андрея Шептицького.

У будинку діяла й адвокатська канцелярія учасника визвольних змагань 1918–1920 рр. Семена Шевчука (1887–1968). Серед клієнтів адвоката було чимало українських підпільників.

У наступному будинку парного боку вулиці (вул. Друкарська, 4) містилася редакція журналу "Вогні" (1931–1932). Журнал почав виходити після заборони польською владою української організації "Пласт". На своїх сторінках видання вміщувало публікації патріотичного та виховного змісту.

► Друкарською виходимо на вулицю Вірменську й повертаємо ліворуч.

У будинку на вул. Вірменській, 19, деякий час розташовувалася адвокатська канцелярія Євгена Давидяка (1879–1962). Тепер будинок відомий своєю кав'ярнею "Вірменка".

Українські підпільники час до часу використовували для своїх потреб друкарню, яка працювала в Богушовській кам'яниці на вул. Вірменській, 16. Уночі або тоді, коли поряд не було інших робітників, симпатики ОУН, які працювали тут, нелегально друкували листівки для українського підпілля.

Ярослав Старух

Діставшись вул. Вірменською до вул. Краківської, повертаємо праворуч до Преображенської церкви. У будинку, на першому поверсі якого тепер працює кафе "Медівня" (вул. Краківська, 17), давніше діяло товариство українських ремісників "Зоря". Його засновником був визначний діяч українського господарського та військово-спортивного

руху Василь Нагірний (1843–1921). Улітку 1941 р. в цьому будинку мешкав Ярослав Старух (1910–1947), керівник радіостанції ім. Є. Коновальця у Львові, яка передала в ефір повідомлення про Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. Я. Старух став відомий ще в 1930-ті рр. як автор “12 прикмет характеру українського націоналіста” – своєрідного катехизму українського патріота. У грудні 1942 р. його арештувало у Львові гестапо, але боївка Служби безпеки ОУН зуміла звільнити підпільника із нацистської катівні. Я. Старух ще довго воював проти німців та більшовиків. Під час акції “Вісла” його оточили поляки. У підземному бункері він підірвав себе міною, аби не здатися ворогові живим.

Будинок на вул. Краківській, 17, у якому 1941 р. мешкав Ярослав Старух.
Сучасне фото

ХРАМ ПРЕОБРАЖЕННЯ ГОСПОДНЬОГО: “ДРУГА ЦЕРКВА”

**Церква Преображення Господнього
(вул. Краківська, 21)**

Давніше на місці церкви стояв костел Св. Трійці, який 1783 р. переобладнали для потреб університетської бібліотеки. У листопаді 1848 р. костел згорів. Церкву збудувала українська громада міста у 1875–1898 рр. Виконуючи проект нової святині, архітектор Сильвестр Гавришкевич використав залишки стін костелу. У новозбудованій церкві правили від 1902 р., а посвятили храм 29 квітня 1906 р. Над інтер'єром святині працювали відомі українські митці: Корнило Устиянович, Михайло Осінчук, Андрій Коверко. Головний вівтарний образ виконав Теофіл Копистинський.

Вигляд на Преображенську церкву з південного сходу (вгорі) та її інтер'єр (внизу). Сучасне фото

Артилерійське стрільно, вмуроване в південну стіну Преображенської церкви. Сучасне фото

Церква Преображення Господнього розташована на вул. Краківській, 21. Свого часу будівництво цього храму набуло для львівських українців важливого символічного значення. До кінця ХХ ст. у центральній частині Львова була лише одна українська церква на вул. Руській. Збудувати “другу церкву” в середмісті стало справою честі. Будівництво та оздоблювальні роботи тривали понад 30 років, до їх фінансування до-

лучилися українські громади багатьох міст Галичини. Своєрідним символом соборності зусиль, покладених на будівництво храму, став внутрішній фриз із зображенням гербів галицьких міст.

Під час українсько-польської війни 1918–1919 рр. у різних місцях в церкву влучило 5 артилерійських стрілен. На згадку про ці події в південну стіну храму вмуровано одне із них, яке влучило у храм під час боїв за місто 6 січня 1919 р. Дата, яка написана білою фарбою біля вмурованого стрільна, не точна.

У церкві 1923 р. вперше в Галичині відбулася літургія українською літературною мовою, за текстом митрополита Іларіона (Івана Огієнка). Згодом цю традицію перейняли і в інших церквах.

Поблизу храму 17 лютого 1929 р. польська поліція арештувала українських студенток Наталю Юрчинську, Надію Петрик, Валю Танасевич та Сеньківну, які замовили в церкві панахиду за українською підпільницею Ольгою Басараб (1889–1924), яку вбила польська поліція.

Поряд із церквою, у наріжному будинку від вул. Корнякта, мешкав український священник Гавриїл Костельник (1886–1948). У міжвоєнний період він викладав у Греко-католицькій семінарії, згодом Богословській академії. Уже від початку 1920-х рр. Г. Костельник висловлював критичні думки щодо унії, яку уклала українська церква з Римом наприкінці XVI ст.

Похорон Гавриїла Костельника.
Фото вересня 1948 р.

Під час Другої світової війни син Г. Костельника добровольцем зголосився до дивізії "Галичина". Користуючись цим, по війні радянські спецслужби почали шантажувати священника. У березні 1946 р. Г. Костельника використали під час Львівського псевдособору, на якому під тиском радянської влади було ухвалено про самоліквідацію Української Греко-Католицької Церкви. Рішення було нелегітимним. Жоден єпископ Церкви не пішов на співпрацю з режимом.

Будинок, у якому мешкав
Гавриїл Костельник.
Сучасне фото

На шляху зі свого помешкання до церкви 20 вересня 1948 р. Г. Костельника вбив невідомий, якого на місці замаху одразу застрелили люди в цивільному (за іншими даними, він застрелився сам). Через кілька хвилин після замаху до квартири священника прийшла міліція й вчинила там обшук. За спогадами вдови, міліціонери повідомили їй, що вбивство вчинив нібито її син, і навіть вимагали впізнати в застреленому вбивці сина-дивізійника. Жінка відмовилася це зробити, оскільки вбивця й справді був їй невідомий. Вбивство Г. Костельника радянська влада використала для розгортання репресій проти свідомого українства та розпалювання антиукраїнської істерії.

► Залишаючи праворуч Преображенську церкву, вулицею Корнякта прямуємо на вулицю Театральну.

"Народний Дім". Фасад від вул. Театральної.
Сучасне фото

На розі вул. Корнякта і вул. Театральної стоїть будинок "Народного Дому" (вул. Театральна, 22).

У другій половині XIX – на початку XX ст. у будинку працювали українські культурно-освітні товариства та установи: "Руська Матиця", Народний руський театр, бібліотека, історико-археологічний та природничий музеї. Упродовж 1862–1906 та 1915–1921 рр. тут діяла Академічна гімназія, вихованцями якої стали багато чільних представників українського національного руху. Після того, як навчальний заклад переїхав до новозведеного приміщення на теперішній вул. С. Бандери, 14, у "Народному Домі" відкрито Філію Академічної гімназії, яка працювала тут до 1 липня 1934 р.

З огляду на те, що "Народний Дім" уважали центром культурного життя львівських українців, у його стінах відбулося чимало визначних подій. 11 лютого 1894 р. тут пройшли установчі збори руханкового (гімнастичного) товариства "Сокіл", яке очолили Василь Нагірний (1847–1921) та Володимир Лаврівський (1850–1934). Завданням товариства було фізичне гартування та національно-патріотичне виховання української молоді. Члени товариства займалися спортом, вчилися стріляти, проходили протипожежний вишкіл. Від 1912 р. з ініціативи майбутнього отамана Українських Січових Стрільців Сеня Горука (1873–1920) при товаристві створено стрілецькі сокільські курені, члени яких відбували військові навчання. Крім цього, осередки товариства влаштовували концерти, ставили вистави, організовували урочисте відзначення пам'ятних дат з української історії. У 1914 р. на західноукраїнських землях діяло 974 осередки "Соколів", які об'єднували 33 тисячі членів. До товариства належало чи-

Василь Нагірний

ляти, проходили протипожежний вишкіл. Від 1912 р. з ініціативи майбутнього отамана Українських Січових Стрільців Сеня Горука (1873–1920) при товаристві створено стрілецькі сокільські курені, члени яких відбували військові навчання. Крім цього, осередки товариства влаштовували концерти, ставили вистави, організовували урочисте відзначення пам'ятних дат з української історії. У 1914 р. на західноукраїнських землях діяло 974 осередки "Соколів", які об'єднували 33 тисячі членів. До товариства належало чи-

мало визначних діячів національно-визвольного руху, зокрема засновник ОУН Євген Коновалець (1891–1938).

Ще одна важлива подія відбулася в “Народному Домі” 18–19 жовтня 1918 р. Тоді тут працювало представницьке зібрання українських депутатів австрійського парламенту, Галицького Крайового Сейму, Сейму Буковини, українського єпископату та представників українських політичних партій. Зібрання відбувалося в умовах розпаду імперії Габсбургів, коли постало питання про подальшу державну належність західноукраїнських земель. На зборах було обрано Українську Національну Раду, яка оголосила себе українським парламентом. Раду очолив Євген Петрушевич (1863–1940).

Періодично будинок використовували як прихисток для українських військових. У серпні 1914 р. в “Народному Домі” розмістилися добровольці, які зголосилися на службу до Легіону УСС. У жовтні–листопаді 1918 р. тут працював штаб українських військовиків, які здійснили збройне повстання 1 листопада 1918 р. у Львові.

На честь Листопадового Зриву на будинку встановлено бронзову художньо-меморіальну таблицю (1990 р., скульптор Г. Черненко).

У міжвоєнний період у Філії Академічної гімназії, яка працювала в будинку, діяв гімназійний бойовий гурток ОУН, що його очолював Юліан Дмитерко (1913–1944). В Академічній гімназії та її Філії, що тоді працювали в будинку, навчалися визначні діячі національно-визвольного руху: Василь Кучабський, Роман Сушко, Мирон Коновалець, Степан Федак-молодший, Андрій Ольшанський, Богдан Кравців, Іван Гриньох, Микола Лемик, Роман Шухевич та ін.

Праве крило другого поверху в міжвоєнний період орендувало Товариство українських робітників “Сила”. Засноване у січні 1907 р. з ініціативи В. Нагірного, воно поступово занепало у 1920-ті рр. На початку 1930-х рр. ОУН увело до товариства кількох своїх членів і з часом повніс-

Євген Петрушевич

Доброволець
Легіону УСС.
Австрійська влада озброїла
українських стрільців
застарілими гвинтівками
конструкції Верндля М.67/77,
паски до яких вояки
мусли знайти самі.
Фото 1914 р.

Нагрудна відзнака
Загальної Української Ради
з історичним
гербом Галичини

ХОРУНЖИЙ ЛЕГІОНУ УСС

Вояк одягнутий у
польовий китель, прийнятий
в Легіоні УСС від 1917 р.

Його особливістю була
форма клапанів накладних
кишень у вигляді зрізаної
піраміди. Згодом такий крій
прийняли для одностроїв
УГА. Старшинські
відзнаки у вигляді зірочок
закріплено на комірі.

Одна срібна зірочка на
золотому щиті відповідає
рангові хорунжого. На
шкіряному офіцерському
паску зліва висить багнет
у піхвах. Через ліве плече
перекинута ремінь
польової боклаги. Зліва
на грудях – австрійські
нагороди, справа –
українські відзнаки.

Від січня 1917 р. в
підрозділах УСС як
головний убір офіційно
запровадили сукняний
кашкет із характерним
вирізом спереду, що
повторював форму
українських гетьманських
шалок XVII–XVIII ст., звідси
і назва "мазепинка".

Спереду на мазепинці –
українська кокарда, на
бічній стороні кашкета –
національна відзнака у
вигляді галицького лева
та австрійська відзнака за
участь у боях.

то поставило "Силу" під свій контроль. У 1936 р. головою товариства обрано Павла Музику (1904–1991). Він перетворив "Силу" у фасадну організацію для роботи ОУН серед українського робітництва. Товариство допомагало безробітним, сприяло працевлаштуванню та підвищенню професійного рівня українських робітників. Було відкрито їдальню, де безоплатно харчували безробітних. Водночас товариство дбало про національне виховання українського робітництва. У вересні 1937 р. почалося навчання у Першому українському робітничому університеті, який діяв при товаристві. Уже першого року його відвідували 160 слухачів із робітничого середовища. У 1937 р. "Сила" організувала святкування Міжнародного дня солідарності трудящих 1-го Травня під гаслами національного та соціального визволення. Проводячи просвітню роботу, активісти товариства підкреслювали, що в Україні, де заможні експлуаторські верстви майже всуціль представлені неукраїнцями, питання соціального та національного звільнення збігаються.

У квітні 1938 р. польська влада закрила товариство, мотивуючи своє рішення тим, що "Сила" підкреслює окремішність українського робітництва від польського, а також є прикриттям для фінансування ОУН.

Обійшовши довкола "Народний Дім", перейдімо знову на вул. Вірменську. Багато подій з історії українського національного руху пов'язано з наріжним будинком, що стоїть на куті вул. Вірменської та вул. Театральної (вул. Вірменська, 2). Упродовж 1904–1915 рр. тут працював Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка, що згодом перебрався в спеціально збудоване

Логотип газети "Сурма". 1928 р. Це та інші підпільні видання українські націоналісти поширювали, зокрема, й через легальні культурно-освітні організації

Будинок на вул. Вірменській, 2, в якому діяли Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка та бурса Українського педагогічного товариства. Сучасне фото

приміщення на пл. М. Шашкевича, 5. Крім цього, в будинку діяла бурса Українського педагогічного товариства, у приміщеннях якої в серпні 1914 р. розмістили частину добровольців, які зголосилися на службу до Легіону Українських Січових Стрільців. У листопаді 1918 р. в будинку була кухня, яка готувала їжу для українських військових. Завідував кухнею Ілько Цьокан (1887–1940), добровільними помічницями українських кашоварів стали українські жінки з поближких дільниць.

► **Із вулиці Вірменської попрямуємо на проспект Свободи.**

Програмка першої вистави "Гамлета" українською мовою. 1943 р.

Саме цим шляхом 3 листопада 1918 р. на головний проспект міста вивів свій невеликий підрозділ І. Цьокан. Вирушивши від "Народного Дому", українські стрільці скерували свій удар на початок вул. Ягеллонської (тепер вул. В. Гнатюка), яку утримували на той момент поляки. Змусивши противника відступити й розвиваючи досягнений успіх, підрозділ І. Цьокана зайняв будівлю Галицького Крайового Сейму (вул. Університетська, 1), де тримався до загального відступу українських сил зі Львова.

Проспект Свободи замикає велична будівля Львівського театру опери та балету. Театр збудовано у 1895–1900 рр. за проектом архітектора Зигмунта Горголевського. Український період

Львівський театр опери та балету. Сучасне фото

в історії театру почався під час німецької окупації Львова (1941–1944). Тут 1943 р. уперше в національній історії було поставлено "Гамлета" В. Шекспіра українською мовою (переклад Михайла Рудницького, режисер Йосиф Гіряк). Під час Другої світової війни на сцені театру співав Іван Вересюк, який виконував сольні партії в операх "Аїда" та "Циганський барон". Згодом І. Вересюк

став старшиною УПА й воював проти нацистів та більшовиків. Ще в міжвоєнний період на сцені театру грав на фортепіано майбутній командир УПА Роман Шухевич.

Перед театром 18 липня 1943 р. відбулася інавгурація дивізії "Галичина". На урочистості зібралося бл. 50 тисяч українців. Святкування закінчилося парадом українських добровольців, які проходили перед театром.

Оглянувши театр, прямуємо до пл. А. Міцкевича. У жовтні 1938 р. західна частина проспекту (непарний бік вулиці) стала ареною сутичок українських та польських студентів. Після богослужіння в соборі св. Юра українці колоною вийшли вулицями А. Міцкевича (тепер вул. Листопадового Чину) та Ягайлонською (тепер вул. В. Гнатюка) до центру міста. Дорогу їм заступили польські студенти, яких українці побили й розігнали. У відповідь польська молодь влаштувала напади на українські установи.

Вояк дивізії "Галичина".
Реконструкція 2009 р.

► Через площу Міцкевича перейдімо на площу Галицьку.

Зведений у неоренесансному стилі 1872 р., наріжний будинок від просп. Т. Шевченка (пл. Галицька, 15) давніше був осідком Галицького іпотечного банку. Упродовж 1910–1914 рр. тут працювала Ольга Басараб (1889–1924).

У будинку в 1939–1941 рр. діяв відділок НКВС. Улітку 1941 р. в підвалах будівлі більшовики розстріляли ув'язнених. Люди, які першими увійшли до будинку, побачили моторошну картину:

Будинок колишнього Галицького іпотечного банку на пл. Галицькій, 15. Сучасне фото

Ми ретельно обшукали все приміщення. Знали, що тут короткочасно утримували політичних в'язнів для якихось спеціальних допитів. Всі кімнати були порожніми, ані сліду по арештантах, скрізь було чисто прибрано. Тоді ми зійшли вниз до підвалу. Підвальні приміщення були порожніми, за винятком одного, найбільшого. Тут підлога була густо всипана шаром чистого жовтого піску. Каналізаційний люк був чомусь відкритим, а внизу шуміла Полтва. Стіни цього підвального приміщення були вищерблені кулями. Не було сумніву – це розстрільна кімната ... Коли ми вийшли з підвалу наверх, то помітили, що підосви нашого взуття аж по ранти просякли кров'ю. Треба було довго мити взуття, бо людська кров дуже чіпка.

► На схід від площі Галицької розташована площа Соборна.

Юрко Тютюнник.

Його загони першими в національній історії прийняли назву Української Повстанської Армії

Юрій Отмарштайн

У будинку на пл. Соборній, 2, від кінця 1921 р. до квітня 1922 р. містився ресторанчик, власниками якого були командири армії УНР та організатори Другого Зимового походу отамани Юрко Тютюнник (1891–1929) та Юрій Отмарштайн (1890–1922). Через економічну скруту самі власники мусили виконувати в своєму закладі обов'язки кухаря, кельнера та управителя.

Ресторан було відкрито після Другого Зимового походу, який відбувся в жовтні–листопаді 1921 р. Тоді українські підрозділи під командуванням Ю. Тютюнника та Ю. Отмарштайна здійснили рейд углиб радянської території. Один із підрозділів дійшов до с. Вахнівка, що за 60 км від Києва, загін під командуванням Ю. Тютюнника захопив м. Коростень. Однак, з огляду на чисельну перевагу ворога, українським військовим довелося відступати. Біля містечка Базар на Житомирщині українців оточили переважаючі сили Червоної армії. У запеклому бою лише невеликій частині підрозділу вдалося вирватися з оточення, а 359 українських військовиків потрапило в полон. Захоплений відвагою, яку українці виявили в шабельному бою, командир радянської кавалерійської дивізії Григорій Котовський запропонував усім перейти до нього

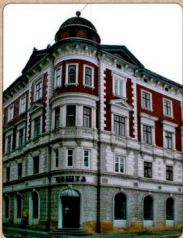

Будинок штабу австрійського військового корпусу. Фото поч. XX ст.

Праворуч – меморіальна таблиця на честь першого українського військового команданта Львова Миколи Мариновича (пл. Соборна, 6).

Будинак на вул. Валовій, 14. Сучасне фото

кового корпусу (пл. Соборна, 6). Під час листопадових боїв за місто 1918 р. тут працювала українська військова командатура. На вшанування пам'яті про першого українського військового команданта Львова Миколу Мариновича (1861–1944), в стіну будинку 2003 р. вмуровано меморіальну таблицю (скульптор І. Самотос).

У сусідньому будинку (пл. Соборна, 7) в радянські часи діяв суд.

Упродовж 1940-х рр. тут відбувалися судові процеси над українськими патріотами.

Через зелений сквер перед монастирем бернардинців перейдімо на вул. Валову. Ліворуч – у наріжному будинку (вул. Валова, 16), в австрійські часи містився осідок військового командування міста. Тут уночі 1 листопада 1918 р. було інтерновано останнього австрійського команданта Львова генерала Рудольфа Пфедфера. Цю операцію здійснили поручник Григорій Трух та четар Ярослав Гинилевич. Після того, як австрійські військові залишили приміщення, в листопаді 1918 р. у будинку діяв український поштовий уряд.

У сусідньому будинку (вул. Валова, 14) у міжвоєнний період містилася адвокатська канцелярія Мар'яна Глушкевича (1878–1935). Замолоду адвокат був переконаним москвофілом, але згодом на політичних процесах завзято боронив українських націоналістів. М. Глушкевич відзначався добрими ораторськими здібностями й мав високий авторитет у правничому середовищі. Дізнавшись про свою невиліковну хворобу, М. Глушкевич вирішив вчинити атентат на львівського воєводу, але Степан Шухевич його відмовив від цього.

► Вулицею Висловою вирушаємо на Підвальну.

У наріжному від вул. Вислової будинку (вул. Підвальна, 3) влітку 1941 р. діяла українська організація "Жіноча служба України", яку очолювала сестра Дмитра Палієва (1896–1944), активна діячка "Пласту" та національно-патріотичних організацій Цюпа (Кекилія) Паліїв (1906–1956). Організація допомагала колишнім полоненим, бездомним дітям та безробітним жінкам. Згодом "Жіноча служба" приєдналася до структур Українського Центрального Комітету, що його очолював визначний український науковець та громадський діяч Володимир Кубійович (1900–1985).

Будинок на вул. Підвальній, 3, в якому діяла "Жіноча служба України". Сучасне фото

Наступною будівлею на вулиці є міський арсенал (вул. Підвальна, 5). У ньому в часи ЗУНР був продуктовий склад. Сюди сільськими возами доставляли продукти, які згодом українська влада розподіляла містом. Тепер у будинку розташований музей зброї "Арсенал".

Далі на вулиці розташована ще одна зброярня – королівський арсенал (вул. Підвальна, 13). Тепер у будівлі колишнього ко-

ролівського арсеналу діє Державний архів Львівської області. Поряд з іншими документами в його фондах зберігаються матеріали до історії національно-визвольного руху, зокрема документи поліції, судів та прокуратури міжвоєнного періоду, часів німецької окупації Львова та Галичини (1941–1944), особові фонди в'язня радянських концтаборів, письменни-

Будівля колишнього королівського арсеналу (вул. Підвальна, 13), де тепер діє Державний архів Львівської області. Сучасне фото

ка Володимира Гжицького (1895–1973) та композитора Ярослава Ярославенка (1880–1958), автора музики до гімнів товариств “Сокил” та “Пласт”, обробок стрілецьких пісень. Є в архіві й автографи Степана Бандери, Романа Шухевича. Від 1998 р. в архіві зберігаються документи до історії депортацій мешканців західноукраїнських земель, здійснених радянським режимом.

► Вулиця Підвальна виходить на площу Данила Галицького.

Пожежне управління на пл. Данила Галицького, 5. Лворуч від будинку в роки війни нацисти влаштували розстріли підпільників.
Сучасне фото

ще двох осіб. Згодом публічні страти нацисти влаштували біля будинку на теперішній вул. П. Куліша, 6а.

► Від площі Данила Галицького повернімося на вулицю Лесі Українки.

Часопис

“Дешева книжка”.

1937 р.

У будинку на вул. Лесі Українки, 35, діяли редакції кількох українських пресових видань, які дотримувалися націоналістичного скерування. Тут було підготовано до друку 1937 р. перші чотири номери місячника масової освіти “Самоосвітник”. У цій будівлі 1935–1937 рр. працювали редакція видавництва “Дешева книжка” та 1935 р. адміністрація й редакція журналу “Шлях нації”. У будинку було підготовлено до друку чотири перші числа видання. Начальним редактором “Шляху нації” був Зенон Пеленський (1902–1979). Дописували до часопису Богдан-Тадей Галайчук, Василь Кучабський, Володимир Кузьмович, Володимир Целевич

та інші активні діячі національно-визвольного руху.

Тривалий конфлікт із національним підґрунтям супроводжував діяльність на вулиці Української народної школи ім. М. Шашкевича (вул. Лесі Українки, 26). На початку ХХ ст. школа була єдиним українським навчальним закладом, який Львів утримував із власного міського бюджету. Приміщення, яке міська влада виділила для української школи, було зовсім не придатним для навчання. Як згадував відомий український освітній діяч Степан Шах (1891–1978), “діти душилися там як оселедці в бочці, без ясных коридорів, без повітря”.

Тривалий час за нове приміщення для школи боровся катехит навчального закладу отець Олександр Стефанович, який був депутатом львівської міської ради. Усі свої промови на засіданнях магістрату він завжди закінчував однаковими словами: “... *ceterum censeo* ... народна школа ім. Шашкевича потребує нового будинку!”. Спочатку австрійська, а згодом і польська влада ігнорували вимоги українців. Вирішити проблему допоміг візит до Львова британського політика, який, відвідавши школу, вжахнувся й згодом помістив у британській пресі опис побаченого у Львові.

У 1928 р. міська рада виділила для Української народної школи ім. Шашкевича ново-зведений шкільний будинок на вул. Замкнений, 8. Управителем перенесеної на нове місце школи став Василь Бень (1885–1941), старшина армії УНР, колишній особистий ад'ютант головного отамана Симона Петлюри.

У міжвоєнний період у Львові працювали 43 міські народні 7-класні школи, серед яких тільки 4 були українськими. Крім фінансованих із міського бюджету народних шкіл, українці мали ще кілька приватних навчальних закладів. Рушійною силою розвитку українського шкільництва у Львові було Українське педагогічне товариство “Рідна школа”.

Будинок на вул. Лесі Українки, 35.
Сучасне фото

Часопис “Шлях нації”.
1935 р.

Будинок на вул. Лесі Українки, 26.
Сучасне фото

Маршрут 4

ПІВДЕНЬ

вул. Князя Романа –
вул. О. Нижанківського –
просп. Т. Шевченка –
вул. Дж. Дудаєва –
вул. М. Драгоманова –
вул. Є. Глібова –
вул. М. Коцюбинського –
вул. Кирила і Мефодія –
вул. М. Грушевського –
вул. І. Франка –
вул. Д. Вітовського –
вул. Гвардійська –
вул. І. Карпинця –
вул. Стрийська –
Стрийський парк –
вул. Паркова –
вул. Шота Руставелі –
вул. О. Архипенка –
вул. М. Тарнавського –
вул. Йосифа Сліпого –

Мандрівку місцями, пов'язаними з подіями національного руху у Львові, продовжуємо на пл. Соборній навпроти пам'ятника королю Данилові. Від пл. Соборної на південь відходить вул. Князя Романа, яка давніше мала назву вул. Стефана Баторія. На парному боці цієї вулиці колись розташовувалися крамниці букіністів, а на непарному – судові установи. У будинку на вул. Князя Романа, 1, у міжвоєнний період працював апеляційний суд. У сусідньому будинку (вул. Князя Романа, 3) діяв окружний суд для кримінальних справ та прокуратура. Тут також були слідчі арешти, де утримували осіб, які перебували під слідством.

“ПАЛАЦ СПРАВЕДЛИВОСТІ”: ВИРОК, СКАСОВАНИЙ ІСТОРІЄЮ

Степан Бандера (1909–1959)

Народився в с. Старий Угринів (тепер Калуського району) на Івано-Франківщині. Від молодих літ був активним членом низки українських громадських організацій. 1928 р. вступив до УВО, член ОУН від часу її створення. Від початку 1933 р. виконував обов'язки Крайового провідника ОУН. Організував низку резонансних замахів на представників окупаційної влади. На Варшавському та Львівському процесах засуджений до довічного ув'язнення. Вийшов на волю з розпадом Польської держави у вересні 1939 р. Після конфлікту всередині ОУН на по-

чатку 1940 р. очолив ту частину організації, яка прибрала назву Револьюційної ОУН. Через відмову відкликати проголошений у Львові 30 червня 1941 р. Акт відновлення Української Держави був арештований, провів понад три роки в нацистському концтаборі Заксенгаузен. Після Другої світової війни – на еміграції, продовжував боротьбу проти комуністичного режиму. Загинув у Мюнхені від рук радянського таємного агента.

“Палац справедливості”

(вул. Князя Романа, 1-3)

Будівлю зведено у 1891–1895 рр. за проектом Францишка Сковрона на місці костелу св. Леонарда та монастиря кармелітів взутих, який від кінця XVIII ст. використовували як в'язницю. За австрійських часів тут працював Вищий крайовий суд, у міжвоєнний час – апеляційний та окружний суди, а також відділення прокуратури. З огляду на судове призначення споруди, її називали “Палацом справедливості”. Скульптурну групу “Правосуддя”, яка встановлена над головним входом (тепер пошкоджена), виконав Леонард Марконі. Тепер колишній комплекс судових будівель належить Національному університетові “Львівська політехніка”.

У міжвоєнний період у приміщенні окружного суду відбулася низка гучних судових процесів проти українських націоналістів. Тут судили Степана Федака-молодшого, Андрія Мельника, Василя Біласа та Дмитра Данилишина й інших відомих діячів національно-визвольного руху.

Найбільшого розголосу набув “Львівський процес Степана Бандери і товаришів”, який тривав тут від 25 травня до 27 червня 1936 р. Перед судом постали 23 особи, серед яких Степан Бандера, Роман Шухевич, Ярослав Стецько, Катерина Зарицька, Віра Свенціцька. Підсудних боронили 11 українських адвокатів, зокрема Степан Шухевич, Володимир Старосольський, Євген Давидяк, Пилип Евин.

Напередодні процесу українські націоналісти виробили спільну лінію поведінки, яка полягала в тому, що частина підсудних визнає свою належність до ОУН і скористається судовими засіданнями для пропаганди націоналістичних ідей. Та частина підсудних,

Вигляд на “Палац справедливості”.
Фото поч. XX ст.

Степан Бандера

щодо яких суд не мав достатніх доказів, мала відмовлятися від усіх закидів. Заплановано, що за потреби більш обтяжені звинуваченнями будуть брати на себе чужу вину, щоб рятувати своїх друзів. Під час судових засідань С. Бандера відверто заявив, що він був Крайовим провідником ОУН на західноукраїнських землях і підтвердив, що низку замахів на представників польської влади та українських ренегатів було здійснено за його наказами. У своїх виступах лідер українських націоналістів відмовлявся подавати ті подробиці, які б могли зашкодити ін-

шим підсудним, натомість переконливо пояснював мотиви діяльності українського національно-визвольного руху. Інші підсудні також скористалися можливістю виступити із заявами, які висвітлювали ідеологічні та політичні позиції ОУН. Усі підсудні відмовилися говорити на процесі польською мовою, а, подаючи анкетні відомості про себе, одноставно ствердили, що вважають себе українськими громадянами і їхня належність до Польської держави лише тимчасова. Роман Мигаль, який під час попереднього судового процесу дав свідчення, що нашкодили товаришам, відкликав усі свої зізнання й заявив, що надалі під час судових засідань буде називати С. Бандеру лише Провідником, оскільки відчуває себе не гідним вимовляти його ім'я.

Постава підсудних викликала великі симпатії серед українського населення. Особливого авторитету набув С. Бандера. Згідно з дослідженнями фольклористів, саме після Львівського процесу 1936 р. серед народу з'явилися пісні та легендарні оповіді про крайового очільника українських підпільників.

Процес закінчився присудом довічного ув'язнення С. Банде-

рі та різними тюремними термінами для інших підсудних. Двох дівчат-підпільниць, чію провину довести не вдалося, суд звільнив.

Оцінюючи значення Львівського процесу 1936 р., один із чільників українського підпілля написав:

Україно! Ти будеш жити, жити, коли родиш таких своїх синів. Революціє! Ти не переможна, коли виховуєш таких провідників. І насувається порівняння... З тими, що претендують на регалії "вождів" народу, а самі кожний свій слід позначають

Печатка
Організації Українських
Націоналістів.
Середина 1930-х рр.

трухою мертвеччини. Ще важаться говорити про відповідальність перед нацією, а самі з головою віддають себе "на окуп" її ворогам.

ДЕ ЇХНІ БАНДЕРИ? Їх немає й не буде, бо з осикового пня не виростити дуба...

► **Із вулиці Князя Романа звернімо на вулицю Нижанківського.**

Вона має вигнуту форму літери "Г", нею можна вийти на просп. Т. Шевченка або пл. Галицьку. На переламі вулиці стоїть будівля консерваторії (вул. О. Нижанківського, 5). У міжвоєнний час тут діяла Академія закордонної торгівлі. У закладі був потужний націоналістичний осередок, який існував під прикриттям легального студентського товариства "Торговельник". Тут навчалися Петро Дужий, Павло Генгало, Ярослав Пришляк, Осип Феник та інші знані діячі національно-визвольного руху.

Петро Дужий

► **Пройшовши вулицею Нижанківського, дістанемось на проспект Шевченка.**

Наприкінці XIX ст. на проспекті, який мав тоді назву вул. Академічної, діяло Наукове Товариство імені Шевченка (НТШ). Упродовж 1892–1898 рр. заклад працював у будинку на просп. Шевченка, 8. Тут також була книгарня Наукового Товариства. Закрита радянською владою, вона повернулася на старе місце тільки в 1990-ті рр. Вшановуючи наукові традиції, на стіні будинку встановлено художньо-меморіальну таблицю на честь Наукового Товариства ім. Шевченка (1990 р., скульптор Я. Скаун).

Улітку та на початку осені 1941 р. у цьому будинку мешкала відома українська поетеса та діячка національно-визвольного руху Олена Теліга (1907–1942). Народившись у Санкт-Петербурзі, згодом вона проживала в Києві, а після встановлення в Україні радянської влади разом із родиною виїхала на еміграцію. Від 1932 р. О. Теліга належала до ОУН, працювала

Меморіальна таблиця на честь Наукового Товариства ім. Шевченка, встановлена 1990 р. на просп. Т. Шевченка, 8

Олена Теліга

На вшанування О. Теліги на стіні колишнього будинку НТШ (просп. Шевченка, 8) встановлено меморіальну таблицю

Одразу після встановлення у Львові української влади, восени 1918 р. на вул. Академічній трапилося два напади на українських

Будинок на просп. Т. Шевченка, 28, у якому діяла аптека "Під Святим Духом".
Сучасне фото

в культурно-освітній референтурі Проводу українських націоналістів. За завданням ОУН у жовтні 1941 р. вона вирушила зі Львова до Києва, де провадила політичну та літературну діяльність. На початку лютого 1942 р. її заарештували нацисти. 21 лютого 1942 р. разом з іншими українськими націоналістами О. Телігу розстріляли в Бабиному Яру.

На честь О. Теліги на стіні будинку встановлено бронзову художньо-меморіальну таблицю (2002 р., скульптор Ф. Василенко).

На протилежному боці проспекту стоїть будинок колишньої Торгово-промислової палати (просп. Т. Шевченка, 17/19). Під час листопадових

боїв 1918 р. тут відбувалися українсько-польські перемовини про перемир'я. Українську сторону представляли Льонгін Цегельський, Роман Перфецький та Михайло Лозинський. Під час вуличних боїв у місті українська та польська сторони кілька разів укладали тимчасові угоди про припинення вогню. Здебільшого, особливо на початковому етапі боїв, такі перемир'я були на руку насамперед полякам. Користуючись затишшям, польська сторона збирала людські резерви та зброю, а часто, навіть усупереч умовам про припинення вогню, займала ті об'єкти, які обидві сторони перед тим домовлялися уважати нейтральними.

військових. Перший із них стався навпроти аптеки "Під Святим Духом". 2 листопада 1918 р. двоє вбраних у цивільне поляків напали тут на українського міліціонера, студента медицини В. Шкондюка, який патрулював вулицю. Один із нападників схопив молодого хлопця за руки, а другий, вирвавши в нього револьвер, вистрелив українцеві в голову. Перехожі занесли важкопораненого В. Шкондюка до аптеки, де той і

помер. Другий напад на українського вояка стався уранці 8 листопада 1918 р. в кав'ярні "Рома" (тепер кафе "Академічне", просп. Т. Шевченка, 25), яка від 1911 р. діяла на протилежному боці вулиці. Українського стрільця сильно побили, але він залишився живим.

► **Із західного боку на проспект Шевченка виходить вулиця Дудаєва, куди попрямуємо. На початку ХХ ст. вулиця мала ім'я львівського бургомистра та письменника Бартоломея Зиморовича.**

У будинку на вул. Дж. Дудаєва, 2, у 1932–1933 рр. працювало видавництво, яке готувало до друку "Календар "Червоної Калини". Саме видавництво "Червона Калина" містилося далі на цій вулиці (вул. Дж. Дудаєва, 12). Заснована 1921 р. видавнича кооператива "Червона Калина" відіграла визначну роль у збереженні традицій визвольної боротьби 1914–1921 рр. та національно-патріотичному вихованні української молоді. "Червона Калина" щорічно видавала історичні "Календарі "Червоної Калини", а від 1929 р. ще й щомісячний журнал "Літопис "Червоної Калини". Крім цього, до 1939 р. видавництво опублікувало близько 80 книжок на військово-історичну тематику. Серед книжкових видань "Червоної Калини" були спогади, військова белетристика, наукові дослідження з історії України. Видання "Червоної Калини" – надзвичайно важливі джерела до історії національно-визвольних змагань 1914–1921 рр.

Головою надзірної ради видавництва був відомий український адвокат та колишній старшина УГА Степан Шухевич (1877–1945). У кооперативі працювали головню колишні вояки УСС та УГА, частина з яких входили до керівництва підпільної Української Військової Організації. Головним директором

"Календар "Червоної Калини" на 1929 р.

Будинок на вул. Дж. Дудаєва, 12, у якому працювало видавництво "Червона Калина". Сучасне фото

Відзнака
Бойової управи УСС

СТАРШИЙ СТРЕЛЕЦЬ УГА

Розпорядженням
Державного секретаріату
військових справ від
22 квітня 1919 р. для УГА
був встановлений єдиний
зразок одностроїв. За цим
розпорядженням,
польові мундири для
українських військовиків
шили із зеленувато-сірого
сукна. Характерною
особливістю цього однострою
був стоячо-відкладений
комір та чотири накладні
кишені. На правому боці
блюзи погон ("барчик") має
сукняний валик ("порожок"),
який виступає назовні й
перешкоджає сповзанню з
плеча ремня зброї.
Головним убором УГА була
шалка-мазепинка
із гудзиком для застібання
відворотів, кольорова
облямівка яких вказувала на
рід зброї бійця. Кольоровими
були також петлиці ("виліги")
на комір та підкладка
на рукавних знаках військових
звань. Вояк належить до
пехоти, якій разом із
військовими музикантами
присвоєно темно-синю барву.
На мазепинці – кокарда із
зображенням національного
символа – тризуба. Знаками
розрізнення військового
звання підстаршин УГА були
вузькі смужки ("пружки"),
нашиті в нижній частині
рукава. Одна срібна смужка
відповідає званню старшого
стрілця. Вояк озброєний
німецькою гвинтівкою
системи "Маузер"
М.98к. На поясі шкіряні
підсумки для набів.

видавництва був один із засновників УВО Осип Навроцький (1890–1972), а членом управи – член Крайової команди УВО Михайло Матчак (1895–1958).

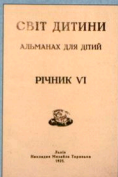
На протилежному боці вулиці (вул. Дж. Дудаєва, 15) працювала редакція, адміністрація та друкарня газети “Слово Польське”. У грудні 1928 р. напередодні римо-католицького Різдва до кабінету редактора кур’єр доставив гарно запакований пакет із написом “Нечемному редакторові – Св. Миколай”. Усередині пакунку була петарда, вибух якої пошкодив інтер’єр редакції. Відповідальність за інцидент взяла на себе УВО, представники якої заявили, що “дарунок нечемному редакторові” був зроблений через українофобські статті, які друкувало “Слово Польське”. Останньою краплею, що переповнила чашу терпіння українських підпільників, стала публікація статті, у якій газета назвала УВО “організацією провокаторів”.

Крім “Червоної Калини”, на вулиці діяло ще одне українське видавництво. У будинку на вул. Дж. Дудаєва, 8, упродовж 1919–1939 рр. працювала редакція ілюстрованого місячника “Світ дитини”, видавцем і редактором якого був Михайло Таранько (1887–1956). Із виданням співпрацювало велике гроно українських письменників та художників: Богдан Лепкий, Марійка Підгірянка, Юрій Шкрумеляк, Антін Лотоцький, Олена Кульчицька, Антін Манастирський, Яків Гніздовський. Журнал публікував чимало матеріалів патріотичного характеру, які сприяли вихованню галицької молоді в національному дусі. У видавництві “Світ дитини” виходила “Дитяча бібліотечка”, в якій до 1939 р. з’явилося майже 230 книжечок із творами українських авторів та світової класики.

Потужні українські господарські товариства діяли на вул. Дж. Дудаєва, 20/22. Тут містилися “Центросоюз” – об’єднання українських ко-

Юрій Шкрумеляк

“Світ дитини”. 1925 р.

Будинок на вул. Дж. Дудаєва, 20/22, в якому працювали “Центросоюз” та “Сільський господар”.
Сучасне фото

Юліан Шепарович

оперативних організацій усієї Галичини, та товариство "Сільський господар". Кооперативне об'єднання "Центросоюз" було засноване 1899 р. в Перемишлі, але 1911 р. перенесло свій осідок до Львова. "Центросоюз" постачав українським селянам галантерейні товари, сільськогосподарський реманент, будівельні матеріали, добрива та насіння, а водночас організовував збут сільськогосподарської продукції. На кінець 1930-х рр. організація об'єднувала 189 різноманітних інституцій, а річний обіг товариства перевищив 37,5 млн злотих.

Група українців зі Львова на військовому цвинтарі УГА у Винниках.
Фото 1932 р.

Упродовж 1930–1939 рр. "Центросоюз" очолював Юліан Шепарович (1886–1949), колишній старшина армій ЗУНР та УНР. Під час українсько-польської війни Ю. Шепарович командував артилерійським полком УГА, а в наддніпрянській армії був командиром бронепотягу "Запорожець". У міжвоєнний час Ю. Шепарович очолював товариство українських військових ветеранів "Молода громада", яке існу-

вало у Львові 1925–1939 рр. Товариство влаштовувало щорічні урочистості на відзначення 1 листопада та 22 січня, походи на могили українських вояків на Зелені свята, збирало військово-

"Календар
"Сільський господар"
на 1929 р.

історичні пам'ятки, карбувало пропам'ятні військові відзнаки. У 1938 р. спільно з НТШ "Молода громада" створили у Львові військово-історичний музей.

На початку 1920-х рр. Ю. Шепарович став членом УВО й виконував обов'язки окружного коменданта Станиславщини. Згодом він відійшов від активної роботи в підпіллі, але й надалі підтримував контакти з українськими націоналістами. За деякими відомостями, очолював паралельну "старшу" мережу ОУН, що діяла в легальному секторі. У лютому 1938 р. на прохання Романа Шухевича директор "Центросоюзу" таємно виділив 15 тисяч злотих, на які мали придбати автоматичну зброю,

гармати та зенітні кулемети для оборони Карпатської України. У серпні 1939 р. Ю. Шепарович взяв участь у роботі Другого Великого Збору ОУН, що відбувся в Римі.

Другим українським товариством, яке діяло в будинку на вул. Дж. Дудаєва, 20/22, був "Сільський господар". Товариство заснували 1898 р. в містечку Олесько на Львівщині українські священики. Від 1903 р. керівні органи "Сільського господаря" діяли у Львові. У 1939 р. товариство мало 60 філій у всій Галичині. Основними напрямками його діяльності були: поширення інноваційних сільськогосподарських технологій, створення для українських хліборобів фахових шкіл та курсів, заснування дослідних полів, тваринницьких ферм, пасік тощо. Правники "Сільського господаря" представляли інтереси українських селян у місцевих та загальнодержавних органах влади.

"Сільський господар" не залишався осторонь українського національно-визвольного руху. Членами "Сільського господаря" була велика кількість підпільників, що діяли в сільській місцевості. Належність до легальної організації часто слугувала прикриттям для підпільної діяльності. Особливо це стосувалося курсів хліборобського вишколу молоді. У приміщенні на вул. Дж. Дудаєва, 20/22, що належало товариству, 1920–1921 рр. відбувалися засідання Начальної команди УВО. Улітку 1922 р. тут проходили засідання з'їзду Окружних комендантів УВО, який влаштовано під прикриттям зібрання представників українських легальних товариств.

Зібрання молодих націоналістів у 1920-ті рр. часто проводили під виглядом легальних зборів членів різноманітних культурних та економічних товариств. На фото – присяга молоді, яка вступає в УВО. Фото 1920-х рр.

КОСИ — СЕРПИ

„ЦЕНТРОСОЮЗУ“

безконкуренційні.

Реклама "Центросоюзу". 1930-ті рр.

Ярослав Індишевський,
Крайовий провідник
УВО 1924–1926 рр.

► Із вулиці Дудаєва повернімося на проспект Шевченка й попрямуємо до пам'ятника Михайлові Грушевському.

Пам'ятник Михайлові Грушевському
на просп. Т. Шевченка.
Сучасне фото

Пам'ятник першому президентові України Михайлові Грушевському (1866–1934) стоїть у західній частині невеличкої площі, до якої, крім просп. Т. Шевченка, виходять ще сім вулиць: вул. О. Фредра, вул. О. Герцена, вул. П. Сакаганського, вул. М. Грушевського, вул. М. Драгоманова, вул. Л. Мартовича та вул. А. Волошина. Пам'ятник за проектом львівських скульпторів Дмитра Крвавича, Миколи Посікіри, Любомира Яремчука та архітектора Василя Каменщика було відкрито 12 червня 1994 р.

Визначний український історик, політик та громадський діяч М. Грушевський проживав у Львові у 1894–1907 рр. Тут він очолював кафедру історії у Львівському університеті та Наукове Товариство ім. Шевченка. Навесні 1918 р. М. Грушевський очолив у Києві

Українську Центральну Раду – перший національний парламент, який створили наддніпрянські українці. На засіданні Української Центральної Ради 29 квітня 1918 р. М. Грушевського обрали президентом Української Народної Республіки.

► **Минувши пам'ятник М. Грушевському, виходимо на вулицю Драгоманова, яка давніше мала назву Е. Мохнацького.**

Михайло Грушевський

На початку ХХ ст. у будинку на вул. М. Драгоманова, 12, діяли бурса Руського педагогічного товариства та Дівоча школа ім. Тараса Шевченка. Управителькою школи була Костянтина Малицька (1872–1947), визначна діячка українського жіночого руху.

У приміщеннях бурси в 1914 р. розмістилася Бойова управа Українських Січових Стрільців, на згадку про яку на стіні будинку 1 листопада 1997 р. встановлено скромну меморіальну табличку. Бойову управу створено 3 серпня 1914 р. як

організаційний центр, який набирал добровольців до Легіону Українських Січових Стрільців (УСС). Керівником управи став Кирило Трильовський (1864–1941), відомий організатор українських парамілітарних утворень, якого за подвижницьку працю називали "Січовим батьком". На заклик створити при австрійському війську власне військове формування відгукнулося

28 тисяч українських добровольців. Серед тих, хто зголосився, австрійці вибрали лише 2,5 тисячі осіб, із яких і створили підрозділ. Основу кадрів Легіону УСС становили члени українських військово-спортивних товариств "Січ", "Сокіл" та "Пласт".

У будинку від 1923 р. почали працювати Дівочі гімназійні курси Українського педагогічного товариства. Їх відвідувала визначна учасниця національно-визвольного руху Дарія Гнатківська (1912–1989), яка згодом стала зв'язковою Крайової езекутиви ОУН й належала до дівочої розвідувальної п'ятірки Марійки Кос (1914–1934). Д. Гнатківська одружилася з одним із чільних керівників ОУН Миколою Лебедем (1909–1998).

Тепер у будинку зі славними педагогічними традиціями розмістилася кафедра теоретичної фізики Львівського національного університету імені Івана Франка.

У будинку на вул. М. Драгоманова, 16, улітку 1941 р. містилася військова референтура Проводу ОУН, у якій, зокрема, працювали Олекса Гасин (1907–1949), Дмитро Грицай (1907–1945) та Осип Карачевський (1905–1944). Тепер у будинку діє Інститут біології клітин НАН України.

Навпроти Інституту розташований головний корпус Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. М. Драгоманова, 5). Ще один корпус бібліотеки розташований трохи далі на вул. М. Драгоманова, 17. Серед книжкових скарбів, які зібрані в бібліотеці, значна частина стосується історії українського

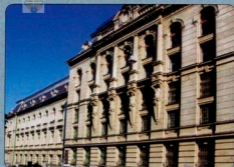
Будинок на вул. М. Драгоманова, 12.
Сучасне фото

Відзнака Української бойової управи УСС. 1914 р.

Кирило Трильовський

Головний корпус Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка на вул. Драгоманова, 5.
Сучасне фото

металевій скриньці, закопаній у лісі поблизу с. Рогізно Яворівського району на Львівщині. Після реставрації листівки, відозви та інші документи Української Повстанської Армії були передані до фондів бібліотеки.

Логотип газети "Вісті".
1934 р.

Меморіальна таблиця на честь А. Вахнянина, К. Студинського, О. Тисовського, встановлена на вул. Є. Глібова, 15. О. Тисовський уклав текст пластової присяги, був автором першого пластового підручника та слів пластового гімну "Цвіт України і краса"

національно-визвольного руху. Видані в міжвоєнний період спогади про визвольні змагання 1918–1921 рр., націоналістична преса 1920–1930-х рр. та твори чільних представників визвольного руху першої половини ХХ ст. зібрано у відділі україніки. Крім цього, бібліотека володіє унікальною колекцією документів, що стосуються історії українського підпілля кінця 1940-х рр. на Львівщині. Ці папери випадково виявили у квітні 2003 р. в

Між будинками ЧЧ. 24 і 26 на вул. М. Драгоманова виходить вул. Є. Глібова. У 1934 р. в будинку на вул. Є. Глібова, 9, діяла редакція суспільно-політичного тижневика "Вісті", який редагував поет і визначний діяч визвольного руху Богдан Кравців (1904–1975). Тижневик дотримувався націоналістичного курсу, і зрештою, польська влада заборонила його. На вул. Є. Глібова редакція встигла випустити 33 числа видання (чч. 11–43). Після заборони часопис виходив під новими назвами: "Голос нації" (1936–1937) та "Голос" (1938–1939).

Будинок на вул. Є. Глібова, 15, належав відомому українському композиторові Анатолію Вахнянинові (1841–1908). Після його смерті будинок перейшов у спадок зятеві, літературознавцеві

та громадському діячеві Кирилові Студинському (1868–1941). Також тут мешкав засновник “Пласту” Олександр Тисовський (1886–1968). На вшанування пам’яті А. Вахнянина, К. Студинського та О. Тисовського 2007 р. на стіні будинку встановлено художньо-меморіальну таблицю.

У міжвоєнний період К. Студинський дозволив українським пластунам використовувати для своїх потреб горище та двір будинку. Українські пластуни завжди активно співпрацювали з націоналістичним підпіллям. Тому зовсім не дивно, що адреса будинку на вул. П. Хмельовського, 15 (тепер вул. Є. Глібова, 15), у 1930 р. була вказана як місце контакту для закордонних кур’єрів ОУН. Сюди прибували зв’язкові з таємною поштою зі Швейцарії та Німеччини.

Будинок на вул. Є. Глібова, 15.
Сучасне фото

► Повернімося на вулицю Драгоманова й продовжмо свій шлях догори.

Розташований на парному боці вулиці, палац Дуніковських (вул. М. Драгоманова, 42) від початку ХХ ст. є осідком музейної установи. Палац збудували 1897–1898 рр. на замовлення відомого геолога та мандрівника Еміля Дуніковського. Після того, як 1911 р. палац купив митрополит Андрей Шептицький, тут розміщено колекції Церковного музею. Під

Національний музей у Львові (колишній палац Дуніковських) на вул. М. Драгоманова, 42. Сучасне фото

Віра Свенціцька

час церемонії офіційного відкриття закладу 13 грудня 1913 р. музей було передано в дар українському народові як Національний музей у Львові. Від моменту заснування до 1952 р. музеєм незмінно керував видатний український історик та мистецтвознавець Іларіон Свенціцький (1876–1956).

Його донька Віра Свенціцька (1913–1991) пішла слідами батька й також стала мистецтвознавцем. У 1939 р. вона вступила до Наукового Товариства ім. Шевченка, а від 1940 р. працювала в Національному музеї. Водночас, від початку

1930-х рр., дівчина була членкинею ОУН й брала активну участь у національно-визвольному русі. В. Свенціцька входила до складу дівочої розвідувальної п'ятірки й готувала багато відважних акцій українського підпілля. Молоді дівчата збирали розвідувальну інформацію, переховували та переносили містом зброю, забезпечували прикриття виконавцям під час бойових акцій. У 1936 р. В. Свенціцька постала перед польським судом на відомому "Львівському процесі С. Бандери та товаришів", але була звільнена від покарання через брак доказів. Удруге В. Свенціцьку заарештувала вже радянська влада 5 листопада 1948 р. Брак доказів не завадив засудити її на 25 років ув'язнення в концтаборах.

Степан Охримович

Після смерті Й. Сталіна присуд переглянули, і в червні 1956 р. жінку звільнили. В. Свенціцька повернулася на роботу до музею, який колись очолював її батько. Від 1967 р. вона завідувала тут відділом народного, а від 1975 р. – відділом давньоукраїнського мистецтва. За важливий внесок у дослідження та збереження давньоукраїнського мистецтва 1995 р. В. Свенціцькій посмертно присвоєно Шевченківську премію.

У міжвоєнний період у приміщенні Національного музею у Львові відбувалися засідання Групи Української Державницької Молоді. Тут працював один із активних членів цієї групи Степан Охримович (1905–1931). Досліджуючи історію українського книгодрукування, С. Охримович віднайшов у фондах Національного музею примірник оригінального львівського першовидання книжки Миколи Міхновського "Самостійна Україна". Захопившись

М. Міхновський.
"Самостійна Україна".
1900 р.

цією працею, він активно популяризував її серед української молоді Львова. Книжку М. Міхновського не можна було виносити з музею, однак С. Охримович таємно взяв її додому на одну ніч. Молоді націоналісти акуратно розшили книгу й за кілька годин повністю її переписали, знову зшили й повернули до музею, а зняту копію розмножили.

С. Охримович 1926 р. став співзасновником Союзу Української Націоналістичної Молоді, а згодом одним із засновників ОУН. Саме С. Охримович залучив до підпільної діяльності Степана Бандеру, з яким був знайомий ще від часів спільного навчання в Стрийській гімназії. У 1930–1931 рр. С. Охримович був Крайовим провідником ОУН. Заарештований польською поліцією в квітні 1931 р., він зазнав жорстоких поліцейських тортур. Підпільник стійко витримав катування, нікого не виказав і був звільнений. Однак після виходу на волю С. Охримович прожив лише кілька днів. Відважний юнак помер, коли йому ще не виповнилося й 26 років. Причиною смерті стали тілесні ушкодження, завдані йому під час тортур у поліції.

Далі на протилежному боці вулиці стоїть будинок (вул. М. Драгоманова, 23), у якому 1900–1918 рр. мешкав громадський діяч, організатор українського спортивного й військового руху Іван Боберський (1873–1947). Упродовж 1910–1914 рр. він очолював товариство “Сокола-Батька”, редагував часописи “Вісти з Запорожжя” та “Січові вісти”. Із початком Першої світової війни І. Боберський став одним з організаторів Легіону Українських Січових Стрільців, згодом працював у державних структурах ЗУНР та перебував на дипломатичній роботі.

► Вулицею Драгоманова виходимо на вулицю Коцюбинського. На їх перетині у глибині ділянки стоїть будинок українського “Академічного дому” (вул. М. Коцюбинського, 21).

Будинок на вул. М. Драгоманова, 23.
Сучасне фото

Іван Боберський

УКРАЇНСЬКИЙ “АКАДЕМІЧНИЙ ДІМ”: НАЦІОНАЛІСТИ З “КАМЧАТКИ”

“Академічний дім”
(вул. М. Коцюбинського, 21)

Будинок спорудили у 1904–1906 рр. як гуртожиток для українських студентів Львова. Проект будівлі виконали Тадеуш Обмінський та Філемон Левицький. Будівництво відбувалося коштом добровільних пожертв, велику частину грошей дав український меценат із Наддніпрянщини Євген Чикаленко. Тепер у будинку розташовано навчальний корпус Української академії друкарства.

тину грошей дав український меценат із Наддніпрянщини Євген Чикаленко. Тепер у будинку розташовано навчальний корпус Української академії друкарства.

В українському “Академічному домі” мешкали або принаймні побували чи не всі визначні діячі національно-визвольного руху першої половини ХХ ст. Більшість кімнат, де проживали українські націоналісти, була розташована на “камчатці” – так жартівливо молодь називала останній поверх будівлі. Назва виникла через докучливий холод, який панував

Євген Коновалець
у студентські роки

там узимку. Під час навчання в різноманітних навчальних закладах Львова в “Академічному домі” мешкали Євген Коновалець, Степан Бандера, Ярослав Стецько, Микола Арсенич, Олекса Гасин, Дмитро Грицай, Михайло Колодзінський, Іван Мітрінга та багато інших діячів українського національного руху.

У будинку діяло Товариство наукових викладів ім. П. Могили, яке влаштовувало лекції та дискусійні вечори. Також тут працювали редакції журналу молодих націоналістів “Юнацтво” (редактор і видавець Володимир Габрусевич, 1928 р.), а також

журналу "Студентський шлях" (редактор Омелян Матла, видавець Богдан Дороцький, 1931–1934 рр.). Крім структур УВО та ОУН, в "Академічному домі" існували осередки Групи Української Державницької Молоді та Союзу Української Націоналістичної Молоді.

Під час різдвяних канікул узимку 1933 р. в будинку відбувся 10-денний вишкільний курс для повітових провідників ОУН, який влаштувала Крайова екзекутива ОУН.

Характеризуючи значення "Академічного дому" для розвитку українського підпілля міжвоєнного періоду, один із чільних керівників ОУН Лев Рибет (1912–1957) писав:

Велику роль на початках організації відіграв теж відомий "Академічний дім" у Львові, в якому сконцентрувалося все студентське життя і де законспіровано містилася Крайова екзекутива ОУН. В "Академічному домі" мешкали студенти з усіх сторін Західньої України, тут мали свій осідок різні студентські установи, відбувалися відчити, збори, дискусії тощо. І відси йшли всі нитки революційної роботи на провінцію. Очевидно, не всі студенти були членами організації; однак в тридцятих роках впливи ідей ОУН серед студентства були пригнітаючі. Управа "Академічного дому" і майже всі студентські товариства були опановані членами і симпатиками ОУН.

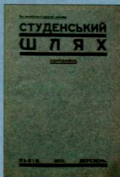
Те, що "Академічний дім" був у Львові центром українських націоналістичних сил, не був таємницею ані для поліції, ані для польських шовіністів. Так як інші українські заклади в місті, у міжвоєнний період студентський гуртожиток кілька разів ставав об'єктом польських нападів.

Першого листопада 1928 р., коли в місті почалися погроми українських інституцій, польські шовіністи увірвалися на перший поверх споруди, де понизили виставку картин відомого українського художника Олекси Новаківського (1872–1935). Українські студенти забарикадувалися на верхніх поверхах і не допустили туди погромників. Польська поліція, яка прибула на місце подій, не стала затримувати нападників, але, натомість, провела арешти серед українських студентів та обшуки в їхніх кімнатах.

Микола Арсенич. У 1941 р. він став творцем Служби безпеки ОУН, яку очолював до своєї загибелі влітку 1946 р.

Журнал "Студентський шлях". 1931 р.

Меморіальна дошка на честь С. Бандери, встановлена на вул. М. Коцюбинського, 21

Осип Бойдуник

Через десять років, 2 листопада 1938 р., поляки вчинили новий напад на будинок. Цього разу українці приготувалися краще й дали гідну відсіч. Обороняли "Академічний дім" бойовики ОУН, керувані ними Роман Шухевич. Українські студенти забарикадувалися в приміщенні. Працівник текстильної артілі "Полотно" Омелян Грабець організував групу українських "батярів", які, змішавшись із польським натовпом і користуючись метушнею, порізали багатьох нападників ножами.

Польська поліція періодично влаштовувала обшуки та арешти в приміщеннях "Академічного дому". 22 березня 1932 р. тут було арештовано 15 осіб, серед них і С. Бандеру. Через відсутність доказів затриманих за якийсь час відпустили, С. Бандера просидів в арешті три місяці. Ще раз С. Бандеру арештували в цьому будинку на світанку 14 червня 1934 р. Цього разу провідник українських націоналістів перебував за ґратами аж до вересня 1939 р.

На вшанування пам'яті про С. Бандеру на стіні колишнього "Академічного дому" встановлено художню меморіальну таблицю.

Від "Академічного дому" повернімося на вул. М. Коцюбинського. Сусідній з "Академічним домом" будинок (вул. М. Коцюбинського, 23) також пов'язаний з історією української освіти. У 1924 р. невелику віллу, яка стояла за цією адресою, було перебудовано для потреб українського шкільництва. Тут працювала приватна українська гімназія, яку допоміг заснувати отець Йосиф Застирець (1873–1943).

У нижньому кінці вулиці (вул. М. Коцюбинського, 3) у 1936 р. діяли адміністрація та редакція газети "Голос нації". Видання прийшло на зміну закритим "Вістям". У редакції на вул. М. Коцюбинського вийшли перші вісім чисел нового видання, яке тоді редагував талановитий журналіст, один із засновників ОУН Осип Бойдуник (1895–1966).

Логотип газети "Голос нації". 1936 р.

Із вулиці Коцюбинського повернімо на вулицю Кирила і Мефодія.

Навпроти будинків, які займають фізичний та хімічний факультети Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Кирила і Мефодія, 6–8), на вулицю виходить вул. О. Кобилянської. У другому будинку на парному боці вулиці (вул. О. Кобилянської, 20) у міжвоєнні роки був студентський гуртожиток, що його надав у користування митрополит Андрей Шептицький. Тут мешкав ветеран УСС та УГА, один із засновників УВО Осип Навроцький (1890–1972).

На вул. Кирила і Мефодія, 17а, тривалий час діяла приватна жіноча гімназія василіанок. Заклад було відкрито 4 вересня 1906 р. У серпні 1914 р. в будинку розмістили добровольців, які зголосилися на службу до Легіону УСС.

Упродовж 1921–1932 рр. гімназією керував відомий український учений, перший ректор Українського таємного університету Василь Щурат (1871–1948). Педагогами тут працювали колишня хорунжа УСС та четар УГА Олена Степанів-Дашкевич (1892–1963) та відомий організатор українського спортивного руху Іван Боберський (1873–1947). У міжвоєнний період в гімназії навчалися активні учасниці українського підпільного руху Марія Кос, Катерина Зарицька, Віра Свенціцька, Богдана Світлик. Тепер в історичному будинку працює Львівська лінгвістична гімназія. У приміщенні навчального закладу діє музей-кімната пам'яті Катерини Зарицької. На стіні колишньої гімназії встановлено меморіальну таблицю на честь Олени Степанів-Дашкевич, яка у 1921–1935 рр. викладала тут географію та історію.

Львівська лінгвістична гімназія на вул. Кирила і Мефодія, 17а. Сучасне фото

Меморіальна таблиця на честь О. Степанів, встановлена на будинку Львівської лінгвістичної гімназії на вул. Кирила і Мефодія, 17а. Скульптор Я. Скакун

 Вулицею Кирила і Мефодія виходимо на вулицю Грушевського.

УНІВЕРСИТЕТ: КРОВ АДАМА КОЦКА

Адам Коцко (1882–1910)

Народився в с. Шоломинь на Львівщині в українсько-польській родині. У 1905 р. нелегально перейшов кордон із Російською імперією й узяв участь в революційних подіях на Наддніпрянщині. Після повернення до Львова брав участь в організації страйків, був поранений в сутичках із поліцією, згодом арештований. Через поліційні переслідування 1907 р. виїхав до США. Враження від своїх подорожей друкував у львівській українськомовній пресі. Повернувшись до Львова, активно долучився до боротьби за права

українських студентів у Львівському університеті. Вбитий у приміщенні університету під час сутичок між українськими та польськими студентами 1 липня 1910 р. Похований на Личаківському цвинтарі.

Університет

(вул. М. Грушевського, 4)

Будинок було споруджено для потреб єзуїтського шляхетського конвікту в 1839–1844 рр. Проект виконав архітектор Фіделіс Штадлер. Після того, як 1848 р. орден єзуїтів був скасований, у будинку деякий час були військові казарми, а від 1851 р. тут працював Львівський університет.

До 1921 р. саме цей будинок був головним корпусом навчального закладу. Тепер у будинку розміщені біологічний та геологічний факультети Львівського національного університету імені Івана Франка. Фасад будівлі прикрашають майже десяток меморіальних таблиць на честь визначних науковців та відомих осіб, які працювали та вчилися у цій будівлі.

Розташований на вул. М. Грушевського, 4, корпус Львівського університету має багату історію. До Першої світової війни тут навчалися відомі згодом діячі національно-визвольного руху Євген Коновалець, Дмитро Вітовський, Василь та Петро Дідушки, Сень Горук, Роман Сушко, Степан Шухевич та ін. На початку ХХ ст. українці становили половину студентів навчального закладу, а серед викладачів 1914 р. лише 6,3% були українцями.

Наприкінці ХІХ ст. українці висунули вимогу здобувати вищу освіту рідною мовою. На Першому вічі студентів-українців Австро-Угорщини 1899 р. було ухвалено домагатися відкриття у Львові українського університету. Від 1900 р. українські студенти Львівського університету почали вимагати розширення сфери використання української мови в університеті, насамперед рівноправного її використання під час "іматрикуляції" – проведення урочистого зарахування в студенти першокурсників. У 1901 р., бажаючи привернути увагу до проблем Львівського університету, 583 студенти оголосили "сецесію", покинувши навчання.

Керівництво університету, в якому переважали поляки, не надто переймалося проблемами українських студентів. Ситуація в університеті поступово загострилася, оскільки польські студенти також виступили проти будь-якого розширення сфери вживання в навчальному закладі української мови. У 1906–1907 рр. аудиторії та коридори Львівського університету стали ареною сутичок між українськими та польськими студентами. Перегороджуючи важкими лавами коридори навчального за-

Меморіальна таблиця на честь М. Грушевського, встановлена на старому корпусі Львівського університету (вул. М. Грушевського, 4). Скульптор Л. Яремчук, архітектор В. Каменщик

Студенти, що зібралися перед будинком Львівського університету під час масових заворушень. Фото липня 1910 р.

Актова зала Львівського університету, яку понищили українські студенти під час заворушень.
Фото 23 січня 1907 р.

Того дня українські студенти збиралися провести віче на захист української мови, але адміністрація відмовилася надати їм для зібрання актову залу. Ситуація вийшла з-під контролю після того, як учений секретар університету А. Виняж, проходячи між українськими студентами, дозволив собі образливі та ксенофобські заяви на їхню адресу. Кілька студентів не стрималися й побили поляка. Після цього українські студенти увірвалися до актовій зали, порозкидали в ній меблі й на знак протесту понищили портрети польських ректорів. Захопивши все крило будинку, українці вивісили з вікна національний прапор. Ректор викликав поліцію, яка арештувала 153 учасників виступу. Українські студенти заявили, що не чинитимуть спротиву під час затримання за умови, що всіх гуртом поведуть до в'язниці. Великий гурт студентів, який зі всіх боків оточила варта з кінних та піших

Іван Цяпка
в мундирі четаря

поліціантів, рушив від університету до в'язниці "Бригідки". Студенти йшли центральними вулицями міста (тепер просп. Т. Шевченка, вул. П. Чайковського, вул. В. Стефаника, вул. Ю. Словацького, вул. Університетська, вул. Б. Лепкого, вул. Городоцька), співаючи "Ще не вмерла Україна", "Не пора!" та інші патріотичні пісні.

Звинувачення було висунуто 17 українським студентам. Судовий процес проти них відбувся у Відні на початку вересня 1907 р. Під час цього процесу в усіх церквах Галичини правили Служби Божі й молилися за те, аби українців виправдали. Суд прийняв

кладу, польські студенти намагалися не допустити українців на лекції. Обидві сторони застосовували в сутичках ціпки, топірці, кастети та ножі. Університетська адміністрація неприховано співчувала польським студентам і неодноразово покривала їхні дії перед поліцією.

Чергові заворушення в університеті відбулися 23 січня 1907 р.

компромісне рішення, присудивши лише відшкодувати матеріальні збитки за понижені портрети та меблі. Студентів вітали у Львові як національних героїв. Провідником студентів був Іван Цяпка – згодом легендарний старшина Українських Січових Стрільців, персонаж незліченної кількості оповідей та анекдотів.

Ще одна велика сутичка в приміщенні Львівського університету трапилася 1 липня 1910 р. Цього дня українці знову спробували провести студентське віче. Однак польські студенти забарикадували коридор, у якому зібралися українці. Коли українські студенти спробували розібрати польську барикаду, почалася стрілянина, під час якої був смертельно поранений український студент Адам Коцко. Крім нього, поранено ще 30 осіб, а 129 українських студентів арештовано. Арештів серед поляків австрійська поліція не проводила.

Членом студентської бойвки, яка брала участь у сутичках із поляками, був Лесь Курбас (1885–1942), саме він разом із братом Ольги Басараб Северином Левицьким (1890–1962) виніс смертельно пораненого А. Коцка з-під обстрілу.

Виправдовуючи радикальну поставу українського студентства в освітньому питанні, М. Грушевський писав:

Ще недавно польська молодіж ... все ж нам'ятала, що перед нею її товариші. Тепер нема того; противну сторону вона трактує вже як дикого звіра, супроти якого все дозволене. Се віщує в будущині найгірші перспективи. Індивідуальність правительства і апатія політичних репрезентантів української суспільності неминуче ... буде змушувати нашу молодіж добувати з себе все нові й нові можливі різні форми реагування на неможливі, повні пониження обставини нинішнього академічного життя. Хто осудить її за се?

Львівські українці влаштували величний похорон Адамові Коцку. Провести його в останню путь 4 липня 1910 р. прийшли майже 20 тисяч

Надгробок на могилі А. Коцка на Личаківському цвинтарі. У радянські часи бронзову фігуру з могили викрали і вивезли до Риги, де її придбав для власного надгробка директор м'ясного ринку. Фігуру вдалося повернути лише на поч. 1990-х рр. Сучасне фото

Меморіальна таблиця на честь А. Коцка, встановлена на вул. М. Грушевського, 4. Скульптор М. Посікіра, архітектор М. Федик

Будинок
на вул. М. Грушевського, 9,
у якому працювала
Українська цукерня
Д. Стецьківа.
Сучасне фото

осіб, кожне місто і містечко Галичини присла-
ло на похорон делегації з квітами і вінками.
Над могилою гриміло тисячоголосе “Шалій-
те, шалійте, шалені кати!”. Сплюндрована в
радянські часи могила А. Коцка була віднов-
лена вже в незалежній Україні. Щороку в річ-
ницю смерті відважного студента, 1 липня,
на його могилу приходять викладачі та сту-
денти Львівського університету, який став
українським завдяки і його пролитій крові.

У наступні роки сутички між студентами
Львівського університету продовжувалися.
Зрештою 1914 р. австрійський уряд усе ж ухва-
лив відкрити у Львові окремий український
університет. Однак реалізації цього плану за-
вадив початок Першої світової війни.

На честь А. Коцка на стіні університетсько-
го будинку на вул. М. Грушевського, 4, вста-
новлено меморіальну таблицю.

На протилежному боці вулиці, у будинку, де тепер міститься
кав'ярня “Дежа вю” (вул. М. Грушевського, 9), у міжвоєнний час
працювала Українська цукерня Данила Стецьківа. Тут відбува-
лися збори Групи Української Державницької Молоді.

► **Із вулиці Грушевського вийдімо на вулицю Франка, повернімо
праворуч і попрямуємо до монастиря редемптористів та церкви
Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці (вул. І. Франка, 56).**

Церкву і монастирські споруди зведено у 1882–1884 рр. Ад-
міністраторами церкви упродовж міжвоєнного періоду були
священики Теодозій Лежогубський та Йосиф Застирець. У

Іван Зятік

травні 1939 р. в монастирі редемптористів дея-
кий час переховувався член ОУН Ярослав Гайвас
(1912–2004), який ще з двома українськими під-
пільниками втік із в'язниці “Бригідки”.

Упродовж 1937–1941 рр. у монастирі редемпто-
ристів, що на вул. І. Франка, жив священик Іван
Зятік (1899–1952). Заарештований 1950 р. “за
сприяння учасникам антирадянської націоналіс-
тичної організації”, він був засуджений до 10-річ-
ного ув'язнення. Знуцання і катування настіль-
ки змінили зовнішній вигляд І. Зятіка, що навіть

рідні, яких привезли до в'язниці, щоб вони намовили священника перейти в православ'я, не впізнали його. І Зя-тик загинув в Сибіру, його сильно побили палицями й залишили на холоді. Під час візиту до Львова 27 червня 2001 р. Папа Римський Іван Павло II оголосив священника блаженным.

Закривши монастир, радянська влада влаштувала в церкві кафе. Після проголошення незалежності України будівлі повернуто попередні функції.

Церква Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці на вул. І. Франка, 56.
Сучасне фото

► Діставшись до невеликої площі, далі пройдімо вулицею, яка давніше мала назву Пелчинської, а тепер носить ім'я Д. Вітовського.

ВУЛИЦЯ ДМИТРА ВІТОВСЬКОГО. БУДИНОК Ч. 55: П'ЯТДЕСЯТ ДЕВ'ЯТЬ ВІДВАЖНИХ

Адміністративний
будинок

(вул. Д. Вітовського, 55)

Будинок зведено для Адміністрації міських електричних закладів 1935–1936 рр. за проектом Тадеуша Врубеля та Леопольда Карасінського. Упродовж 1939–1941 рр. споруду використовувало НКВС, а

під час німецької окупації – гестапо. У повоєнний час будинок належав КДБ, тоді за проектом архітекторів Василя Каменщика та Алли Петрової будівлю суттєво реконструйовано. Дотримуючись стилістики 1930-х рр., уздовж вул. Д. Вітовського добудовано нове крило, яке оформленням не відрізняється від старої частини будинку. Тепер у будівлі розташовано Львівське обласне управління Служби безпеки України.

Адміністративний будинок на вул. Пелчинській (тепер вул. Д. Вітовського, 55). Фото кін. 1930-х рр.

До вересня 1939 р. адміністративний будинок на вул. Пелчинській (тепер вул. Д. Вітовського, 55) належав управлінню Міських електричних закладів Львова. Після вступу восени 1939 р. до Львова Червоної армії будівлю зайняв Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС).

У січні 1941 р. в будинку відбувся судовий процес над великою групою українських націоналістів.

За кількістю підсудних його назвали "Процесом 59-ти". Судові засідання відбувалися 15–18 січня 1941 на другому поверсі півкруглої зали із західного боку будинку.

Процес став найбільшим і найвідомішим радянським судовим процесом проти Організації Українських Націоналістів у Львові. На лаву підсудних потрапили 59 членів і симпатиків ОУН (з них 22 жінки), зокрема кілька членів Крайової екікутиви ОУН західноукраїнських земель. Більшість заарештували у вересні–жовтні 1940 р., переважно у Львові. Найстаршому з учасників процесу було 50, трьом наймолодшим – усього по 16 років. Середній вік підсудних становив 25 років. Більшість учасників процесу були студентами львівських вищих навчальних закладів та учнями шкіл міста. Підсудних обвинувачували за різними частинами ст. 54 Кримінального кодексу УРСР ("зрада Батьківщини").

Центральною особою процесу спецслужби спробували зробити організаційного референта Крайової екікутиви ОУН Івана Максиміва (1913–1941). Більшовики затримали його з важливи-

Кость-Арпад Березовський

ми підпільними документами. Під тиском доказів, а також унаслідок тортур та психологічного зламу (проти нього свідчила його наречена), І. Максимів виказав значну частину організаційних таємниць, хоча на повну зраду не пішов. Свідчення І. Максиміва стали підставою арешту майже всіх підсудних, а згодом на цій основі сформульовано акт обвинувачення для суду.

Визначну роль на процесі відіграв референт пропаганди Крайової екікутиви ОУН Кость-Арпад Березовський (1914–1941), який своєю гідною поведінкою морально підтримував підсудних.

Спортсмен, журналіст, психологічно сильна та мужня особа, К.-А. Березовський витримав тиск слідчих і сміливо вів себе на процесі. На суді він відверто заявив: "Я особисто вороже налаштований проти радянської влади, і я перший із зброєю в руках виступлю проти неї". Після цього ще 37 підсудних заявили про своє вороже ставлення до окупаційного комуністичного режиму. Володимира Ковалик, яка на допитах також вперто мовчала, на суді сказала: "Я особисто є керівником Крайової ексекутиви жіночого відділу. Цю роботу виконувала дуже активно ... Буду до кінця боротися з радянською владою". Зі слів Ірини Зубач: "Навіть якби мене звільнили з тюрми, я була б ворогом, прагнула б знищення радянської влади і боролася б за створення незалежної Української держави". Заяви інших підсудних були не менш радикальними та сміливими. Відважна й виклична поведінка шокувала суддів та державного обвинувача.

Люба Комар, яка була серед засуджених на процесі, згодом згадувала:

Прокурор виявляв надзвичайне піднесення. Він нервово перекидав листки своєї папки і раз у раз кидав очима то на суддів, то на залу. Вкінці, викликаний судом, він почав свою обвинувачувальну промову ... Насамперед згадав про "історичну подію" – "звільнення" західних областей від польського поневолення, про нове радісне життя, яке принесла Червона армія громадянам цих земель, про вдячність народу Західної України за визволення. Після цього він почав характеризувати діяльність "кучки буржуазних націоналістів", "відступників", "шпигунів" і "зрадників", які перейшли на службу чужих сил, готували збройне повстання проти радянської влади і хотіли повернути капіталістичне ярмо. Але, казав він, треба виявити вдячність органам НКВС, які встигли вчасно розкрити і розгромити змовників.

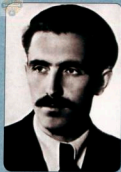
Розповідаючи про заслуги радянської влади і "особисто товарища Сталіна" у "визволенні" Західної України, прокурор говорив наче в урочистому тоні, з піднесенням. Але перейшовши до характеристики підсудних та їхньої діяльності, він здебільшого кричав, лявся, вимахував руками, показував на нас, як на злочинців, пінився із люті. Я відвернула від нього

Працівник НКВС у Львові.
Малюнок 1940 р.

Дмитро Клячківський,
Засуджений на
"Процесі 59-ти" у Львові,
улітку 1941 р. зумів
вирватись на свободу й
згодом очолив
УПА-Північ

Дмитро Грицяй

голову, бо виглядав він мені, з піною на вустах, зовсім неестетично, наче собака. Я перестала слухати його вигуки, його непристойну лайку на нашу адресу. Це дуже вражало в цій елегантній ясно освітленій залі та в присутності десятків молодих і виснажених, але опанованих у своїй гідності підсудних.

Вирок було виголошено 18 січня, напередодні Богоявлення. Принципова постава більшості підсудних стала причиною жорстокого присуду, за яким 42 учасники процесу, зокрема 11 дівчат, були засуджені до найвищої міри покарання – розстрілу. Решта засуджено до 10 років ув'язнення в концтаборах із подальшими ще 5 роками заслання. Згодом частині засуджених смертну кару замінено тривалими термінами ув'язнення в концтаборах.

Коли почалася німецько-радянська війна, наприкінці червня 1941 р., частині засуджених, яких утримували у львівській в'язниці "Бригідки", вдалося скористатися панікою серед наглядців і втекти. Ще одна група засуджених на "Процесі 59-ти" втекла 7 липня 1941 з тюрми в м. Бердичеві Житомирської області. Коли під час авіабомбардування будинок бердичівської тюрми загорівся, в'язні голими руками порозбивали двері в своїх камерах і вирвалися на волю.

Більшість із тих, хто зміг врятуватися влітку 1941 р., продовжували активну участь в національно-визвольному русі.

Кость Цмоць.

У вересні 1943 р.

очолив операцію

Служби безпеки ОУН,

під час якої з

львівського гестапо

звільнили Д. Грицяя та

Я. Старуха

Серед них був, зокрема, Дмитро Клячківський (1911–1945), один із творців Української Повстанської Армії, легендарний командир УПА-Північ.

Після того, як Львів зайняли німці, улітку 1941 р. в будівлі на вул. Пелчинській розмістилася айнзатц-команда "Ц", яку очолив О. Раш. У Львові айнзатц-команда знищувала місцеву інтелігенцію. Згодом у будинку діяло гестапо, яким керували Г. Танцманн (1941–1943) та Й. Вігіска (1943–1944). У будинку відбувалися допити й тортури українських патріотів. Ув'язнених, яких допитували гестапівці, тримали в будинку на теперішній вул. С. Бандери, 1, а для допитів доставляли на вул. Пелчинську. Скориставшись цим, у вересні 1943 р. переодягнена в німецькі мундири боївка Служби безпеки ОУН зуміла звільнити з рук гестапо Дмитра Грицяя (1907–

1945) та Ярослава Старуха (1910–1947). Виготовивши фальшиві документи про виклик на допити, які нібито мали відбутися на вул. Пелчинській, українські підпільники вивели Д. Гриця та Я. Старуха з нацистської в'язниці й успішно вивезли за місто. Врятований Д. Гриця згодом став шефом Головного військового штабу Української Повстанської Армії.

Після повернення до міста Червоної армії в будинку знову влаштовано управління радянської спецслужби.

Навесні 2009 р. в будинку СБУ на вул. Д. Вітовського, 55, розпочав роботу спеціальний зал, у якому всі охочі можуть ознайомитися з електронними копіями документів з архівів спецслужби, які стосуються національно-визвольної боротьби середини ХХ ст.

► **Минувши будинок Управління СБУ, звернімо ліворуч на вулицю Гвардійську.**

На вул. Гвардійській, 4, в середині 1920-х рр. працювало видавництво "Нове життя". Третьою його книжкою стала праця "Націоналізм" Дмитра Донцова (1883–1973). Книжку надрукували 1926 р. в друкарні оо. василіан у Жовкві. Написана легким пером у характерному "донцовському" стилі, праця стала не тільки етапною подією в розвитку ідеології українського націоналізму, але й української суспільно-політичної думки загалом. Намагаючись пояснити причини попередніх поразок українських національно-визвольних змагань, Д. Донцов звертав увагу на провінційність та відсутність вольових якостей, що, на його думку, було притаманне українським політикам ліберального спрямування, які без успіху намагалися відіграти ролі "вождів" нації. Критикуючи політиків з угодовського та соціалістичного табору, Д. Донцов нещадно висміював псевдодемократичні гасла,

Д. Донцов.
"Націоналізм".
1926 р.

Будинок на вул. Гвардійській, 4.
Сучасне фото

Будинок на вул. Гвардійській, 18.
Сучасне фото

Михайло Стахур

Будинок на вул. І. Карпинця, 5.
Сучасне фото

якими ті прикривали свою інтелектуальну вбогість та боягузтво. “Націоналізм” та інші твори Д. Донцова спричинилися до активізації молоді в українському національно-визвольному русі, якій особливо імпонувала гострота оцінок та радикальність висловлювань письменника.

У будинку на вул. Гвардійській, 18, у 1944–1949 рр. мешкав радянський літератор Ярослав Галан, який походив із галицької москвофільської родини й від 1924 р. належав до Комуністичної партії Східної Галичини. У повоєнний час під своїм справжнім прізвищем та літературними псевдонімами Я. Галан опублікував низку публіцистичних памфлетів, у яких вихваляв радянську дійсність та ганьбив Українську Греко-Католицьку Церкву й національно-визвольний рух. Твори письменника відзначалися показним атеїзмом та неприхованою ненавистю до українського націоналізму. Особливе обурення вірян викликав широко тиражований памфлет “Плюю на папу!”.

Я. Галана вбили у власному помешканні 24 жовтня 1949 р. Виконавцями вбивства вважають підпільника Михайла Стахура (1932–1951) та студента Львівського сільськогосподарського інституту Іларія Лукашевича (1931–1951). Нападники зарубали Я. Галана сокирою, водночас залишивши в живих хатню робітницю, яку лише замкнули в одній із кімнат квартири. Переконливих доказів, які б підтверджували причетність вищого керівництва українського підпілля до знищення публіциста, немає. Молоді хлопці вбили одіозного публіциста радше з ініціативи місцевого керівництва ОУН. Існує припущення, що вбивство Я. Галана спровокували більшовицькі спецслужби.

І. Лукашевича радянські еміґранти схопили вже через три дні після замаху (його виказала хатня робітниця Катерина Довгун). М. Стахур потрапив до рук більшовиків лише 9 липня 1951 р., після того як зрадник підсипав йому в їжу снодійне. Обом підпільникам винесено смертні вироки, які виконали відразу ж після суду. Смерть публіциста стала приводом до чергового розгортання масштабних репресій не тільки проти українського підпілля, а й проти широких верств національно свідомих львів'ян.

У помешканні, де проживав і був убитий Я. Галан, радянська влада організувала меморіальний музей письменника. Після проголошення незалежності України у приміщенні музею створено нову експозицію. Новий музей одержав назву "Літературний Львів першої половини ХХ ст." й розпочав роботу 6 листопада 1992 р. Дату відкриття обрали не випадково – саме цього дня 1907 р. в газеті "Діло" було надруковано "Маніфест" українського літературного об'єднання "Молода муза".

На вул. Гвардійську виходить вул. І. Карпинця. На вул. І. Карпинця, 5, упродовж 1926–1939 рр. мешкав генерал-хорунжий армії УНР і визначний громадський діяч Роман Дашкевич (1892–1975), чоловік Олени Степанів (1892–1963). У міжвоєнний період Р. Дашкевич доклав чимало зусиль для розвитку українського спортивного руху, відновив діяльність гімнастичного товариства "Січ", а коли 1926 р. його заборонила польська влада, створив нове товариство аналогічного спрямування "Луг".

Піднімаючись вгору вул. Гвардійською, вул. Т. Комаринця та вул. Т. Бой-Желенського, виходимо на Кадетську гору. Назва з'явилася наприкінці

ХІХ ст., коли на горі збудовано корпус австрійської школи кадетів (вул. Гвардійська, 32). Випускниками військової школи стали відомі згодом командири УГА Гнат Стефанів, Альфред Бізанц, Богуслав Шашкевич.

Школа кадетів.
Фото поч. ХХ ст.

Роман Дашкевич

Олена Степанів

Український стрілець
у наступі.

Малюнок Е. Козака 1931 р.

У листопаді 1918 р. між українцями та поляками за будівлю школи точилися запеклі бої. Під час встановлення у Львові української влади вночі 1 листопада 1918 р. в українців забракло людей, аби встановити контроль над цим об'єктом. У школі перебувала залога, яка складалася з австрійських військовиків головно чеського походження. До 3 листопада вони розбіглися, і поляки без жодного опору захопили будинок. 4 листопада в районі кадетської школи відбувся перший бій. Польські вояки, які закріпилися в ній, обстріляли праве крило українських сил, які вели наступ на Головний двірець.

Школа кадетів блокувала шлях вул. Стрийською із контрольованого українцями середмістя до залізничної станції Персенківка і була важливим форпостом польських позицій на південній ділянці фронту. З огляду на важливе стратегічне значення будівлі, українські вояки тричі намагалися захопити цей об'єкт. Перший наступ на школу кадетів українці здійснили 13 листопада допоздня. Українські сили атакували будинок школи із півдня двома групами. Одна наступала від Персенківки через Стрийський парк, а друга – із вул. Кульпарківської через Вульку.

Ідея полягала в тому, щоб узяти кадетську школу в кліщі й захопити її ударом із двох боків. Спочатку наступ розвивався цілком успішно, українським військовикам вдалося просунути вперед на Вульці (тепер вул. А. Сахарова) й почати обстріл школи із захо-

Будинок колишньої школи кадетів
(тепер Академія сухопутних військ
ім. Гетьмана Петра Сагайдачного). Сучасне фото

ду. Однак у напружений момент польська сторона одержала підкріплення й здійснила глибокий обхідний маневр. Польський підрозділ автомобілями перевезли через Сигнівку та Скнилів в Соکیلники в тил до українців. Польська атака з тилу змусила українців припинити наступ і відійти на попередні позиції.

Другу спробу захопити кадетську школу було здійснено 15 листопада. Цього разу її мали атакувати з півночі та сходу широким фронтом, який тягнувся від вул. Обертинської (тепер вул. Зарицьких) на південний захід через теперішній парк ім. Богдана Хмельницького та далі через Стрийський парк. До наступу були визначені українські вояки 1-го полку ім. Князя Льва та 19-го полку польових стрільців. Артилерійську підготовку наступу забезпечували 11 гармат та 2 міномети, які перед атакою обстріляли будівлю школи. Поляки чинили запеклий опір, і, попри тричі повторений штурм, українцям так і не вдалося захопити школи.

Ще один наступ на кадетську школу українці провели 17 листопада. Артилерії вдалося зробити кілька виломів у мурі, який оточував будівлю. Під час штурму українська розстрільня дісталася майже до самої будівлі. У цій ситуації фатальну роль відіграло те, що українські вояки не змогли знищити гнізда польських скорострелів. Ручні гранати, якими українці закидували польські позиції, не вибухали, бо мали зіпсуті запали. Українська сторона втратила кільканадцять осіб вбитими та полоненими. Між полоненими було й двоє старшин, які через два дні зуміли втекти й повернутися до своєї частини.

Бої за школу були дуже запеклими, у Стрийському парку відбувалися сутички на багнети. В одному з таких боїв особливо відзначився стрілець УСС Роман Кумошек, який, орудуючи багнетом та прикладом гвинтівки, сам переміг трьох бійців противника.

Тепер у приміщеннях колишньої школи кадетів діє Академія сухопутних військ ім. Гетьмана Петра Сагайдачного. Заклад такого типу – єдиний в Україні.

Стрілець УСС.
Реконструкція 2009 р.

► Неподалік того місця, де в листопаді 1918 р. на розі Стрийської йшли запеклі бої, а тепер розташований меморіал Слави Радянської армії, 22 березня 1932 р. було здійснено замах на інспектора польської поліції Еміліана Чеховського. За завданням українського підпілля атентат виконав Юрко Березинський.

ВУЛИЦЯ СТРИЙСЬКА: СМЕРТЬ КОМІСАРА

Юрій Березинський (1912–1932)

Народився в с. Оглядів на Радехівщині. Навчався у Львівському університеті. Член УВО та ОУН, належав до бойової групи "Богданівка". 22 березня 1932 р. виконав у Львові атентат на комісара польської поліції Еміліана Чеховського. Поранений під час нападу на пошту в місті Городок на Львівщині, 30 листопада 1932 р. застрелився, щоб не потрапити живим до рук поліції. Сестра Ю. Березинського Наталя була дружиною Романа Шухевича.

Еміліан Чеховський керував у львівській поліції відділом "У", який займався стеженням за українським підпіллям. Під час допитів поліцейський часто бив затриманих. Багато підпільників мали з комісаром особисті порахунки, а крім того, загальне обурення в ОУН викликала інформація про те, що Е. Чеховський побив кількох затриманих українських дівчат-зв'язкових. Комісар був справді небезпечним противником, оскільки залякуванням та підкупом зумів здобути інформаторів із середовища ОУН.

План операції розробив Роман Шухевич. Виконавцем вироку Е. Чеховському він обрав свого близького приятеля, швагра Юрка Березинського. Родина Березинських мешкала в с. Оглядів на Радехівщині. Виконавець замаху приїхав до Львова вранішнім потягом ще перед сьомою годиною. Висівши на "Підзамчі", Ю. Березинський дістався до Стрілецької площі (тепер пл. Дани-

ла Галицького), де дівчина-підпільниця передала йому кашкет та два заряджені пістолети. Один – "Браунінг" калібром 6,35 мм, був призначений для виконання самого замаху (малокаліберний пістолет давав менше шуму під час пострілу), другий – "Штаєр" – для самооборони на випадок гонитви. Натомість Ю. Березинський віддав дівчині свого капелюха та калоші. Різні головні убори та сліди взуття мали принаймні на короткий час змилити поліцію.

Пістолет "Браунінг", модель 1906 р. Зброю цього типу Ю. Березинський застосував під час замаху на Е. Чеховського

Трамваєм підпільник дістався на вул. М. Коперника, звідки через вул. Кадетську (тепер вул. Гвардійська) вийшов на вул. Стрийську. Там близько восьмої години ранку він зустрів поліцейського комісара, що саме йшов на роботу. Замах відбувся поблизу Стрийського цвинтаря (тепер не існує), там, де вул. Стрийська повертає на схід. Ю. Березинський був шульгою і стріляв у комісара з лівої руки. Весна запізнювалася, і на вулиці ще лежав сніг, але сліди, які залишив підпільник на місці замаху, поліції не допомогли. Застреливши Е. Чеховського, Ю. Березинський змушений був тікати через Стрийський цвинтар (тепер південно-західна частина парку ім. Б. Хмельницького) до вул. Кадетської, оскільки на вул. Стрийській було кілька випадкових перехожих. Через вул. Кадетську підпільник вийшов на вул. Пелчинську (тепер вул. Д. Вітовського), де на трамвайній зупинці віддав кашкет і зброю дівчині з ОУН. Змінивши взуття, Ю. Березинський сів у трамвай. Доїхавши на "Підзамче", підпільник устиг на потяг, який о пів на дев'яту відходив до маленької станції Павлів, звідки вже пішки прийшов у рідне село. Ю. Березинський зумів непомітно дістатися додому і вже близько 10-ї години ранку потрапив на очі місцевих польських поліціантів. Згодом це стало доказом, що він того дня нібито був удома й не міг бути причетним до замаху у Львові. Провокатор, який діяв усередині ОУН, вказав слідству на справжнього виконавця замаху. Ю. Березинського затримали, але слідчі не змогли спростувати його алібі. Ніхто з польських детективів не здогадався перевірити розклад потягів між сусідніми з Оглядом станціями та Львовом.

Про те, що саме Ю. Березинський був виконавцем замаху на комісара Е. Чеховського, польська поліція дізналася лише після смерті підпільника в листопаді 1932 р. під час акції в Городку.

Замах Ю. Березинського на Е. Чеховського. Реконструкція 2009 р.

Роман Шухевич.
Розробив докладний
план замаху
на комісара
Е. Чеховського.
Фото 1926 р.

Сутинка П. Пушки з німецьким патрулем на вул. Стрийській.
Реконструкція 2009 р.

Під час сутички з німецькими військовими на вул. Стрийській 4 березня 1944 р. загинув Петро Пушка (1920–1944), організаційний референт Крайового проводу Юнацтва ОУН західно-українських земель. Для перевірки документів його зупинив німецький патруль. Підпільник вирвав в одного з німців зброю і перед тим, як загинув сам, застрелив трьох німецьких солдатів.

Вул. Стрийська великою дугою оминає розташований по біч неї Стрийський парк. Пройшовши вул. Стрийською на південь через кількасот метрів від радянського військового меморіалу, можна оглянути місце, де до 1938 р. діяв український стадіон "Сокола-Батька". Стадіон був розташований там, де тепер споруджено станцію Львівської дитячої залізниці "Сонячна". У 1990-ті рр. навпроти будинку Державної податкової адміністрації у Львівській області встановлено знак у пам'ять про існуван-

Пам'ятний знак
на честь
українського стадіону
"Сокола-Батька".
Сучасне фото

ня українського стадіону. На жаль, знак стоїть зовсім не в тому місці, де насправді був стадіон.

На цьому стадіоні 28 червня 1914 р. відбувався “Шевченківський Здвиг” – урочистості з нагоди 100-річчя від народження Тараса Шевченка. Почесним гостем святкувань був один із чільних ідеологів українського націоналізму, наддніпрянець Микола Міхновський (1873–1924). У 1923 р. чемпіоном Запорізьких ігор, які відбувалися на стадіоні, став Роман Шухевич (1907–1950). Він переміг у бігу на 100 метрів, а в змаганнях на дистанції 400 м із перешкодами навіть встановив національний рекорд. За спогадами товаришів, молодий Р. Шухевич часто приходив тренуватися на стадіон “Сокола-Батька”, незважаючи на пору року та погоду.

У східній частині Стрийського парку вздовж теперішньої вул. І. Франка від 1923 р. діяли “Східні торги” – щорічний економічний форум, який влаштовувала польська влада, рекламуючи економічні досягнення краю. “Східні торги” мали не стільки економічне, скільки політичне значення, вони були ще однією нагодою продемонструвати належність Галичини і Львова до Польської держави. 7 вересня 1929 р. українські підпільники влаштували масштабну атаку на “Східні торги”, вважаючи, що так можна привернути увагу міжнародної спільноти до проблеми утисків українців у Галичині. Акцію мали здійснити через встановлення кількох запалювальних бомб сповільненої дії. Ще до початку операції почалися проблеми.

Близько 13-ї години передчасно спрацювала бомба, яку ніс до Стрийського парку Михайло Терещук. Підпільник одержав сильні опіки, і його затримала поліція. Коло 16-ї години спрацювала бомба, яку, за-

Вхід на “Східні торги” в Стрийському парку.
Фото 1920-х рр.

Микола Міхновський

Пам'ятна відзнака
“Шевченківського
Здвигу” у Львові
28 червня 1914 р.

Емблема ОУН

ховавши до валізки, віддали до камери зберігання на Головному дворці. О 17-й годині спрацювала бомба в Стрийському парку неподалік “Східних торгів”. Остання з пекельних машинок вибухнула о пів на одинадцять вечора безпосередньо в одному з павільйонів виставки. Час вибуху був обраний з таким розрахунком, щоб уникнути людських жертв. Утім одна з працівниць виставки затрималася на роботі й випадково опинилася біля місця вибуху, зазнавши через це опіків. У справі підпалу на “Східних торгах” польська поліція арештувала 30 осіб, 17 із яких постали перед судом.

За завданням підпілля в Стрийському парку 9 травня 1934 р. Роман Мигаль (1911–1939) і Роман Сеньків (1909–1944) убили українського студента Якова Бачинського, який віддавна викликав підозри ОУН як імовірний інформатор поліції. На нього вже було здійснено невдалий замах, але він не зробив із цього жодних висновків. Підпільники скористалися схильністю Я. Бачинського до дармової вишивки. Студента підпоїли в ресторані на вул. М. Коперника, а тоді відпровадили до парку й застрелили.

►Через головну браму Стрийського парку виходимо на вулицю Паркову.

Тиха та затишна вул. Паркова тісно пов'язана з історією українських військових формувань ХХ ст. Символічно тут звучить латинський напис, який наприкінці ХІХ ст. вмістив над входом до свого будинку (вул. Паркова, 14) один львів'янин: “Неприятелю, обминай мій дім”.

На початку 1920-х рр. на вул. Парковій діяв Повстансько-партизанський штаб, який координував антикомуністичний повстансько-партизанський рух на Великій Україні. Штаб було створено після відступу регулярних військ УНР на територію Польської держави. У штабі працювали отамани Юрко Тютюнник (1891–1929) та Юрій Отмарштайн (1890–1922). Українські військові намагалися встановити контакти з партизанськими загонами, що діяли на окупованих більшовіками українських землях. У листопаді 1921 р. Ю. Тютюнник та Ю. Отмарштайн очолили сміливий рейд на Велику Україну, який закінчився невдачею, проте окремі партизанські загони діяли там аж до 1930-х рр. Останній спалах українського партизанського руху на підрадянській Україні було занотовано під час масової колективізації.

ВУЛИЦЯ ПАРКОВА. БУДИНОК Ч. 10: НАРОДЖЕННЯ ДИВІЗІЇ

Альфред Бізанц (1890–1949)

Народився в с. Дорнфельд (тепер с. Тернопілля) на Львівщині. Німець із походження. Закінчив кадетську школу у Львові та військову академію, професійний військовий. Восени 1918 р. вступив до УГА. Командував бойовою групою "Щирець" та 7-ю Львівською бригадою УГА. Брав участь у боях проти поляків, більшовиків та білогвардійців, був начальником відділу Генерального штабу армії УНР. У міжвоєнний період жив у Львові. Під час німецької окупації міста від 1941 р. займався соціальним забезпеченням українського населення дистрикту "Галичина". Користуючись своїм німецьким походженням та зв'язками, сприяв визволенню з німецького концтабору понад 1500 радянських військовополонених-українців. У квітні 1943 р. очолив Військову управу дивізії "Галичина". Восени 1945 р. арештований радянськими спецслужбами у Відні. Засланий до Мордовії, де був страчений за вироком радянського суду.

Навесні 1943 р. в будинку на вул. Парковій, 10, розпочала свою діяльність Військова управа дивізії (майбутньої дивізії "Галичина"). Очолював управу колишній командир 7-ї Львівської бригади УГА Альфред Бізанц, який, хоча й був німцем із походження, більшу частину життя присвятив служінню українській справі. Членами Військової управи стали дванадцять українців та двоє галицьких німців. Більшість із них були колишніми старшинами УГА: Віктор Курманович, Володимир Білосор, Осип Навроцький, Любомир Макарушка, Іван Рудницький, Михайло Хронов'ят, Андрій Палій, о. Василь Лаба.

Будинок на вул. Парковій, 10.
Сучасне фото

Віктор Курманович,
генерал-четар УГА,
почесний голова
дивізії "Галичина".

Нарукавна нашивка
дивізії "Галичина".
Золотий лев
на синьому тлі – давній
символ Галичини

Вояки дивізії "Галичина"
на військовому вишколі

Ідея створити при вермахті український військовий підрозділ виникла унаслідок переконання частини українських політиків у тому, що внаслідок закінчення Другої світової війни в Східній Європі може повторитися ситуація, яка вже була восени 1918 р. Тоді, після Першої світової війни та розпаду імперій Габсбургів і Романових, українські регулярні військові формування відіграли винятково важливу роль.

Одним із активних прихильників ідеї створення української дивізії "Галичина" був відомий український учений Володимир Кубійович (1900–1985). У роки Другої світової війни він очолював Український Центральний Комітет, що представляв інтереси українського населення Генеральної губернії. Пам'ятник В. Кубійовичу заплановано встановити у невеликому сквері, розташованому в тому місці, де від вул. І. Франка відгалужується вул. І. Свенціцького.

У квітні 1943 р. німецька влада дала дозвіл на створення українського військового формування. На службу до дивізії зголосилися майже 80 тисяч добровольців з усієї Галичини. Приймаючи лише частину з них, німці відправили їх на вишкіл до міста Нойгаммер (тепер Свентошув, Польща). За повністю укомплектованим штатом дивізія мала налічувати 14.689 солдатів та офіцерів.

Вона була створена на зразок німецьких піхотних дивізій і початково мала назву "СС – добровольча дивізія "Галичина", але з часом одержала порядковий номер "14" і назву "14-та Гренадерська дивізія зброї СС (Галицька №1)". Німці відмовилися називати дивізію українською, підкреслюючи її регіональний галицький характер. Нацисти вважали, що галичани, з огляду на свій досвід перебування в імперії Габсбургів, ментально відрізняються від решти мешканців України. Використання в назві

Відзнака 1-ї Української дивізії УНА.
Встановлена 1949 р.

ВОЯК ДИВІЗІЇ "ГАЛИЧИНА"

Вояк одягнений у німецький однострій М 44, який складався з куртки та штанів. Однострій пошитий із камуфльованої тканини зі спеціальним нерегулярним малюнком у вигляді різнокольорових крапок та плям, що допомагав маскуватися на місцевості. Взуття – військові черевики з короткими гетрами. На голові сіра суцільна пілотка з німецьким імперським орлом та емблемою військ СС "мертва голова" у вигляді черепа з перехрещеними кістками, яку дивізіонники називали "трупляча голівка". Успереч твердженням комуністичної пропаганди, "мертву голову" не вигадали нацисти. Символ використовували в підрозділах пруських гусарів від кінця XVIII ст., під час Першої світової війни він поширився в елітних формуваннях Німеччини, Великої Британії, Росії та інших країн. Відзнакою належності до українського підрозділу є нашита на лівому рукаві емблема дивізії "Галичина". Німецькі інструкції забороняли нашивати емблеми на маскувальні однострої, але українці робили це всупереч забороні. На ремені з розвантажувальними лямками – сталевий шолом М 42 в камуфляжному чохла, шкіряні підсумки для набоїв, багнет, електричний ліхтарик, пристосований для подавання світлових сигналів уночі. За плечима носять солдатський ранець та протигаз. Вояк озброєний німецькою гвинтівкою "Маузер" 98к.

Вояки дивізії "Галичина" повертаються з фронту.
Фото 1945 р.

Від початку існування дивізії "Галичина" була призначена для фронтових дій і не мала жодного стосунку до злочинних формувань "Загального СС", які охороняли концтабори та винищували циганів і євреїв. Українці не могли стати есесівцями, оскільки як слов'яни не належали до "арійської раси".

Відзнака учасника битви під Бродами. Встановлена 1949 р. для ветеранів дивізії "Галичина"

У липні 1944 р. дивізія "Галичина" взяла участь у боях під Бродами на Львівщині, де разом з іншими німецькими підрозділами потрапила в оточення. Під час запеклих боїв значна частина солдатів та офіцерів дивізії загинула, близько чотирьох тисяч вирвалися з оточення, а ще частина приєдналася до УПА. Найчисельніша група дивізіоників у складі 80 осіб приєдналася до сотні УПА "Дружинники", яка діяла в околицях Бродів. Загалом за увесь час існування дивізії "Галичина" на бік українських повстанців перейшло близько 1000 вояків цього формування.

Після боїв під Бродами дивізія була переформована, після чого її використовували для боротьби проти комуністичних партизанів на території Словаччини (жовтень – листопад 1944 р.) та Словенії (грудень 1944 р. – січень 1945 р.). Навесні 1945 р. підрозділи дивізії "Галичина" стали основою для формування Української Національної Армії (УНА), яку очолив генерал Павло Шандрук (1889–1979). Особовий склад дивізії, яка одержала назву 1-ї Української Дивізії УНА, 25 квітня 1945 р. присягнув на вірність Україні.

На останньому етапі війни підрозділи дивізії прорвалися в зону окупації західних союзників і там склали зброю. Незважаючи на вимоги Москви, британці й американці відмовилися видати інтернованих в їхніх окупаційних зонах дивізійників, спершись на те, що до початку Другої світової війни галичани не були громадянами СРСР, а отже, не можуть уважатися “зрадниками батьківщини”, як їх називала комуністична пропаганда.

► Звернувши з вулиці Паркової праворуч на вулицю Франка, можемо дістатися до будинку, де 1920 р. було засновано “Дім українських інвалідів” (вул. І. Франка, 111).

“Дім” був притулком, у якому мешкали ветерани УГА. Утриманням старих і німецьких вояків займалося Товариство опіки над українськими інвалідами. У 1930-ті рр. заклад перенесено на вул. А. Потоцького (тепер вул. Генерала Чупринки, 48).

У “Домі українських інвалідів” в середині 1920-х рр. зберігали гроші, які 27 березня 1925 р. українські підпільники захопили під час нападу на Головну пошту міста. Одразу після операції викрадені гроші відвезли до помешкання І. Ришавого поблизу костелу св. Єльжбети (тепер церква св. Єлизавети і Ольги). Наступного дня здобич перевезли до “Дому українських інвалідів”, де член УВО Хархаліс замурував їх до кахляної печі. Згодом гроші частинами виймали та витрачали на потреби підпілля.

Ще далі на вулиці розташовані будинки, в яких на початку ХХ ст. мешкали Іван Франко (1856–1916) (вул. І. Франка, 152) та Михайло Грушевський (1866–1932) (вул. І. Франка, 154). В обох будинках тепер діють меморіальні музеї. Літературно-меморіальний музей Івана Франка було відкрито 10 жовтня 1940 р., а Державний меморіальний музей Михайла Грушевського – 31 травня 1998 р. Перед будинком, у якому мешкав перший український президент, встановлено меморіальну стелу (1991 р., скульптор Емануїл Мисько).

Будинок на вул. І. Франка, 111, у якому впродовж 1920-х рр. діяв “Дім українських інвалідів”. Сучасне фото

▶ Звернувши із Паркової ліворуч через вулицю Франка або Снопківську, можемо дістатися на вулицю Шота Руставелі.

На вул. Шота Руставелі, 12, у міжвоєнний період мешкали сестри Марія та Софія Криві. У листопаді 1933 р. після невдалого для українських підпільників нападу на пошту в Городку тут проживав його організатор Микола Лебедь (1909–1998).

Богдан Кравців

Із вул. Шота Руставелі можна піднятися на вул. О. Архипенка, де 1934 р. в будинку під № 22 діяла адміністрація й редакція суспільно-політичного тижневика "Вісті". За цією адресою було видано 10 чисел часопису. Видавцем і відповідальним редактором видання був Роман Кульчицький, головним редактором – поет і діяч українського підпілля Богдан Кравців (1904–1975). На початку зими 1934 р. до редакції кілька разів заходив С. Бандера, який передплатив тут газету для свого батька, купував примірники часопису для себе та відвідував своїх знайомих, які працювали в редакції.

▶ Вулицею Архипенка попрямуймо до вулиці Тарнавського. Вишовши нею на Зелену, звернімо праворуч і, пройшовши кількадесят метрів, повернімо на вулицю Йосифа Сліпого.

Саме тут 1926 р. відбувся один із найрезонансніших замахів, що їх учинили українські підпільники в міжвоєнний період у Львові. 19 жовтня 1926 р. бойовики ОУН Роман Шухевич (1907–1950) та Богдан Підгайний (1906–1980) вчинили тут замах на керівника кураторії Львівської шкільної округи Станіслава Собінського. Смертний вирок чиновникові було винесено за шовіністичну поставу в освітньому питанні.

Того дня польський чиновник, який мешкав у польському "Академічному домі" (вул. Йосифа Сліпого, 7), повертався з кінотеатру додому. Р. Шухевич та Б. Підгайний чекали його у брамі на вул. Королівській (тепер вул. Йосифа Сліпого). Про наближення С. Собінського бойовиків попередив інший український підпільник, який, стоячи на розі вул. Королівської, спостерігав за "об'єктом". Оскільки на тренуваннях Б. Підгайний показав кращі результати в стрільбі в ціль, було домовлено, що він стрілятиме в голову, а Р. Шухевич – у серце. Під час самого замаху пістолет Р. Шухевича затявся й вистрелив тільки Б. Підгайний. Після замаху підпільники побігли вулицею догори й, подолавши гору

Св. Яцека, спустилися з протилежного боку в районі теперішньої кінцевої зупинки трамваю № 4. У день замаху падав рясний дощ і земля на незабудованій ще тоді горі розмокла. Під час втечі з місця атентату Б. Підгайний поскоковзнувся й сильно відстав. Р. Шухевич повернувся за другом й допоміг йому здолати слизькі схили. На західному боці гори Св. Яцека вже чекало прикриття, яке мало затримати переслідувачів у разі гонитви. Її не було, на кінцевій зупинці трамвайної колії саме стояв вагон, тому підпільники спокійно сіли до нього і роз'їхалися по домівках.

Спочатку польська поліція не мала жодних зачіпок. Єдиним фактом, який змогли визначити поліційні нишпорки, було те, що нападники "імовірно, спортсмени". Бажаючи продемонструвати свою ефективність, польські правоохоронці арештували перших-ліпших українців, яких запідозрили в належності до підпільного руху.

За вбивство С. Собінського польська влада засудила до смерті членів УВО Василя Атаманчука та Івана Вербицького, які насправді не мали жодного стосунку до цього замаху. Щоб урятувати невинних, Команда УВО 2 лютого 1928 р. вислала до голови судового трибуналу у Львові п. Ангельського лист із поясненням у справі замаху на С. Собінського.

Українські підпільники писали, що В. Атаманчук та І. Вербицький невинні, а "дійсні справники, члени Української Військової Організації, що за наказом виконали цей атентат, уже віддавна поза всякою для них небезпекою". Блискуче виступив на суді адвокат В. Атаманчука та І. Вербицького Степан Шухевич, який уже після винесення хлопцям смертного вироку домігся перегляду справи. Український правник вказав суддям на помилку, яка полягала в тому, що суд визнав убивцями обох підсудних, хоча в С. Собінського було зроблено тільки один смертельний постріл, а тому навіть якщо підсудні й винні, то вбивцею серед них може бути тільки хтось один. Найвищий суд Польщі скасував вирок, призначивши новий процес. Під час нього В. Атаманчук одержав 10 років, а І. Вербицький – 15 років ув'язнення.

Будинок на вул. Йосифа Сліпого, 7.
Сучасне фото

Богдан Підгайний.
Фото 1970-х рр.

Висококованний: Г.г.

Сот. ШУМЕВИЧ Роман

у Львові

Покликується на декрет Провідника Організації Українських
 Націоналістів Степана ГАРБЕРИ ч.І. з дня 30 червня 1941 р.
 назначаю Вас другим заступником члена тимчасового Правління
 по справах військового права участі в воєнних Правліннях.

СЛАВА УКРАЇНІ!

УКРАЇНСКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

/СТЕЦЬКО Г.г.

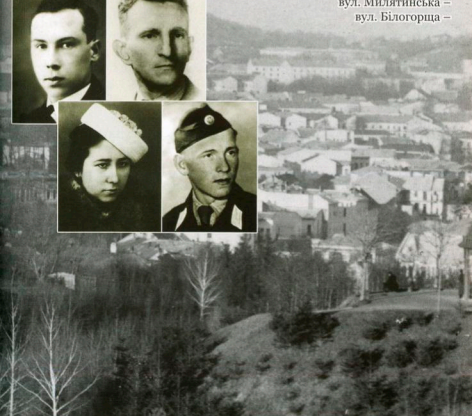

Маршрут 5.

ПІВНІЧ

вул. П. Куліша –
просп. В. Чорновола –
вул. Л. Долинського –
вул. Замарстинівська –
вул. Б. Хмельницького –
Підзамче –
Високий Замок –
Знесіння –
вул. Алішера Навої –
вул. Милятинська –
вул. Білогорця –

ВУЛИЦЯ КУЛІША. БУДИНОК Ч. 6а: СТІНА РОЗСТРІЛІВ

Будинок на вул. П. Куліша, 6а, біля північної стіни якого в 1943–1944 рр. відбувалися публічні розстріли українських та польських заручників.
Сучасне фото

Мандрівку місцями, пов'язаними з національно-визвольним рухом у Львові, продовжимо на початку вул. П. Куліша.

До 1950 р. вулиця мала назву Сонячної, і здебільшого її заселяли євреї. Один із найприкметніших будинків цієї ділянки розташований на вул. П. Куліша, 6а. Цю споруду зведено наприкінці XIX ст. за проектом Зигмунта Горголевського. Будинок споруджували одночасно з Львівським оперним театром. Він слугував майстернею художників-сценографів, які малювали декорації для вистав оперного театру, а також складом готових декорацій та сценічних костюмів. Для цих потреб будинок використовують і тепер.

Сумної слави будинок набув під час німецької окупації Львова. Після кількох страт на Стрілецькій

площі (тепер пл. Данила Галицького), у кінці 1943 р. саме це місце нацисти обрали для виконання публічних розстрілів українських та польських заручників. Біля північної стіни будинку, яка виходила на пл. Зернову (Збіжеву, тепер не існує), німці насипали кілька кубометрів землі. Земляний насип мав вберегти розстрільну команду від рикошетів. Публічні розстріли на пл. Зерновій почалися 14 грудня 1943 р. Український науковець-бібліограф Євген Наконечний через багато років так згадував про страшні картини публічних езекуцій:

Із трьох боків площу замикали рівні ряди озброєних гвинтівками німецьких поліцаїв. Вилюскувала зброя і сталеві шоломи. Утворився таким чином замкнений квадрат, де мало відбутися криваве дійство. У середину квадрата заїхали військові автомо-

білі з солдатами ексекуційної команди і гестапівськими офіцерами. З однієї із критих машин вивели п'ять рокованих на смерть людей зі зв'язаними назад руками. Їх поставили під муром. Усе відбувалося швидко, чітко, злагоджено, з німецькою дбайливістю до організаційних дрібниць. На тлі чорної землі насипу жертви виглядали смертельно блідими ... Навпроти заручників вишикувалася ексекуційна команда. За наказом офіцера "Ахтунг!" солдати підняли рушниці, прицілилися і за командою "Фюер!" гримнули залпом. Убиті попадали не так мляво, як це зображають у кіно, а враз, цілим тілом, мов підкошені. Елегантний офіцер у шоломі, в рукавичках, добув пістолет і по волі пройшовся вздовж муру. Хто виказував це ознаки життя, він його добивав пострілом у голову...

Наступного дня, під вечір, я випадково вдруге опинився на Збіжівській площі. Стояли групки людей, переважно жінок, і тихо молилися. Деякі жінки були в чорних жалобних вуальках, як я зрозумів, родички страчених. Під розстрільним муром у земляний насип застромлено було кілька десятків запалених свічок і покладено квіти, як це робиться на свіжих могилах. Присипані землею калюжі крові все одно пробивалися зловісними червоними плямами назовні. Мученицька українська і польська кров тут змішалися разом на втіху німцям. Вище насипу по вибіленій вапном стіні хтось відважився розмашисто написати кольоровою крейдою українською мовою: "Геть окупантів!".

За час окупації міста німці розстріляли як заручників 192 особи. Серед розстріляних було 82 українці. Більшості українців смертний вирок винесено через їх належність до Організації Українських Націоналістів або за переховування євреїв.

Німецькі солдати обшуковують затриманих під час облоги львів'ян. Реконструкція 2009 р.

Німецьке оголошення про винесення смертного вироку українським націоналістам. Січень 1944 р.

Bekanntmachung	Оголошення
<p>zum Tode verurteilt:</p> <p>Die folgenden Personen sind wegen Verbrechen gegen die Menschlichkeit zum Tode verurteilt:</p> <p>1. FRANZISKA KACZAREK - geb. am 12. 11. 1907 in Kaczkowice, Kreis Lublitz, Provinz Posen. Sie wurde wegen Verbrechen gegen die Menschlichkeit zum Tode verurteilt.</p> <p>2. FRANZISKA KACZAREK - geb. am 12. 11. 1907 in Kaczkowice, Kreis Lublitz, Provinz Posen. Sie wurde wegen Verbrechen gegen die Menschlichkeit zum Tode verurteilt.</p> <p>3. FRANZISKA KACZAREK - geb. am 12. 11. 1907 in Kaczkowice, Kreis Lublitz, Provinz Posen. Sie wurde wegen Verbrechen gegen die Menschlichkeit zum Tode verurteilt.</p> <p>4. FRANZISKA KACZAREK - geb. am 12. 11. 1907 in Kaczkowice, Kreis Lublitz, Provinz Posen. Sie wurde wegen Verbrechen gegen die Menschlichkeit zum Tode verurteilt.</p> <p>5. FRANZISKA KACZAREK - geb. am 12. 11. 1907 in Kaczkowice, Kreis Lublitz, Provinz Posen. Sie wurde wegen Verbrechen gegen die Menschlichkeit zum Tode verurteilt.</p> <p>6. FRANZISKA KACZAREK - geb. am 12. 11. 1907 in Kaczkowice, Kreis Lublitz, Provinz Posen. Sie wurde wegen Verbrechen gegen die Menschlichkeit zum Tode verurteilt.</p> <p>7. FRANZISKA KACZAREK - geb. am 12. 11. 1907 in Kaczkowice, Kreis Lublitz, Provinz Posen. Sie wurde wegen Verbrechen gegen die Menschlichkeit zum Tode verurteilt.</p> <p>8. FRANZISKA KACZAREK - geb. am 12. 11. 1907 in Kaczkowice, Kreis Lublitz, Provinz Posen. Sie wurde wegen Verbrechen gegen die Menschlichkeit zum Tode verurteilt.</p> <p>9. FRANZISKA KACZAREK - geb. am 12. 11. 1907 in Kaczkowice, Kreis Lublitz, Provinz Posen. Sie wurde wegen Verbrechen gegen die Menschlichkeit zum Tode verurteilt.</p> <p>10. FRANZISKA KACZAREK - geb. am 12. 11. 1907 in Kaczkowice, Kreis Lublitz, Provinz Posen. Sie wurde wegen Verbrechen gegen die Menschlichkeit zum Tode verurteilt.</p>	<p>на смерть засудити:</p> <p>Нижчезазгадані особи винні в злочинах проти людства і засуджені до смертної кари:</p> <p>1. Франциска Качарек - народилася 12. 11. 1907 в Качковіце, повіт Лублицький, провінція Познань. Вона засуджена до смертної кари за злочини проти людства.</p> <p>2. Франциска Качарек - народилася 12. 11. 1907 в Качковіце, повіт Лублицький, провінція Познань. Вона засуджена до смертної кари за злочини проти людства.</p> <p>3. Франциска Качарек - народилася 12. 11. 1907 в Качковіце, повіт Лублицький, провінція Познань. Вона засуджена до смертної кари за злочини проти людства.</p> <p>4. Франциска Качарек - народилася 12. 11. 1907 в Качковіце, повіт Лублицький, провінція Познань. Вона засуджена до смертної кари за злочини проти людства.</p> <p>5. Франциска Качарек - народилася 12. 11. 1907 в Качковіце, повіт Лублицький, провінція Познань. Вона засуджена до смертної кари за злочини проти людства.</p> <p>6. Франциска Качарек - народилася 12. 11. 1907 в Качковіце, повіт Лублицький, провінція Познань. Вона засуджена до смертної кари за злочини проти людства.</p> <p>7. Франциска Качарек - народилася 12. 11. 1907 в Качковіце, повіт Лублицький, провінція Познань. Вона засуджена до смертної кари за злочини проти людства.</p> <p>8. Франциска Качарек - народилася 12. 11. 1907 в Качковіце, повіт Лублицький, провінція Познань. Вона засуджена до смертної кари за злочини проти людства.</p> <p>9. Франциска Качарек - народилася 12. 11. 1907 в Качковіце, повіт Лублицький, провінція Познань. Вона засуджена до смертної кари за злочини проти людства.</p> <p>10. Франциска Качарек - народилася 12. 11. 1907 в Качковіце, повіт Лублицький, провінція Познань. Вона засуджена до смертної кари за злочини проти людства.</p>

Богдан Єднорог

Вул. П. Куліша із просп. В. Чорновола поєднує невеличка вул. Зернова. Назва її походить від давнього зернового ринку, який існував на однойменній площі. У повоєнний час на пл. Зерновій споруджено будинок готелю "Львів", а назву площі передано невеличкій вуличці.

У міжвоєнний час у будинку на пл. Зерновій, 6, помешкання Ч. 3 (будинок не зберігся), разом із батьками мешкав Богдан Єднорог (1919–1941), провідник молодіжного націоналістичного руху. Навчаючись у Львівському університеті, 1940 р. він став керівником спочатку студентів-підпільників університету, а згодом – й усіх вищих навчальних закладів міста. Схоплений радянськими спецслужбами, Б. Єднорог був засуджений на "Процесі 59-ти" і розстріляний у квітні 1941 р.

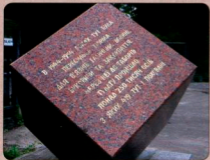
► Пройшовши вулицею Куліша, минаємо залізничний міст й виходимо на проспект Чорновола.

ПЕРЕСИЛЬНА В'ЯЗНИЦЯ № 25: В СИБІР БЕЗКРАЙНІЙ ЗА УРАЛОМ...

Одразу ж за залізничним насипом ліворуч від проспекту починається територія, де після Другої світової війни існувала Львівська пересильна тюрма № 25. Тюрма була створена в місті восени 1944 р. на вимогу відділу військової контррозвідки

Пам'ятний знак на місці
Львівської пересильної тюрми № 25.

Сучасне фото

1-го Українського фронту. Наприкінці 1945 р. в'язницю передали в розпорядження Відділу виправно-трудових колоній Управління НКВС, а від березня 1946 р. заклад перебував у підпорядкуванні УМВС Львівської області. Тут збирали людей з усієї Галичини, щоб згодом відправити їх у заслання до Казахстану, Сибіру, на Далекий Схід чи за Полярне коло.

На території в'язниці був 21 барак, її оточував триметровий цегляний мур. У камерах площею

25-40 кв. м утримували до 60 в'язнів. Умови перебування в тюрмі були дуже важкими, люди тут часто хворіли та вмирали. За час існування пересильної тюрми в ній та Обласній лікарні МВС (поштова скринька № 17), що від 1947 р. існувала на тюремній території, померло 1268 осіб (серед них 17 немовлят). Ще 83 людини померли під час етапів, після того, як їх вислали зі Львова. Львівську пересильну в'язницю № 25 ліквідовано лише 4 червня 1955 р.

Історію Львівської пересильної тюрми № 25 у другій половині 1990-х рр. активно вивчали члени товариства "Пошук". Завдяки їхнім зусиллям на Замарстинівському цвинтарі було віднайдено ділянку із похованням людей, які померли в цій в'язниці. У 1999 р. тіла 142 в'язнів цієї тюрми урочисто було перепоховано на "Марсовому полі" біля Личаківського цвинтаря. Місця поховання 445 осіб, які загинули в пересильній тюрмі, і досі не знайдено.

Потворну практику депортацій комуністи почали застосовувати майже одразу після приєднання західноукраїнських земель до СРСР. За два роки свого халявництва на заході України до початку німецько-радянської війни більшовики встигли виселити в Сибір, Казахстан, на Далекий Схід та Крайню Північ понад 318 тисяч родин, усього 1173170 осіб. Разом з українцями зі Львова вислали поляків та євреїв.

Примусові виселення продовжилися 1944 р. після повернення до Галичини Червоної армії. Тепер у заслання відправляли головню українців. Загалом у 1944-1952 рр. із західноукраїнських земель на спецселення у віддалені райони СРСР було вислано 203662 особи. Переважна більшість тих, кого відправили з України, були

У м. Воркута відбували ув'язнення десятки тисяч галичан.

У 1949 р. населення міста становило 120 тисяч осіб, із них – 90 тисяч в'язнів.

Фото 1950-х рр.

Вартова вежа радянського концтабору на Уралі.
Малюнок 1941 р.

Дружина Романа Шухевича Наталя. Відбула тривалий термін ув'язнення та заслання

Ярослава Людкевич. У 1949 р. засуджена до 25 років концтаборів

мирними жителями й не вели активної боротьби проти окупаційного радянського режиму. Головною провиною цих людей була належність до родин українських підпільників та партизанів – членів Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії. Серед депортованих із Західної України у повоєнний час 182543 особи були членами сімей українських націоналістів, а ще 12135 оголошено “куркулями”. Не маючи змоги подолати українських повстанців у відкритому бою, комуністичний режим завдавав ударів по їхніх родинах.

Дуже часто причиною репресій та виселення було банальне бажання “освободителів” пожитися чужим майном, захопити помешкання, звільнити для своїх близьких гарну посаду. На місце репресованих та виселених українців і поляків прибували переселенці з усіх куточків СРСР. Промовистим результатом такої політики може слугувати хоча б телефонна книжка Львова за 1947 рік. Перелік прізвищ щасливих власників телефонного зв'язку з першої сторінки довідника промовляє сам за себе: “Абашкін, Аберман, Абрамова, Абрамович, Абросімов, Абросімова, Абрамов, Абрамян, Авдеева, Авраменко, Агізім, Адамович, Адашик, Адріашенко, Адамко, Азаренко, Азаров, Азарова, Акімов, Акользін, Аксельрод, Аксьонов, Аксютін, Алашевській, Алек-

Хрест та пам'ятний знак на місці, де діяла Львівська пересильна тюрма № 25.
Сучасне фото

сандров, Александрович, Алесандровський, Алексеєв, Аленічев...”. Галицьких прізвищ серед абонентів у довіднику практично немає.

На вшанування пам'яті сотень тисяч вивезених із Галичини людей, на місці, де 1944–1955 рр. існувала Львівська пересильна в'язниця № 25, встановлено хрест і пам'ятний знак. Тут планують спорудити пам'ятник.

▶ Із проспекту Чорновола вздовж залізничного насипу перейдімо на Замарстинівську. Ліворуч – пам'ятник жертвам львівського гетто 1941–1943 рр. (1992 р., скульптори Луїза Штернштейн, Юрій Шмуклер, архітектор Василь Пліхівський).

Більшовицька пропаганда списала скриті папери, намагаючись перекласти відповідальність за масове винищення нацистським режимом галицьких євреїв на українських націоналістів. "Історики" з Комітету державної безпеки абсолютно бездоказово стверджували про нібито активну участь бійців батальйону "Нахтігаль" та членів Організації

Українських Націоналістів у єврейських погромах. На превеликий жаль, примітивна й озлоблена антиукраїнська брехня знаходить своїх адептів і сьогодні.

А тим часом оприлюднені 2008 р. Службою Безпеки України автентичні німецькі документи, які по Другій світовій війні дісталися більшовикам як трофеї, свідчать про непричетність Організації Українських Націоналістів до антиєврейських акцій. Коли в липні 1941 р. нацисти висловили пропозицію спільно здійснювати антиєврейські акції, керівництво Організації Українських Націоналістів заявило, що не зацікавлене в переслідуванні євреїв.

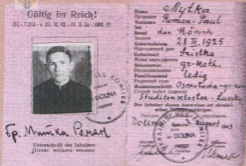
Під час німецької окупації Львова дружина Романа Шухевича Наталя переховувала в місті малу єврейську дівчинку Іринку Райсинберг. Сам Р. Шухевич допоміг виробити для дівчинки фальшиві документи на ім'я Ірини Рижко. Незадовго до того, як 1943 р. Наталю Шухевич арештувало гестапо, дитину встигли вивезти до сиротинця в містечку Куликів на Львівщині, де вона пережила війну. Як згадував у своїх спогадах син рабина львівської прогресистської

Пам'ятник жертвам львівського гетто 1941–1943 рр.
Сучасне фото

Антон Кольман.
Працював хірургом у Львові, у листопаді 1942 р. прооперував важкопораненого Д. Маївського. Врятований ОУН від нацистів, служив лікарем в УПА, загинув 1945 р. в Карпатах

Фальшиве посвідчення на ім'я Романа Митки, яке українці виготовили для Курта Левіна

позаду. Таких прикладів, коли українські націоналісти рятували переслідуваних євреїв, багато, зокрема й у Львові.

► У районі залізничного мосту Замарстинівську перетинає невеличка вулиця Долинського. Від 1904 р. на вул. Л. Долинського, 6, діяла читальня товариства “Просвіта” Жовківського передмістя.

ВУЛИЦЯ ЗАМАРСТИНІВСЬКА: КОЗАКИ ПРОТИ БАТЯРІВ

Андрій Долуд (1893–1976)

Народився в м. Єлисаветград (тепер м. Кіровоград). Закінчив Одеське піхотне училище, служив у царській армії. У 1917 р. активно долучився до “українізації” армії, став членом Української Центральної Ради. У листопаді 1918 вирушив до Львова, де брав участь у боях проти польських сил. Спочатку командував сформованим з українців-добровольців підрозділом, що одержав назву Загін ім. І. Гонти, згодом – куренем та Янівською групою в складі трьох куренів. У 1919–1920 рр. продовжив службу в армії

Української Народної Республіки на Наддніпрянщині. Після інтернаування 1921 р. українських збройних сил на території Польщі емігрував до Бразилії. Під час Другої світової війни повернувся до Європи, брав участь у створенні на території Голландії української парашутної бригади, що мала воювати на боці Німеччини. Після війни знову виїхав до Бразилії. Помер на еміграції.

синагоги Курт Левін, якого врятував під час окупації митрополит Андрей Шептицький, нелегально виїхати зі Львова та подолати радянсько-польський кордон йому допомогли українські підпільники. Для хлопця виготовили фальшиві документи на ім'я Романа Митки. Згодом станичні УПА провели його таким маршрутом, що він навіть і не зауважив, коли кордон залишився

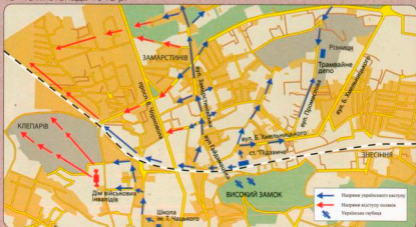
На початковому етапі українсько-польської війни 1918–1919 рр. Замарстинів став ареною жорстоких вуличних боїв. Особливо запеклі сутички тривали тут 13–15 листопада 1918 р. Серед інших підрозділів з українського боку в цьому районі діяв Загін ім. Івана Гонта під командуванням Андрія Долуда. Козаки А. Долуда прибули до Львова з Наддніпрянщини. Наддніпрянці відзначалися не тільки бойовими навичками, а й своїм зовнішнім виглядом. Вбрані в козацькі черкески та кошлаті шапки, козаки наганяли противникам страху вже одним тільки виглядом. Серед польських бійців у Львові поширилися погоски про те, що на допомогу галицьким українцям прийшли загони “диких козаків”:

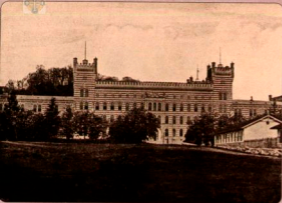
Про самих козаків стали кружляти неймовірні легенди. Про них переказували чутки та байки, щедро приправлені кривавою фантастикою. Перед одним козаком, що з'явився в місті, цивільне населення розбігалось з острахом на всі боки, а погоска про те, що з України наближаються цілі

Старший стрілець УГА.
Реконструкція 2009 р.

Схема боїв на Замарстиніві та в північних дільницях Львова 13–15 листопада 1918 р.

"Дім військових інвалідів"

операції мав стати розгром польських сил на північній ділянці фронту та опанування "Дому військових інвалідів" і Гидлівської гори. Атака почалася на світанку. Під час наступу козаки спільно з півкуреном поручника Григоряка, що наступав із Ляшок Мурованих, захопили в полон польський штаб. Позбавлені командування польські сили у паніці відступили аж за Кортумову гору. У позиціях противника було зроблено великий вилом, однак через брак координації українське командування не скористалося догідною ситуацією. Українська артилерія, яка стріляла з Високого Замку, в напружений момент бою припинила вогонь. Це сталося через те, що гармаші не мали інформації про актуальне місце розташування українських сил, а тому боялися влучити по своїх.

Український наступ.
Рисунок Л. Перфецького

До полудня 14 листопада поляки стягнули всі резерви й закрили прорив у своєму фронті. Бої на Замарстинові 14 листопада 1918 р. були одним із найкривавіших моментів початкового етапу українсько-польської війни. Польська сторона втратила того дня вбитими та пораненими 75 осіб.

Серед противників українських сил на Замарстинові була велика частина польських добровольців, які брали участь в боях у цивільному вбранні без чітко помітних військових відзнак. Одягнені в цивільне поляки стріляли по українських військовиках із дахів та горішніх вікон будинків. На бік польської більшості міста з перших днів українсько-польської війни стали представники польськомовних соціальних низів Львова, чи як їх називали "батяри". Хоча, як згодом виявилось, "батяри" не становили більшості польських сил на Замарстинові, у міжвоєнний період з'явилася легенда про надзвичайний патріотичний запал, з яким навіть соціально упосліджені мешканці Львова билися за його належність до Польської держави.

З огляду на складну ситуацію на північній ділянці фронту, яка, зокрема, виявилася в тому, що на польській стороні воювали люди в цивільному, українське командування вирішило провести спеціальну операцію. Вона почалася опівдні 15 листопада на вул. Замарстинівській. Для її проведення визначено

Вигляд на вул. Замарстинівську.
Сучасне фото

Український міліціонер-доброволець. Під час боїв на Підзамчі українські добровольці використовували елементи мундирів німецької та австрійської армій, які знайшли у вагонах із військовим майном.

Вояк одягнений у німецьку солдатську блюзу, австрійський кашкет і штани, озброєний німецькою гвинтівкою "Маузер" 98к із багнетом. На грудях – українська кокарда. Реконструкція 2009 р.

Будинок міської різниці (тепер вул. Промислова, 50/52), який захопили українські військовики під час боїв 15 листопада 1918 р.
Сучасне фото

Долуд, були поранені. Український загін пройшов усю вул. Замарстинівську й дістався до Замарстинівської рогачки. Важливою позицією, яку здобули того дня українські військовики, стала міська різниця (тепер вул. Промислова, 50/52), яку захопив український підрозділ, що наступав із півночі назустріч козакам.

Дорогою українці обшукували будинки та роззброювали цивільну людиність. Конфісковано близько 20 рушниць, іноді зброю доводилося діставати зі спеціально облаштованих схованок. Арештовано 16 підозрілих осіб. Єврейська людиність вулиці оповідала українцям про те, що сформовані з польських добровольців загони, які в попередні дні утримували позиції на вул. Замарстинівській, допускалися мародерства: відбирали годинники й коштовності, а часом навіть вимагали грошей. В одному з будинків самі місцеві жителі вказали українським військовикам на польського легіонера, який, заховавши зброю, в цивільному вбранні збирався пересидіти український наступ.

На Замарстинівській рогачці український підрозділ потрапив під дуже сильний вогонь противника. Якраз саме там у козаків попсувся скоростріл. Дочекавшись темряви, українці залишили на розі вул. Паненської (тепер вул. Городницька) стежу з 5 осіб, а самі відступили.

28 козаків А. Долуда та 10 стрільців-галичан із двома скорострілами. Упродовж дня українські військовики мали знайти на вул. Замарстинівській заховану зброю та бойовиків.

Під час сутичок 15 листопада українська сторона втратила одного стрільця вбитим, поручник Щербанівський зник безвісти, троє козаків, серед яких і сам отаман

Михайло Мінчак.
У листопаді 1918 р.
командував українським
підрозділом, який
містився в школі
ім. Т. Чацького

В'ЯЗНИЦЯ НА ВУЛИЦІ ЗАМАРСТИНІВСЬКІЙ, Ч. 9: ІДОЛ НА КРОВІ

“Малі казарми”

(вул. Замарстинівська, 9)

Будинок монастиря ордену місіонарів зведено близько 1744 р. за проектом архітектора Бернарда Меретина. У 1782 р. орден місіонарів був скасований, а його будівлі на вул. Замарстинівській конфісковано для державних потреб.

Спочатку в монастирі влаштували шпиталь, згодом – тимчасовий арешт для жебраків. Пізніше в монастирських будівлях розташували казарми, гарнізонний суд та військову тюрму. Після того, як 1824 р. для війська збудовано нові казарми на місці колишнього монастиря Св. Хреста, комплекс будинків на вул. Замарстинівській стали називати “малими казармами”. Незважаючи на військовий статус в'язниці, туди також садили й цивільних осіб.

Сумним об'єктом українського мартирології є колишня в'язниця на вул. Замарстинівській, 9. Уже в австрійські часи військову в'язницю, яка діяла тут від середини XIX ст., час до часу використовували для звичайних арештантів. Багато української цивільної людності сиділо в “малих казармах” 1915–1916 рр. У міжвоєнний період польська влада також користувалася “малими казармами” як тюрмою.

Радянська влада, яка прийшла до Львова 1939 р., продовжила використовувати в'язницю за її призначенням, з тією тільки різницею, що всі камери були переповнені понад усілякі норми. За радянською номенклатурою, в'язниця на вул. Замарстинівській, 9, одержала назву Тюрми НКВС № 2. Одна з українських дівчат-підпільниць Люба Комар, якій довелося сидіти в ній 1941 р., згадувала:

Люба Комар

Подвір'я колишньої в'язниці НКВС № 2 (вул. Замарстинівська, 9). Товариство "Пошук" проводить ексгумацію жертв комуністичного режиму. Фото 1990 р.

вачки. Ми спали на ньому в ширину, і виходило так, що голова і верхня частина тіла спочивали на сіннику, а нижня від пояса і ноги лежали на самій долівці під двома залізними ліжками. Цим в'язням було особливо важко, бо до тіла добирався холод. З огляду на тісноту всі дівчата могли лежати тільки на боці і повертатися разом, наче на команду. Місця на ліжках мали в'язні старші за стажем, але туди клали також тих, хто повертався зі слідства

важко побитим. У нашій камері всі в'язні були політичні, головно українки.

Наприкінці червня 1941 р. перед втечею з міста більшовики повбивали більшу частину з понад півтисячі в'язнів, яких утримували на вул. Замарстинівській. Масові розстріли відбулися тут 26 червня. Частину трупів більшовики закопали на подвір'ї, а решту замурували в підвалах тюрми. Невелику групу людей, яких не встигли розстріляти, звільнили львів'яни, після того, як уранці 28 червня втекла тюремна варта. Так врятували 65 чоловіків та 5 жінок, які ще залишалися в камерах в'язниці.

Коли до Львова увійшли німецькі війська, які дозволили людям шукати своїх рідних у тюрмах, більшість тіл, помордованих у Замарстинівській в'язниці, вже почали розкладатися. У деяких підвалах трупи вбитих лежали

Пам'ятник жертвам комуністичних репресій, встановлений перед будинком колишньої в'язниці НКВС № 2. Сучасне фото

суцільним шаром товщиною понад два метри, відділити одне тіло від іншого було майже неможливо. До 5 липня вдалося дістати тільки 34 тіла. Побояючись спалаху епідемії, німці не дозволили одразу дістати всіх убитих. Повторна ексгумація відбулася навесні 1942 р. Знайдених тоді жертв комуністичного режиму поховали на 55-му полі Янівського цвинтаря. Згідно з документами НКВС, у в'язниці на вул. Замарстинівській, 9, у червні 1941 р. було знищено 471 особу, серед них принаймні 36 жінок. Переважна більшість убитих на вул. Замарстинівській була українцями.

Частину тіл помордованих вдалося знайти тільки напередодні проголошення незалежності Української держави. Під час розкопок, які влітку 1990 р. провело в подвір'ї в'язниці товариство "Пошук", виявлено останки 68 осіб, яких більшовики розстріляли тут 1941 р. Особливий цинізм комуністів полягав у тому, що після Другої світової війни на місці двох братських могил в подвір'ї Замарстинівської в'язниці, де були закопані закатовані люди, встановили пам'ятник більшовицькому вождеві В. Ульянову-Ленінові. Знайдені 1990 р. тіла урочисто перепоховано в саркофазі на "Марсовому полі" біля Личаківського цвинтаря.

На вшанування пам'яті жертв нелюдського комуністичного режиму біля комплексу будівель колишньої тюрми на вул. Замарстинівській, 9, споруджено меморіальний комплекс. На гранітних таблицях, які закріплені на "Стіні пам'яті й скорботи", – сотні українських, польських та єврейських прізвищ.

Тепер на вул. Замарстинівській, 9, діє юридичний факультет Львівського державного університету внутрішніх справ.

Фрагмент
"Стіни пам'яті й скорботи".
Сучасне фото

Пам'ятник політичним в'язням, яких у червні 1941 р., тікаючи з міста, замордували більшовики. Личаківський цвинтар.
Сучасне фото

► Від колишньої в'язниці на Замарстинівській виходимо на вулицю Хмельницького й піднімаємося нею до церкви св. Миколая. Це найдавніша збережена у Львові архітектурна пам'ятка, що існує від кінця XIII ст.

Будинок на вул. Пильникарській, 10, де в помешканні Ч. 14 в 1940 р. діяла конспіративна квартира ОУН. Сучасне фото

Вище церкви св. Миколая пролягає невеличка вул. Пильникарська. На початку 1940 р. тут (вул. Пильникарська, 10) у помешканні Ч. 14. діяла конспіративна квартира ОУН. У березні 1940 р. працівники радянських спецслужб зуміли її виявити. Кілька днів за конспіративною квартирою поряд із церквою св. Миколая вели стеження. 28 березня власників помешкання арештували, а в ньому влаштували засідку. Заарештовану доньку господині Мирославу Шавалюк невдовзі закатували в одній із львівських в'язниць.

Упродовж трьох днів у засідку на вул. Пильникарській, 10, потрапило шестеро українських підпільників. Заступник шефа повстанського штабу у Львові Володимир Гринів (1910–1941), який прийшов сюди 31 березня, побачив, що із квартири виводять закованих у кайданки підпільників і завдяки цьому врятувався. На іншій конспіративній квартирі, що була на вул. Львівських Дітей, 576 (тепер вул. Героїв УПА), на нього також чекала засідка, але В. Гринів зумів утекти. Завдяки пильності пастки вдалося уникнути також ще кільком підпільникам, які приходили на вул. Пильникарську, зокрема Іванові Климіву (1909–1942), майбутньому провідникові ОУН на всіх українських землях у складі СРСР.

Володимир Гринів (праворуч), Іван Климів, які зуміли врятуватися із засідки НКВС на вул. Пильникарській

► Із вулиці Пильникарської повернімося на вулицю Хмельницького. Пройшовши підземним переходом під залізничними коліями, попрямуємо до невеликої площі перед залізничним вокзалом “Підзамче”.

ВОКЗАЛ “ПІДЗАМЧЕ”: ТІ, ЩО ВІДСТУПИЛИ ПІСЛЯ ВСІХ

Вокзал “Підзамче”

(вул. Огіркова, 2)

Будинок вокзалу зведено 1868 р. в неоренесансному стилі. Вокзал обслуговував пасажирів, які відбували зі Львова в напрямку Сокаля. У 1908 р. будинок реконструювали за проектом, який розроблено під керівництвом голови дирекції Львівської залізниці Станіслава Рибіцького. Під час Першої світової війни в будинку вокзалу діяла кухня для австрійських військових, які проїжджали через Львів. Будинок охороняла команда, що складалася з військовиків 50-го вартового куреня. Під час українсько-польських боїв у Львові листопада 1918 р. вокзал став важливим пунктом української оборони. Після Другої світової війни будинок вокзалу повторно реконструювали.

Вокзал “Підзамче” одержав свою назву від дільниці, на якій його збудували в середині XIX ст. Регулярний рух потягів через станцію “Підзамче” відкрито 12 липня 1869 р.

У листопаді 1918 р. вокзал “Підзамче” був одним із головних опорних пунктів українського фронту у Львові. Українська сторожа встановила контроль над вокзалом уночі 1 листопада 1918 р. Відбулося це не без труднощів. Як згодом згадував один із активних учасників Листопадового Чину Дмитро Палійв: *година 4.15: вбіг у салю “Народного Дому” поручник Белей з Команди двірця “Підзамче”. Зі сльозами в очах говорив, що його люди – кільканадцять старушків з 50-го вартового куреня, не хочуть його слухати; він їх вговорював, просив, та вони бояться*

Вокзал “Підзамче”.
Листівка поч. XX ст.

Відзнака Легіону УСС

СТРЕЛЕЦЬ ПРОБОВЕОВОГО КУРЕНЯ УСС

Вояк пробоевого куреня

УСС одягнутий в австрійський польовий мундир зразка 1916 р., що складався з блузи ("гайнциблюза" М.16) та бриджів, які носили зі спеціальними обмотками.

Мундири цього типу були сіро-зеленого кольору.

Взуття – прські черевики ("бергшуг"). Голову стрільця захищав сталевий шолом німецького зразка, що його випускали в Австро-Угорщині за ліцензією під маркуванням М.17.

На шолом одягнутий чохол із полотняної тканини.

На шкіряному паску зі спеціальними розвантажувальними лямками, які перекинуті через плечі, закріплено підсумки для набоїв. Через праве плече перекинута лямка хлібної сумки (висить ззаду).

На грудях у бійця – протигаз у спеціальній металевій каністрі. Ознакою належності до

українського військового формування є синьо-жовті смужки, нашиті на комірі мундиру. Стрелець озброєний австрійською гвинтівкою системи

"Манліхер" М.95 із багнетом (піхва багнета на поясі справа).

“бунтуватися”. Прийшов просити помочі: накричали на нього, приказали вертатися і за всяку ціну обсадити двірець.

Поручник Белей усе ж зумів умовити старших військовиків й захопити вокзал. Стратегічне значення вокзалу “Підзамче” суттєво зросло після того, як українська сторона втратила Головний двірець. Тоді вокзал захищав підрозділ під командуванням поручника Кравця. 5 листопада на допомогу цьому підрозділу прийшла 2-га сотня УСС силою 160 багнетів. 12 листопада командування групою “Підзамче”, зокрема й обороною вокзалу, обійняв поручник Зенон Носковський. Разом з українськими добровольцями на той момент залогу вокзалу становили 280 бійців. Однак значну частину сил поручник Носковський змушений був використовувати для охорони численних складів із майном, що були на вокзалі.

Поляки кілька разів намагалися вибити українців із “Підзамча”. Великого клопоту українській залозі завдавали постійні обстріли невеликих польських загонів, які просочувалися в околиці вокзалу із заходу. Деякі поляки, які діяли в околицях Підзамча, мали автентичні посвідки на право пересування міс- том, видані їм у “Народному Домі”. Багато хто носив цивільне вбрання, що дезорієнтувало українських стрільців. Про ці бої в околицях вокзалу “Підзамче” Осип Кузьма згодом писав:

Важно було держати здалека польські відділи, що безнастанно виринали в найближчій околиці. Виперті з однієї або другої вулиці, появлялися незабаром там назад, находячи захист і підмогу в домах польського населення. Треба було здобувати й обсаджувати майже кожду кам'яницю. Замало було оголосити населенню приказ, щоби зложило в означеному часі всяку зброю до рук української команди, та загрозили карою смерти за непослух. Не допомогла карна експедиція, що перешукала 13 листопада дома в околиці вул. Жовківської, сконфіскувала багато крісів, застрілила 6 осіб, що ставили збройний опір, а інших взяла в полон. Дворець “Підзамче” був все-таки загрожений...

Поручник Зенон Носковський.
Фото 1917 р.

Відзнака
Українських Січових Стрільців
зразка 1914 р.

Українські гармаші біля польової гаубиці на околиці Львова.
Фото кін. 1918 р.

Українці на Підзамчі трималися міцно й зуміли зберегти свої позиції на вокзалі під час великого польського наступу 21 листопада, коли супротивник пустив у дію артилерію, літаки й навіть справжній бронепотяг. Однак уже наступної ночі українським силам довелося організовано відійти. Наказ відступати був виданий Начальною Командою, і стрільцям довелося скоритися. Залога “Підзамча” була останнім українським підрозділом, який уночі 22 листопада 1918 р. залишив Львів.

► На схід від залізничної станції “Підзамче” на нижній терасі Високого Замку в листопаді 1918 р. стояли українські гаубиці, які обстрілювали польські позиції в місті.

Вигляд із Високого Замку на центральну частину Львова.
Сучасне фото

Артилерійську позицію на Високому Замку було влаштовано 7 листопада. Початково там було шість гаубиць, але чотири з них згодом переведено на нову позицію за Личаківську рогачку. Українські артилеристи дуже докучали полякам. Польське командування поширювало погослови, що

Українці не можуть так влучно стріляти, а гаубиці насправді обслуговують німецькі найманці. Бажаючи знищити артилерійську позицію, польська сторона застосувала авіацію. Барвистий опис польського авіанальоту на українські позиції на Високому Замку залишив Петро Франко:

Коли моя кулеметна сотня стояла на Високому Замку, неодноразово прилітав польський літак. Я відповідним чином підготував кулемет, встановивши

його так, щоби зручно було стріляти догори, і почав очікувати чергового прильоту. Якось після полудня літак знову появився над нами. Перша бомба впала недалеко від нас, і моя сотня у паніці розбіглася, оскільки цупкі очі стрільців побачили, що летун-спостерігач кинув ще одну бомбу. Я лежав під кулеметом і дивився, як бомба летить, здавалося, просто на мене. Стріляючи, я цілив не в сам літак, а перед ним, з упередженням, проте результату не було.

Бомба знижувалася дуже швидко і впала неподалеку від мене, якраз туди, де ховалися бійці. На щастя, вона не вибухнула. Маленька затримка – закінчилися набої, – мій помічник блискавично розпочав стрільбу... Літак розвернувся і полетів у бік Янівських полів. Після були розмови, що літак повернувся сильно пошкоджений і пілот був сильно поранений. Чи була то моя заслуга – трудно сказати... Якби там не було, проте літак більше не появлявся.

Одержавши наказ залишити місто, українські гармаші вивезли обидві свої гаубиці через Знесіння до Лисинич. Ця батарея згодом стала основою для формування гарматного полку УГА. Упродовж усієї війни українські артилеристи зберігали високу боєздатність і належали до найліпше організованих частин армії.

Позиція української артилерії на Високому Замку. Реконструкція 2009 р.

Українські вояки обстрілюють із скоростріла літак противника. Фото кін. 1918 р.

Володимир Гуль.
Упродовж 1944–1946 рр.
командував
українськими
повстанцями, що діяли
в околицях Львова.
Загинув у Львові на
вул. О. Стороженка в
бою з опергрупою МДБ,
знищивши її командира

Відважну бойову акцію в околицях Підзамча наприкінці 1945 р. здійснили бійці Української Повстанської Армії. Напередодні операції партизани під командуванням Володимира Гуля “Глухого” захопили в околицях Бірок поблизу Львова вісім вантажівок, якими радянські військові приїхали до лісу за дровами. Більшість водіїв та червоноармійців, що потрапили до повстанців у полон, були українцями, тож їх нагодували обідом і відпустили. Трофейні автомашини партизани вирішили використати для того, щоб здійснити рейд Львовом. Місто тоді вже півроку перебувало під владою більшовиків. В. Гуль вибрав у своїй сотні 22-х повстанців, які володіли російською мовою й мали обмундирування червоноармійців. Серед них було кілька осіб, які знали Львів. Сівши у чотири радянські вантажівки, партизани під виглядом червоноармійців приїхали до Львова. В’їхавши до Львова з боку Брюхович, у місті колона повстанців проїхала вулицями Замарстинівською, Липинського, Весняною, Городницькою, Януша, Жовківською, Донецькою, Промисловою і далі на Збоїська.

Дорогою через місто переодягнені українські повстанці захопили в полон кількох радянських офіцерів, які, як написав у своїх спогадах учасник того рейду Іван Гарвас, “уже більше Львова не побачили”. Вже за Львовом повстанці роззброїли в с. Грибовичі групу “стрибків” – допоміжної радянської сторожі, яка мала пильнувати за порядком. Діставшись до лісу, вантажівки спалили.

Один із керівників операції “Носач” описував рейд так:

Їдемо. Шерохкоче під колесами морозний сніг, а з фільмовою швидкістю чергуються у вікні кабіни придорожні пейзажі. Брюховичі. Ліниво споглядає з-під касарень большевицький “караул”. Смішно і цікаво! Ще одно узгір’я, і перед нами розгорнулася величава панорама Львова. Та тут же контрольний пункт. Машини накоротко зупиняються, але скоро беруть дальший курс.

Українські повстанці здійснюють викрадення радянського офіцера на вулиці Львова.
Реконструкція 2009 р.

Не їхали – летіли, а перед нами виднів на фоні заходячого сонця – могутній Високий Замок та чотиригранна вежа ратуші з червоною ганчіркою. Попри машини пройшла колона червоноармійців, погейкуючи щось про свою Москву. Понурі лиця, мутні очі – такі ж, як у тих, що проходили туди кільканадцять місяців тому. Тамті співали

тільки про іншу столицю ... Всюди майже пусто, бруд, знищення. Скручуємо врешиті вліво, і перед очима видовжується лента Жовківської шоси. Нас випереджують і минають інші авта, але нам це байдуже, ми тільки вважаємо, щоб хтось не порушив порядку нашого маршу і не впахався всередину нашої колони. Споглядаємо позад себе. Поволі ховаються нижчі будови міста. Полискує тільки в золоті заходячого сонця купол катедрі і вежа ратуші. Врешиті і ті ховаються. Бунчужний Р. витягає хусточку, підносить її ніби до носа і витирає набіглу до ока росу, а потім поправляє кулемета. Ще одна стрічна машина, кілька селянських підвод і рух починає рідшати, вгаває і міський гомін. Відбивається тільки луною симфонія фабричних гудків і цілими гамами перекликуються локомотиви. Ми вже за містом.

Рейд партизанів В. Гуля був безпрецедентним випадком у військовій історії ХХ ст. Під час Другої світової війни ніякі інші партизани чи диверсанти не змогли здійснити подібної операції, проїхавши колоною вантажівок через захоплене ворогом велике місто.

► Залишивши позаду Підзамче, вирушаймо на Знесіння – дільницю в північно-східній частині Львова.

У листопаді–грудні 1918 р. на Знесінні велися запеклі українсько-польські бої. В цій дільниці зберігся цвинтар вояків УГА, де поховані українські стрільці, які загинули в боях за Львів наприкінці 1918 р. Могила українських стрільців

Вигляд із Високого Замку на північну частину Львова.
Сучасне фото

Пам'ятник полеглим воякам УГА
на цвинтарі Знесіння.
Сучасне фото

Володимир Щигельський.
Фото 1940-х рр.

на Знесінні була єдиним похованням вояків УГА у Львові, яке не знищила радянська влада в комуністичні часи. Могили було впорядковано 1990 р., а 1997 р. виникла ідея вшанувати пам'ять українських стрільців, що полягли в боях на Знесінні, розбивши при вул. Польовій сади.

У міжвоєнний період на Знесінні (вул. Бічна Поперечна, 10) переховувався від поліції бойовик ОУН Михайло Цар (1912–1934). Перебуваючи в підпіллі, він друкував на Знесінні нелегальний “Бюлетень Крайової езекутиви ОУН”. За завданням підпілля 25 липня 1934 р. М. Цар здійснив замах на Івана Бабія. Тікаючи з місця замаху, підпільник не зміг відірватися від гонитви й, аби не потрапити до рук поліції, застрелився.

На вул. Алішера Навої на Знесінні народився Володимир Щигельський (1921–1949), відомий командир Української Повстанської Армії (псевдо “Бурлака”). Легендарний провідник трива-

лий час воював на Лемківщині. Під час рейду на Захід у вересні 1947 р. його підступом захопили чеські військові, які передали повстанського командира Польщі. Комуністична влада Польщі засудила В. Щигельського до смерті. Стратили героя 7 квітня 1949 р. в замку м. Ряшева.

У перші повоєнні роки на Знесінні переховувався Головний командир УПА Роман Шухевич (1907–1950). Конспіративну квартиру для нього 1946 р. облаштувала Галина Дидик (1912–1979). Тоді Г. Дидик була зв'язковою Центрального проводу ОУН і виконувала особливі доручення чільників українського підпільного руху. Упродовж 1945–1948 рр. на території Львівської, Тернопільської та Станіславівської (тепер Івано-Франківська) областей Г. Дидик облаштувала 15 конспіративних квартир, на яких переховувалися українські повстанці.

Конспіративна квартира, у якій 1946 р. перебував Р. Шухевич, містилася на вул. Т. Сулімирського, 4 (тепер вул. Миятинська, 4; первісний вигляд будинку змінено). У власника Семена Левицького підпільниця винайняла половину будинку з окремим входом. Під грубкою на кухні таємно викопали криївку, сховок на документи та зброю влаштували в дивані. По якомусь часі радянські спецслужби викрили конспіративну квартиру, проте підпільникам вдалося виявити стеження. Повстанці швидко залишили будинок, але не змогли забрати із собою всіх документів та радіоприймача. Тим часом працівники спецслужби влаштували засідку в сусідньому будинку (вул. Миятинська, 6), звідки постійно пильнували за спорожненою квартирою, очікуючи, що хтось прийде забрати залишені речі. Виконати це небезпечне завдання Організація доручила Любомирові Полюзі. На початку грудня 1946 р. молодий хлопець уночі пробрався до будинку й під носом у більшовицької засідки виніс звідтіля документи та радіостанцію.

Любомир Полюга

БІЛОГОРЩА. БУДИНОК Ч. 76 а: ОСТАННІЙ БІЙ ГЕНЕРАЛА

Роман Шухевич (1907–1950)

Народився у Львові. Спортсмен, активний учасник "Пласту". Від 1923 р. належав до УВО. За наказом підпілля 1926 р. разом із Богданом Підгайним здійснив у Львові замах на куратора Станіслава Собінського. У 1930–1934 рр. був бойовим референтом Крайової ексекутиви ОУН. Ув'язнений польською владою в концтаборі, згодом відбував тюремний термін. Наприкінці 1930-х рр. створив у Львові рекламну фірму "Фама", яка слугувала прикриттям для підпільної діяльності. Після проголошення Карпатської України нелегально дістався на Закарпаття, член штабу "Карпатської Січі". На початковому етапі німецько-радянської війни командував батальйоном "Нахтігаль". Навесні 1943 р. очолив ОУН. Від грудня 1943 р. до березня 1950 р. був Головним командиром Української Повстанської Армії. Загинув у бою на околиці Львова.

Будинок, у якому в 1948–1950 рр. переховувався і загинув Роман Шухевич.
Сучасне фото

ницею працювала Г. Дидик. Р. Шухевич жив у мезоніні. В одній зі стін було влаштовано криївку, де можна було заховатися тоді, коли до будинку приходили чужі. У Білогорщі Головний командир УПА прожив майже два роки.

Третього березня 1950 р. більшовикам вдалося захопити у Львові одну із зв'язкових Р. Шухевича Дарку Гусяк. У камеру в'язниці "на Лонського", де перебувала підпільниця, підсадили провокаторку на псевдо "Роза". Таємна агентка зуміла переконати Д. Гусяк, що випадково потрапила за ґрати і її невдовзі мають випустити на волю. Бажаючи попередити підпільників про свій арешт, Д. Гусяк передала "Розі" записку та попросила занести її до Білогорщі до родичів Г. Коношечек. Зі змісту записки можна було здогадатися, що вона адресована людям, які перебувають десь неподалік. Хоча в записці й не було вказано точної адреси конспіративної квартири, радянські спецслужби одержали важливу ниточку, завдяки якій невдовзі змогли

Дарія Гусяк

дізнатися про місце, де переховувався Головний командир УПА. У Білогорщі емгебісти схопили небожа Г. Коношечек, який під час тортур сказав про підозрілу жінку, що мешкає в будинку її тітки. Зіставивши факти, працівники МДБ запланували велику спецоперацію, до якої залучили близько 600 осіб.

У неділю 5 березня 1950 р. був день виборів до Верховної Ради, Г. Коношечек із самого ранку пішла на виборчу дільницю. У будинку залишилися тільки Р. Шухевич та Г. Дидик. Тим часом емгебісти оточили будинок та прилеглу

Чотирма роками пізніше після подій на Знесінні Р. Шухевич загинув у Білогорщі, – селі, яке тепер увійшло в міську смугу Львова. Конспіративну квартиру, у якій від весни 1948 р. переховувався повстанський лідер, було влаштовано в будинку місцевої вчительки Ганни Коношечек. Під прізвищем Антоніни Кулик у будинку вчительки хатньою робіт-

територію. Крім того, було заблоковано Білогорщ, сусіднє селище Левандівку та прилеглий до них лісовий масив. Коли вороги ввійшли до будинку, генерал-хорунжий спробував прорватися крізь кільце оточення. На сходах будинку він застрелив майора МДБ Олександра Ревенка, але майже одразу по тому був поранений чергою з автомата в груди та живіт. Зрозумівши, що вирватися з ворожого кільця вже не вдасться, повстанський генерал вистрелив собі у скроню. Під час штурму Г. Дидик вжила отруту, але більшовики негайно почали рятувати її життя, вважаючи, що вона може володіти важливою інформацією. Підпільниця опритомніла тільки на третій день. Г. Дидик категорично відмовилася співпрацювати зі спецслужбами, через що її засудили до 25-річного ув'язнення в концтаборах.

Тіло Р. Шухевича привезли до Львівського обласного управління МДБ (тепер вул. С. Бандери, 1), де показали синові Юрієві, підпільниці Катерині Зарицькій, арештованому священикові Миколі Паснакові та колишньому провідникові ОУН Рогатинщини Зиновію Благому. Всі впізнали в загибломому Головного командира УПА. Подальша доля тлінних останків Р. Шухевича не відома. Пошуки місця поховання героя тривають. Існує версія, що тіло було таємно спалено на східному березі річки Збруч поблизу с. Гуків Чемеровецького району на Хмельниччині, де тепер встановлено пам'ятник.

Криівка в будинку Ганни Конюшек, у якій переховувався Роман Шухевич. Фото березня 1950 р.

Друкарська машинка, зброя, годинник (угорі) та радіостанція (внизу), якими користувався в Білогорщі Роман Шухевич. Фото березня 1950 р.

Роман Шухевич.
Посмертна світлина
березня 1950 р.

У будинку, де загинув Головний командир, діє Музей генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича (вул. Білогорща, 76а). Музей відкрився для відвідувачів 23 жовтня 2001 р. На першому поверсі будинку розташовано експозицію, яка оповідає про рід Шухевичів, молоді роки майбутнього повстанського ватажка, його військово-політичну діяльність та збройну боротьбу УПА. У мезоніні будинку ретельно відтворено інтер'єр кімнати, де жив і працював Р. Шухевич. Зокрема реконструйовано криївку, яку влаштували в подвійній дерев'яній стіні, що відділяє горище від кімнати.

Облаштувати інтер'єр кімнати Головного командира допомогла своїми спогадами його зв'язкова Д. Гусяк.

Ремонтуючи приміщення, працівники музею виявили в стіні сходового майданчика навпроти схованки, де перебував Р. Шухевич, кулю із пістолета "Вальтер". Вочевидь, це була перша куля, яку випустив Р. Шухевич під час свого останнього бою. Не знаючи про те, що Г. Дидик вжила отруту, Р. Шухевич, імовірно, хотів подати їй сигнал про те, що він спробує провратися. Сходи, на яких загинув генерал, збережено без змін.

Поряд із музеєм 5 березня 2009 р. урочисто відкрили пам'ятник Романові Шухевичу, проєкт якого виконав скульптор Ярослав Скакун.

Відкриття пам'ятника Романові Шухевичу. Фото березня 2009 р.

Некрополь

Личаківський цвинтар —
Янівський цвинтар —
цвинтар Старого Знесіння —
Кордумова гора —
Винниківський цвинтар —

Личаківський цвинтар

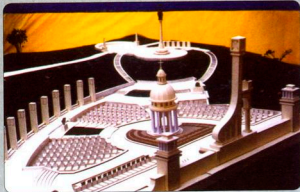

Меморіал визвольних змагань українського народу. Гранітна колона зі скульптурою Архангела Михаїла. Сучасне фото

прилягає до Личаківського цвинтаря з півночі, встановлено меморіальний хрест. Однею з небагатьох збережених є могила українського старшини Павла Лиськевича (1891–1918; поле 85), який загинув під час українсько-польських боїв у Львові.

Улітку 1941 р. на Личаківському цвинтарі були поховані в'язні комуністичних катівень. Братську могилу неідентифікованих жертв терору НКВС (поле 84) відновили вже в роки незалежної України. На ній встановлений пам'ятник за проектом Г. Лупія, Ю. Процевича та В. Мельника.

Макет проєкту Меморіалу визвольних змагань українського народу. Авторський колектив: Д. Крвавич, М. Посікіра, М. Федик, І. Гавришкевич

На цвинтарі поховано визначних діячів української історії та культури. Тут могили видатного письменника та громадського діяча Івана Франка (1856–1916; поле 4), активного учасника українського студентського руху Адама Коцка (1882–1910; поле 5), хорунжої УСС Олени Степанів (1892–1963; поле 64), членів УВО та ОУН Ярослава Барановського (1906–1943; поле 1), Романа Сушка (1894–1944; поле 1), Михайла Матчака (1895–1958; поле 51), Ярослава Любовича (1904–1929; поле 79).

До Другої світової війни на Личаківському цвинтарі існували поховання понад 270 стрільців Української Галицької Армії. Майже всі ці могили були знищені в радянський час. На вшанування пам'яті вояків-українців, що полягли під час українсько-польської війни 1918–1919 рр., у східній частині “Марсового поля”, яке

Після проголошення незалежності України на Личаківському цвинтарі створено Меморіал визвольних змагань українського народу (поле 76). На початку XXI ст. сюди перенесено поховання військового міністра ЗУНР Дмитра Вітовського (1877–1919), президента ЗУНР Євгена Петрушевича (1863–1941),

засновника українського "Пласту" Олександра Тисовського (1886–1968).

На полі 67 поховані воїни та ветерани УПА, серед яких: Микола Дужий (1901–1955), Петро Дужий (1916–1997), Михайло Сорока (1911–1971), Катерина Зарицька (1914–1986). У 2008 р. тут перепоховано генерала армії УНР та організатора українського військово-спортивного руху Романа-Миколу Дашкевича (1892–1975).

Виявлені 1990 р. тіла жертв терору НКВС, яких комуністи знищили у в'язниці на вул. Замарстинівській, перепоховано на "Марсовому полі". Від вул. І. Мечникова на "Марсовому полі" споруджено меморіал бійців УПА.

Перепоховання Романа-Миколи Дашкевича на Личаківському цвинтарі. Фото червня 2008 р.

Янівський цвинтар

У міжвоєнний період на Янівському цвинтарі були головні поховання українських воєнків, які загинули в українсько-польській війні 1918–1919 рр., а також ветеранів УГА. У середині 1930-х рр. на цвинтарі завершилося спорудження військового меморіалу стрільців та старшин УГА (поле 38). Тут було поховано понад тисячу українських військовиків та ветеранів, серед яких: вождь Начальної Команди УГА генерал-четар Мирон Тарнавський (1869–1938); голова уряду ЗУНР Кость Левицький (1859–1941); українські розвідники Юліан Саламонович (1898–1919) та Михайло Фолис (1892–1919), яких стратили поляки; закатований у більшовицькій в'язниці ад'ютант С. Петлюри, старшина армії УНР Василь Бень (1885–1941) та ін. Український військовий меморіал на Янівському цвинтарі знищили за розпорядженням комуністичної влади на початку 1970-х рр.

Український військовий меморіал на Янівському цвинтарі. Сучасне фото

Могили І. Кука, В. Біласа, Д. Данилишина,
В. Крупи, Р. Луцейка на Янівському цвинтарі.
Сучасне фото

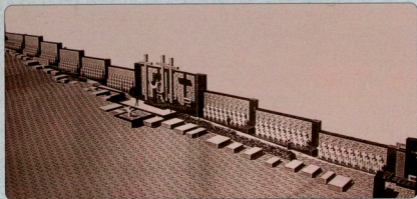
Могила О. Басараб
на Янівському цвинтарі.
Сучасне фото

Військовий меморіал відновлено в 1994–1998 рр. У жовтні 2003 р. сюди були перенесені могили членів УВО та ОУН Василя Крупи (р. нар. невід. – 1922), Романа Луцейка (р. нар. невід. – 1922), Василя Біласа (1911–1932), Дмитра Данилишина (1907–1932), Ілярія Кука (1915–1938), яких стратила у львівській тюрмі “Бригідки” польська влада в міжвоєнний період.

Побіч центральної алеї Янівського цвинтаря (поле 13) похована Ольга Басараб (1889–1924), зв’язкова УВО, закатована польською поліцією в лютому 1924 р. На цвинтарі знайшли спочинок відомий діяч націоналістичного руху на Волині Володимир Робітницький (1912–1941; поле 18), командир УПА Віктор Харків (1918–1988; поле 65).

На місці братської могили неідентифікованих жертв терору НКВС, яких закатували в червні 1941 р. у в’язницях Львова (поле 55), у східній частині цвинтаря триває спорудження величавого меморіального комплексу.

Проект меморіального комплексу на місці братської могили неідентифікованих жертв терору НКВС на Янівському цвинтарі

Кортумова гора

З північного боку до Янівського цвинтаря прилягає Кортумова гора. Тут у братській могилі спочили 28 українців, яких 27 листопада 1942 р. розстріляли нацисти в помсту за смерть гестапівського чиновника із Берліна, якого вбив Дмитро Маївський. Серед розстріляних були головно діячі націоналістичного руху: Андрій П'ясецький (1909–1942), Омелян Лапунька (1914–1942), брат дружини С. Бандери Лев Опарівський та ін. Могилу впорядкувало влітку 1990 р. Студентське братство Львівської Політехніки. Тут встановили пам'ятний знак у вигляді трикутника з хрестом.

Пам'ятник борцям за волю України на Збоїщах.
Сучасне фото

Цвинтар Старого Знесіння

На цвинтарі збереглася братська могила вояків УГА, які наприкінці 1918 р. загинули в боях за Львів. За різними відомостями, тут знайшли свій спочинок від 12 до 18 українських вояків. Пам'ятник, що його встановили на могилі в середині 1930-х рр. заходами української громади Знесіння, чудом уцілів у радянські часи, коли комуністична влада плундрувала могили українських героїв. Наприкінці 1990-х рр. пам'ятник було ретельно відреставровано.

Братська могила вояків УГА на цвинтарі Старого Знесіння.
Сучасне фото

Винниківський цвинтар

Ще одна братська могила вояків УГА, в якій у квітні 1921 р. перепоховано 16 невідомих українських стрільців, що загинули в боях за Львів наприкінці 1918 – на початку 1919 рр., збереглася на Винниківському цвинтарі. Встановлений на могилі пам'ятник у вигляді артилерійського стрільна за проектом Лева Лепкого виконав Василь Сидурко.

На цвинтарі Винник похований міністр здоров'я УНР Іван Липа (1865–1923).

КОРИСНА ІНФОРМАЦІЯ

**Відділ визвольних змагань України
Львівського історичного музею**

Адреса: пл. Ринок, 4 (3 поверх), тел.: (032) 2357886.
Працює щоденно, крім середи, від 10.00 до 18.00
(узимку до 17.00).

Музей-галерея українського історичного однострою

Адреса: пл. Ринок, 40, тел.: (032) 2975193; 2758308.
Працює щоденно від 10.00 до 17.00.
Вхід безкоштовний.

Музей Степана Бандери в Дублянах

Адреса: Львівська обл., Жовківський р-н, м. Дубляни,
вул. Володимира Великого, 1 (головний корпус
Львівського національного аграрного університету,
2 поверх). Контактний тел. (032) 2242991.
Працює щоденно, крім суботи та неділі, від 9.00 до 16.00.
Вхід безкоштовний.

Музей генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича

Адреса: вул. Білогорща, 76а, тел.: (032) 2431774.
Працює щоденно, крім середи, від 10.00 до 18.00
(узимку до 17.00).

**Історико-меморіальний музей Євгена Коновальця
в Зашкові**

Адреса: Львівська обл., Жовківський р-н, с. Зашків.
Контактний тел.: 80634777041, Яцкович Оксана.
Працює щоденно, крім понеділка, від 10.00 до 18.00
(узимку до 17.00).

Музей історії дивізії "Галичина"

Адреса: вул. Замкнена, 8, Загальноосвітня середня школа №34.
Контактний тел.: 80678019331, Ігор Федик.
Працює щоденно, крім суботи та неділі, від 10.00 до 16.00.
Вхід безкоштовний.

**Меморіальний музей жертв окупаційних режимів
"Тюрма на Лонцького"**

Адреса: вул. С. Бандери, 1 (вхід із вул. К. Брюллової).
Контактний тел.: (032) 2994515.
Працює щочетверга від 14.00 до 18.00.

Центр досліджень визвольного руху

(дослідження історії українського національно-визвольного руху першої пол. ХХ ст.)

Адреса: вул. Козельницька, 4, тел./факс: (032) 2994515.

Офіційний сайт: www.cdvr.org.ua

Видавництво "Літопис УПА"

(видання літератури, присвяченої історії ОУН та УПА)

Адреса: пл. А. Міцкевича, 6-7, тел.: (032) 2724064.

Офіційний сайт: www.litopysupa.com

Галицька видавнича спілка

(видання літератури з історії українського національно-визвольного руху)

Адреса: вул. Туган-Барановського, 24, тел.: (032) 2764853.

Офіційний сайт: <http://www.gvs.com.ua>

Товариство пошуку жертв війни "Пам'ять"

(пошуки та перепоховання військовослужбовців, які загинули у війнах ХХ ст.; військова археологія, історична реконструкція)

Офіційний сайт: www.memoria.com.ua

Контактний тел.: (032) 2925461, Любомир Горбач

Комунальне підприємство Львівської обласної ради

з питань здійснення пошуку поховань учасників

національно-визвольних змагань та жертв воєн,

депортацій і політичних репресій "Доля"

(пошуки та перепоховання військовослужбовців, які загинули у війнах ХХ ст.; військова археологія)

Офіційний сайт: <http://dolya.lviv.ua>

Контактний тел.: 80975007104, Ярослав Онищук.

Львівське товариство "Пошук"

(пошуки та перепоховання жертв комуністичних злочинів,

увічнення пам'яті про загиблих унаслідок репресій,

науково-дослідна діяльність)

Офіційний сайт: www.poshuk.lviv.ua

Контактний тел.: (032) 2678425.

Братство вояків УПА Львівського краю

Адреса: вул. П. Чайковського, 17,

Контактний тел.: (032) 2610958.

Конгрес Український Націоналістів – спадкоємець національно-визвольних змагань українського народу та його найкращих представників: Є. Коновальця, С. Бандери, Р. Шухевича, С. Ленкавського, Я. Стецька, С. Стецько та ін.

У новітній добі Конгрес пов'язує своє буття з національно-визвольною боротьбою Організації Українських Націоналістів, формуючи свої ідеологічні та політичні цінності і продовжуючи суспільно-політичну діяльність на засадах українського націоналізму.

В історії національно-визвольної боротьби Львів посідає чільне місце. Вулиці древнього міста й досі зберігають дух Січового Стрілецтва, яке саме тут розпочало свою героїко-романтичну ходу. Львів і досі живе в рядках мелодійних стрілецьких пісень, чії автори – студенти й гімназисти, навіки zostалися молодими.

Історія нашого міста тісно пов'язана з діяльністю ОУН. У 1930-ті рр. Білас, Данилишин, Лемик перегорнули сторінку покірнього національного мовчання, яке тривало від закінчення україно-польської війни й було порушене хіба що звісткою з Відня про те, що Євген Коновалець створює ОУН.

Давніми львівськими провулками таємно ходили Бандера і Шухевич, Гасин і Ольжич. 30 червня 1941 року всупереч окупаційній владі у Львові Стецько проголосив відновлення Української Державності і створення Державного правління.

Таємні зустрічі, конспіративні квартири, криваві облави окупантів – усе це Львів і його історія.

Завдяки співпраці Конгресу Українських Націоналістів із видавництвом “Літопис” побачило світ кілька видань, зокрема “Вогненні стовпи” Р. Іваничука. Услід за книжкою як архівна фотоілюстрація до історичного роману з'явилася експозиція “Пам'ятай – ти нащадок героїв!”. Її споглядали не лише львів'яни, але й мешканці інших міст, які, вдивляючись уперше в горді обличчя повстанців, пізнавали свою українськість.

Цей путівник – теж результат творчого діалогу. Сподіваємось, що книжка допоможе гостям міста і його мешканцям мандрувати маршрутами героїчних подій, якими багата львівська історія. І не лише мандрувати, а й відкривати для себе правду й утверджуватися в думці: Львів – місто героїв!

КРИЇВКА

WWW.KRYJIVKA.COM.UA

м. Львів
пл. Ринок, 14

тел.: 80504306354

Графік роботи
Цілодобово без вихідних

<http://www.kryjivka.com.ua>

ШТУРМ

ЗБРОЯ ТА СПОРЯДЖЕННЯ

м. Львів
"Штурм-Львів"
вул. Персенківка, 17

тел.: +38 032 2709222

Графік роботи
Понеділок – субота: від 10:00 до 19:00
Вихідний – неділя

<http://sturm.com.ua>

Дедик О., Козицький А., Мороз В., Муравський В.
ЛЬВІВ. МІСТО НАШИХ ГЕРОЇВ

Науковий редактор
Андрій Козицький

Керівник проєкту
Михайло Комарницький

Літературний редактор
Мирослава Товкало

Макет:
Андрій Василів, Михайло Москаль

Проект обкладинки
Анна Ладик

Автори сучасних світлин:
*Юрій Бірюльов, Олег Заячківський, Михайло Москаль,
Андрій Кісь, Андрій Козицький, Роман Шнишак*

Комп'ютерна веретка
Андрій Василів

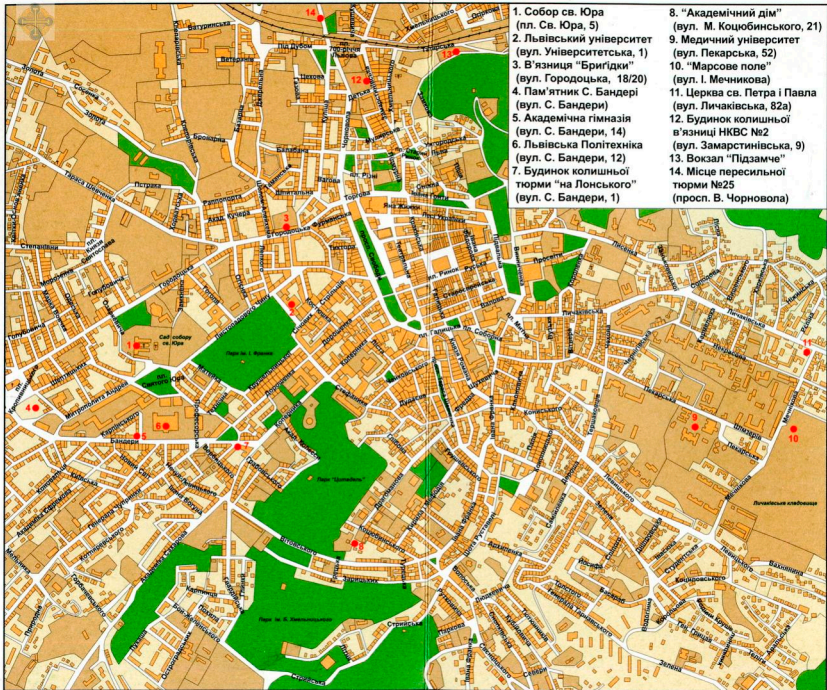
Реконструкції, колажі та схеми:
Михайло Москаль, Анна Ладик

Видавництво «Літопис»
вул. Костюшка, 2, м. Львів, 79000
Ел. адреса: kms@litech.net,
litopys@ukr.net, www.litopys.lviv.ua
тел. (0322) 721571

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія ДК № 426 від 19. 04. 2001

Здано на складання 02.02.2009
Підп. до друку 04.08.2009
Формат 84x108/32
Папір крейдяний
Гарнітура *Minion Pro*
Офсетний друк

Друк:
ДП «Видавничий Дім «Укрпол»
м. Стрий, Львівська обл., 82400
вул. Ю. Липи, 6,
тел.: (03245) 5-91-20

1. Собор св. Юра
(пл. Св. Юра, 5)
2. Львівський університет
(вул. Університетська, 1)
3. В'язниця "Бригідки"
(вул. Городоцька, 18/20)
4. Пам'ятник С. Бандері
(вул. С. Бандері)
5. Академічна гімназія
(вул. С. Бандері, 14)
6. Львівська Політехніка
(вул. С. Бандері, 12)
7. Будинок колишньої
тюрми "на Лонського"
(вул. С. Бандері, 1)

8. "Академічний дім"
(вул. М. Коцюбинського, 21)
9. Медичний університет
(вул. Пекарська, 52)
10. "Марсове поле"
(вул. І. Мечникова)
11. Церква св. Петра і Павла
(вул. Личаківська, 82a)
12. Будинок колишньої
в'язниці НКВС №2
(вул. Замарстинівська, 9)
13. Вокзал "Підзамче"
14. Місце пересильної
тюрми №25
(просп. В. Чорновола)

